

ZAGADNIENIA PENITENCJARNE

Spis treści

Krzysztof Jędrzejak: SYSTEM PENITENCJARNY str. 3

**Leokadia Stodolska: MIĘDZYNARODOWE STANDARDY POSTĘPOWANIA
Z WIEŻNIAMI ORAZ OCHRONA PRAWNA OSADZONYCH str. 7**

**Bogdan NOWAK: CELE FUNKCJE I ZASADY WYKONYWANIA KARY
POZBAWIENIA WOLNOŚCI I TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA str. 55**

**Leokadia Stodolska: TYPOLOGIA JEDNOSTEK PENITENCJARNYCH
I KLASYFIKACJA SKAZANYCH str. 61**

**leokadia Stodosla: WYKONYWANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI
W ZALEŻNOŚCI OD TYPU ZAKŁADU KARNEGO I SYSTEMU WYKONANIA
KARY str. 79**

Leokadia Stodolska: STATUS PRAWNY SKAZANEGO str. 98

**Leokadia Stodolska: STATUS PRAWNY TYMCZASOWO ARESZTOWANYCH
str. 113**

Leokadia Stodolska: PORZĄDEK WEWNĘTRZNY str. 119

Bogdan Nowak: METODY RESOCJALIZACJI str. 122

Bogdan Nowak: ŚRODKI ODDZIAŁYWAŃ PENITENCJARNYCH str. 128

**Tadeusz Karczewski: POMOC POSTPENITENCJARNA I PRACA SOCJALNA
str. 138**

Eugeniusz Szymczak: PODKULTURA PRZESTĘPCZA str. 145

**Leokadia Stodolska: WARUNKOWE PRZEDTERMINOWE ZWOLNIENIE,
PRZERWA W WYKONANIU KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI str. 160**

Hanna Chmielewska: PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY IZOLACJI str. 172

Wstęp

Oddajemy do rąk czytelników skrypt przeznaczony dla słuchaczy szkoły podoficerskiej. Będziemy radzi, gdy korzystać będą z niego również inne osoby.

Skrypt ma pomóc w opanowaniu wiedzy penitencjarnej i usprawnieniu procesu szkolenia. W opracowaniu opieraliśmy się na najnowszej literaturze przedmiotu i obowiązujących przepisach prawa penitencjarnego. Układ treściowy opracowaliśmy w oparciu o aktualny program nauczania w COSSW w Kaliszu. Dla upracticznienia wiedzy w skrypcie zawarliśmy załączniki (dokumenty i wnioski). Autorzy skryptu to aktualni i byli wykładowcy zagadnień penitencjarnych znający oczekiwania słuchaczy w tym zakresie. Prosimy czytelników o życzliwe przyjęcie naszej pracy, a także o uwagi, które będą pomocne w ewentualnych korektach w przyszłości.

Autorzy

SYSTEM PENITENCJARNY

Przez system penitencjarny będziemy rozumieć.

Całokształt przepisów i instytucji prawa penitencjarnego oraz urządzeń zakładów penitencjarnych, zmierzających według określonego sposobu do osiągnięcia zasadniczego celu kary pozbawienia wolności.

Do najważniejszych elementów systemu penitencjarnego należy zaliczyć:

- przepisy określające wykonywanie kary pozbawienia wolności, tymczasowego aresztowania (np. kodeks karny wykonawczy, regulaminy organizacyjno-porządkowe, rozporządzenia, zarządzenia),
- instytucje prawa penitencjarnego (np. warunkowe przedterminowe zwolnienie, przerwa w wykonaniu kary pozbawienia wolności, pomoc postpenitencjarna),
- architekturę - która zależy od typu zakładu karnego. Typy zakładów (zamknięty, półotwarty, otwarty) różnią się między sobą stopniem zabezpieczenia ochronnego, izolacją skazanych, ich obowiązkami oraz uprawnieniami w zakresie poruszania się w ZK i poza terenem.
- podstawowe środki oddziaływania na więźniów (środki oddziaływania związane z celami i funkcjami kary pozbawienia wolności np. praca, nauczanie, działalność kulturalno - oświatowa , wychowanie fizyczne i zajęcia sportowe, nagrody, ulgi, kary dyscyplinarne),
- status prawny więźnia (zbiór przysługujących praw oraz ciężących na skazanym obowiązków),
- kadra penitencjarna (zasoby ludzkie o odpowiednich predyspozycjach, cechach psychofizycznych i poziomie intelektualnym),
- sposób zarządzania i kontroli (struktura organizacyjna więziennictwa – nadzór sprawowany przez jednostki nadrzędne więziennictwa, nadzór penitencjarny nad

legalnością i prawidłowością przebiegu wykonywania kary pozbawienia wolności oraz tymczasowego aresztowania),

— środki ochrony i bezpieczeństwa (uzależnione od typu ZK oraz kategorii osadzonych). Różnice dotyczą między innymi takich elementów jak: ilość wygrodzeń wewnętrznych, wysokość muru zewnętrznego, rodzaj zabezpieczeń techniczno-ochronnych, ilość posterunków ochronnych, liczba personelu wykonującego zadania o charakterze ochronnym itd.

– relacje kadra – osadzeni (uzależnione od realizowanych celów wykonywania kary pozbawienia wolności).

System celkowy

Pierwszym systemem penitencjarnym, który ukształtował się w procesie rozwoju więziennictwa, jest system celkowy.

Jest on znany w dwóch odmianach: pensylwańskiej (filadelfijskiej) oraz auburnskiej.

Podstawową cechą wykonywania kary w systemie celkowym odmiany pensylwańskiej była :

całkowita całodobowa izolacja więźnia w pojedynczej celi.

Odosobnienie więźniów miało wywoływać w nich refleksje nad swoim dotychczasowym życiem, a w konsekwencji prowadzić do ich poprawy.

Wprowadzono obowiązek lektury Biblii, jako środka pozwalającego więźniom moralnie się odrodzić i mającego skłonić ich do życia zgodnego z prawem. Zakładano, że izolowanie więźniów od siebie skutecznie zapobiegnie ich wzajemnej demoralizacji.

Pierwszym więzieniem, w którym wykonywano karę według założeń systemu celkowego odmiany pensylwańskiej było więzienie w Filadelfii (1790).

Organizacja odbywania kary oparta na odosobnieniu oraz przymusowej beczynności więźniów nie sprzyjały ich poprawie i nie przynosiła spodziewanych efektów. Skutkami stosowania osamotnienia więźniów były między innymi zaburzenia psychiczne, niszczenie woli i aktywności. Z tego też względu z czasem zaczęto łagodzić

warunki wykonania kary w odmianie pensylwańskiej, poprzez wprowadzenie takich zmian jak: możliwość pracy w celi, korzystanie z więziennej biblioteki, czy kontakty z krewnymi i przedstawicielami instytucji charytatywnych.

W latach dwudziestych XIX wieku zaczął się kształtować system celkowy odmiany auburnskiej (Auburn, Stany Zjednoczone). Charakteryzował się on odosobnieniem więźniów w pojedynczych celach w porze nocnej oraz wspólną pracą w porze dziennej z obowiązkiem zachowania milczenia.

System celkowy był pierwszym systemem wykonywania kary pozbawienia wolności, którego deklaracyjnym celem była poprawa więźnia. Na uwagę zasługuje również to, iż w więzieniach celkowych dbano o należyte warunki socjalno-bytowe.

System progresywny.

Istotą systemu progresywnego jest podział okresu wykonania kary pozbawienia wolności na etapy. Przejście więźnia do kolejnych etapów było uzależnione od jego zachowania i wiązało się z łagodzeniem warunków odbywania kary pozbawienia wolności. Celem wykonania kary, przyjętym przez zwolenników systemu progresywnego, było uspołecznienie więźnia, a nie jego skrajna izolacja. Podstawę wykonywania kary powinna stanowić odpowiednia klasyfikacja skazanych. System progresywny, jako ujednolicony sposób wykonania kary, po raz pierwszy wprowadził Aleksander Maconochie w więzieniu na wyspie Norfolk (położonej u wybrzeży Australii) około 1840r. Maconochie podzielił okres wykonania kary na trzy etapy. Przejście przez osadzonego do kolejnego etapu (awans) wiązało się z poprawą jego sytuacji tzn. ze zwiększonym zakresem uprawnień.

Pierwszy etap polegał na izolacji celkowej typu pensylwańskiego. Etap drugi polegał na przymusowych robotach wykonywanych według systemu auburnskiego, ale bez zachowania nakazu milczenia. W ramach tego etapu więźniów było oceniano i otrzymywał każdego dnia określoną liczbę punktów. Oceniano głównie zachowanie i postawę w pracy. Postępy czynione przez więźnia miały bezpośredni wpływ na

korzystanie przez niego z udogodnień podczas odbywania kary. Trzeci etap stanowiło warunkowe przedterminowe zwolnienie, uzyskiwane po odbyciu określonej części kary i zdobyciu odpowiedniej ilości punktów.

Udoskonaloną formę systemu progresywnego, zwaną odmianą irlandzką, wdrożył Walter Crofton. System progresywny w odmianie irlandzkiej dzielił okres wykonywania kary pozbawienia wolności na cztery etapy.

Pierwszy etap polegał na izolacji więźnia w pojedynczej celi według systemu celkowego odmiany pensylwańskiej. Drugi etap polegał na wykonywaniu ciężkiej pracy fizycznej. Trzeci etap polegał na umieszczeniu osadzonego w więzieniu przejściowym, gdzie po upływie określonego czasu mógł uzyskać warunkowe przedterminowe zwolnienie, które stanowiło czwarty etap wykonywania kary. W okresie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazany podlegał dozorowi policyjnemu, na który składały się między innymi: obowiązek meldowania się na posterunku policji, utrzymywania kontaktu z więzieniem z którego został zwolniony oraz zakaz samowolnej zmiany miejsca stałego pobytu.

Swoistą odmianą systemu progresywnego jest tzw. system reformatoriów amerykańskich, który ukształtował się w Stanach Zjednoczonych w połowie XIX wieku. System reformatoriów wprowadził instytucję “wyroków nieoznaczonych”, określających jedynie minimalny czas trwania kary. Decyzja o zwolnieniu skazanego podejmowana była przez administrację zakładu w oparciu o ocenę postawy skazanego.

MIĘDZYNARODOWE STANDARDY POSTĘPOWANIA Z WIĘZNIAMI ORAZ OCHRONA PRAWNA OSADZONYCH.

Z pewnością trudno jest wskazać jedną konkretną przyczynę, która uruchomiła, niezwykle dzisiaj bogaty i różnorodny, międzynarodowy ruch dotyczący sposobu traktowania osób pozbawionych wolności, a zwłaszcza jakości przysługujących tym osobom praw. Z podobną trudnością spotkałyby się próby nakreślenia precyzyjnej granicy czasowej początku tego typu działalności.

W sensie organizacyjnym początki międzynarodowej współpracy penitencjarnej łącznie są z powołaniem do życia w latach 70-tych XIX w. **Międzynarodowej Komisji Penitencjarnej** (po I wojnie światowej przemianowaną na Międzynarodową Komisję Karną i Penitencjarną). Najważniejszym osiągnięciem Komisji było organizowanie regularnych międzynarodowych kongresów penitencjarnych. Jednym z najważniejszych praktycznych efektów Międzynarodowej Komisji Karnej i Penitencjarnej było przygotowanie tzw. **Reguł Minimalnych Postępowania z Więźniami**, które zostały oficjalnie przyjęte w nieco zmienionej wersji przez Ligę Narodów w 1934 r. Jest to **pierwotny wzór** współczesnych Reguł Minimalnych w ich wersji uniwersalnej (**ONZ**) oraz europejskiej (**Rada Europy**).

Są one **zaleceniami i rekomendacjami** (soft –law tzn. miękkie prawo) w związku z czym, w odróżnieniu od konwencji (hard law tzn. twarde prawo), nie mają charakteru **prawnie wiążącego państwa**, mają jednak znaczenie moralne i polityczne. Ich nieprzestrzeganie przez państwo, do którego są adresowane, może prowadzić do potępienia na forum międzynarodowym i do stosowania środków nacisku politycznego.

II.1. Reguły Minimalne ONZ.

Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami uchwalone zostały przez I Kongres Narodów Zjednoczonych w sprawie Zapobiegania Przestępczości i

Postępowania z Przesłpcami, który odbył się w **Genewie w 1955 r.**

Reguły nie wyznaczają modelowego systemu penitencjarnego, ale określają **warunki minimalne postępowania z więźniami**. Nie jest ich celem szczegółowe nakreślenie **wzoru**, według którego powinno się kształtować wykonywanie kary, lecz ustanowienie **zasad ogólnych i reguł minimalnych** dotyczących prawidłowej organizacji wykonania kary pozbawienia wolności i praktyki postępowania z pozbawionymi wolności.

Adresatem Reguł są państwa członkowskie ONZ, które powinny uwzględniać ich treść przy kształtowaniu swojego **prawa wewnętrznego** i podejmować wysiłki zmierzające do ich realizacji w swoich jednostkach penitencjarnych.

Wiodącym **celem** Reguł jest:

1. pełne zabezpieczenie praw więźniów w czasie ich pobytu w zakładzie karnym,
2. promowanie takiego modelu penitencjarnego oddziaływania na więźniów, który oparty jest o ideę progresji i społecznej rehabilitacji tych osób.

Reguły stanowią obszerny **zbiór zasad** i w **trzech zasadniczych częściach** określają:

1. podstawowe, właściwe zasady postępowania z pozbawionymi wolności,
2. rekrutację, szkolenie i status prawny personelu penitencjarnego,
3. wykonywanie kary w zakładach karnych i poprawczych typu otwartego.

Charakter i znaczenie całego zbioru zasad podkreśla już jedna z występujących **zasad podstawowych** która stanowi: „Wymienione niżej reguły należy stosować bezstronnie. Nie wolno czynić jakichkolwiek różnic w postępowaniu z więźniami wynikających z przesadów, a w szczególności takich, które dotyczyłyby rasy, koloru skóry, płci, języka, religii, przekonań politycznych i innych, pochodzenia narodowościowego, stosunków majątkowych, urodzenia itd. Istotne jest natomiast poszanowanie przekonań religijnych i poglądów moralnych grupy, do której dany więzień należy”.

W tym ważnym dokumencie penitencjarnym można wyeksponować zwłaszcza kilka **najważniejszych postanowień**. Należą do nich:

- 1.określenie podstawowych zasad, na których powinien się opierać proces wykonywania kary tj. **humanitaryzmu, praworządności, indywidualizacji i tolerancji**,
- 2.określenie **takich warunków** bytowych, higienicznych i sanitarnych (w tym zapewnienie opieki lekarskiej), które stanowią odbicie zasady humanitaryzmu,
- 3.zaakcentowanie **problematyki dyscypliny** wewnętrznej jako środka służącego wdrożeniu do przestrzegania prawa i zasad współżycia społecznego, nie zaś nasileniu dolegliwości,
- 4.zagwarantowanie **dopływu niezbędnych informacji** zewnętrznych, możliwości składania skarg oraz kontaktów ze światem pozawięziennym,
- 5.podkreślenie **roli kadry penitencjarnej**, jej funkcji i zasad, zadań oraz określenie jej szczególnych walorów intelektualnych, moralnych i psychofizycznych.

Reguły Minimalne zawierają **95 reguł**, ujętych w **dwie części**:

- 1.reguły o zastosowaniu ogólnym (56 reguł),
- 2.reguły, których stosowanie jest przewidziane względem szczególnych kategorii więźniów (39 reguł).

Ich uzupełnieniem są **zalecenia** dotyczące:

- "doboru i szkolenia kadr penitencjarnych,
- "zakładów otwartych,
- "pracy więźniów,
- "konwencja dotycząca pracy przymusowej,
- "rezolucja dotycząca pomocy technicznej w dziedzinie zapobiegania przestępczości i postępowania z więźniami.

Część **I** Reguł dotyczy **ogólnego zarządzania zakładami penitencjarnymi** i odnosi się do wszystkich kategorii:

- "uwięzionych,
- "zatrzymanych,
- "tymczasowo aresztowanych,
- "skazanych w sprawach karnych i w sprawach cywilnych,
- "osadzonych w zakładach izolacyjnych w związku z orzeczeniem środka poprawczego

lub środka zabezpieczającego.

Zawarte w tej części reguły określają **minimalne standardy postępowania z więźniami** w zakresie:

- "warunków bytowych,
- "opieki medycznej,
- "dyscypliny i karania,
- "utrzymania kontaktów ze światem zewnętrznym.

Reguły o zastosowaniu ogólnym dzielą się na szereg tytułów, które regulują **następujące sprawy**:

- "ewidencyjne,
- "segregację,
- "pomieszczenia więzienne,
- "pielęgnację ciała,
- "odzież i bieliznę,
- "wyżywienie,
- "spacery,
- "opiekę lekarską,
- "dyscyplinę i kary dyscyplinarne,
- "środki przymusu,
- "zasady udzielania informacji i składania skarg,
- "kontakt ze światem zewnętrznym,
- "korzystanie z biblioteki,
- "uprawianie kultu religijnego,
- "zasady przechowywania przedmiotów stanowiących własność więźniów,
- "zawiadomienia o śmierci, chorobie i przeniesieniu,
- "transport więźniów,
- "inspekcję zakładów,
- "podstawowe zasady dotyczące personelu więziennego.

W części I Reguł została wymieniona zasada **zabraniająca dyskryminacji osób**

pozbawionych wolności (wspomniano o niej wyżej). Jest to ogólna zasada tolerancji.

Następna zasada postuluje takie prowadzenie **ewidencji osób pozbawionych wolności** i dotyczących ich dokumentów, które zapobiegłyby maksymalnie nadużyciom w pozbawieniu wolności obywateli.

Kolejna reguła wymienia **podstawowe kryteria klasyfikacji**, kryteria odrębnego umieszczania poszczególnych kategorii więźniów. Należą do nich:

"płeć,

"podstawa prawna pozbawienia wolności (wyrok skazujący lub postanowienie o tymczasowym aresztowaniu),

"wiek (młodociani, dorośli),

"przyczyna pozbawienia wolności (z tytułu odpowiedzialności karnej i cywilnoprawnej),

"okoliczności ich poprzedniego życia,

"wymogi postępowania z więźniami.

Szereg reguł dotyczy **zagwarantowania odpowiednich warunków bytowych**. Ogólną cechą tych reguł jest to, że:

1. nie ustalają żadnych norm ilościowych lub jakościowych,

2. postulują jednak stworzenie jako minimum takich warunków, które są niezbędne dla utrzymania sił fizycznych i zdrowotnych więźniów oraz poszanowania ich godności ludzkiej.

Formułują zasadę i wymogi dotyczące **pomieszczeń i zalecają izolowanie więźniów w porze nocnej**, opowiadają się przeciw umieszczaniu po dwóch w jednej celi. Inne zasady zwracają uwagę na **odpowiednią kontrolę pomieszczeń** (także w nocy), ich powierzchnię, wentylację, ogrzewanie i zainstalowanie urządzeń sanitarnych oraz wzorową czystość.

Dalsze reguły dotyczące spraw bytowych formułują zasady **właściwej pielęgnacji ciała**, posiadanie dostosowanej do klimatu czystej i nie poniżającej bielizny i odzieży, a także:

"oddzielnego posłania,

"otrzymania smacznego i wystarczającego wyżywienia oraz wody do picia,

"korzystania co najmniej z jednej godziny ruchu na świeżym powietrzu dziennie (dotyczy nie zatrudnionych na świeżym powietrzu).

Reguły określają także zasady, jakim powinna odpowiadać **opieka lekarska** oraz eksponują rolę lekarza w zapewnieniu odpowiednich warunków sanitarnych, higienicznych i zdrowotnych. Obowiązkiem lekarza jest opieka nad fizycznym i psychicznym zdrowiem więźnia. W zakładach dla kobiet powinny istnieć specjalne pomieszczenia dla ciężarnych oraz izby dziecka, gdzie niemowlęta przebywają pod opieką fachowego personelu.

Reguły mówiące o **dyscyplinie w zakładzie karnym** postulują:

1. utrzymanie konsekwentnej dyscypliny i porządku, bez poddawania więźniów większym ograniczeniom niż to konieczne do utrzymania bezpieczeństwa i dla prawidłowego kierowania życiem w zakładzie,
2. kary dyscyplinarne powinny być humanitarne i nie naruszające godności ludzkiej lub zdrowia więźnia,
3. kary, wykroczenia podlegające ukaraniu, jak i tryb karania powinny być wyraźnie określone przepisami prawa i stwarzać realne możliwości obrony (więzień nie może być ukarany bez uprzedniego zapoznania go z zarzutami, nie wolno go ukarać dwukrotnie za jedno i to samo przewinienie),
4. stosowanie środków przymusu jest dopuszczalne tylko jako **środek zabezpieczający** lub ze względów leczniczych tylko w czasie trwania stanu niebezpieczeństwa i pod kontrolą lekarską.

Reguły ustalają również prawo więźnia do **otrzymywania ważnych dla niego informacji**, np.:

"dotyczących obowiązującego regulaminu,

"przysługujących uprawnień,

"składania skarg i próśb do kompetentnych organów lub osób (na osobności) lub na piśmie (bez cenzury),

"otrzymywanie informacji za pośrednictwem środków masowego przekazu, korzystanie ze zbiorów biblioteki,

"prawo do kontaktów w drodze korespondencji i przyjmowania wizyt ze swoimi

rodzinami i osobami zaprzyjaźnionymi oraz zasługującymi na zaufanie.

Reguły ustalają też prawo więźniów do **zaspakajania ich potrzeb religijnych** poprzez:

"możliwość stosowania praktyk religijnych,

"kontakt z upoważnionymi duchownymi.

Inne reguły dotyczą **zasad przechowywania przedmiotów** (pieniędzy) stanowiących własność więźniów, które winny być zwrócone w należytym stanie zaraz po opuszczeniu zakładu penitencjarnego, **powiadamiania więźniów i ich najbliższych o śmierci**, poważnej chorobie, aresztowaniu i miejscu pobytu oraz przetransportowaniu.

Końcowe reguły w części I poświęcone są **personelowi i inspekcji zakładów karnych**. Zwracają między innymi uwagę na:

- 1.konieczność doboru do pracy w zakładach penitencjarnych ludzi uczciwych, wykształconych, z doświadczeniem życiowym oraz wykazujących ludzkie podejście do więźniów,
- 2.angażowanie specjalistów np. psychiatrów, psychologów, nauczycieli itd.,
- 3.konieczność specjalnego wykszolenia teoretycznego i praktycznego personelu przed objęciem służby,
- 4.systematyczne doskonalenie personelu w toku regularnych zajęć szkoleniowych, pogłębianie swoich umiejętności i kwalifikacji.

Reguły **podkreślają również** :

"społeczne znaczenie służby penitencjarnej,

"trudny charakter tej pracy,

"odpowiednie wynagrodzenie pracowników penitencjarnych w celu rekrutacji ludzi zdolnych i dzielnych oraz stabilizowania ich w tej działalności.

W **części II** Reguł, obejmującej **zasady odnoszące się do poszczególnych kategorii uwięzionych** akcentuje się przede wszystkim **resocjalizacyjne zadania** jednostek penitencjarnych.

Należy wykorzystać wszelkie środki oddziaływania wychowawczego, leczniczego, psychicznego i moralnego, a następnie dozoru, pomocy i opieki stosując je zgodnie z zasadą indywidualizacji.

Duże znaczenie dla resocjalizacji posiada **nauczanie i szkolenie zawodowe oraz praca**, które to:

"dyscyplinują więźniów i integrują wokół pozytywnych celów i dążeń,

"uczą współdziałania,

"rozwijają ambicję,

"wskazują nowe perspektywy życiowe (praca nie może mieć dolegliwości, należy zapewnić odpowiednie wynagrodzenie oraz prawa zgodnie z przepisami kodeksu pracy; dla analfabetów i więźniów młodych nauczanie winno być niewątpliwe, dostosowane powinno być do systemu nauczania powszechnego).

Ważnym środkiem oddziaływania resocjalizacyjnego jest prawo więźnia do korzystania z **urządzeń i zajęć kulturalno - oświatowych i sportowych**, radia, telewizji, książek i prasy, kształcenia i samokształcenia oraz wykonywania twórczości własnej, do komunikowania się z określonymi podmiotami, składania skarg i prośb do odpowiednich organów, utrzymywania kontaktów z osobami najbliższymi i innymi zaprzyjaźnionymi osobami.

Inna reguła stanowi, że ostatecznym celem i usprawiedliwieniem kary więzienia lub podobnych środków pozbawienia wolności jest **ochrona społeczeństwa przed przestępczością**. Cel ten może być osiągnięty jedynie poprzez wykorzystanie okresu uwięzienia – tak dalece, jak jest to możliwe – do osiągnięcia stanu, w którym przestępca po opuszczeniu zakładu penitencjarnego **będzie miał wolę i będzie zdolny do prowadzenia życia zgodnego z prawem**.

Kolejne reguły zalecają dążenie w postępowaniu z więźniami do **redukowania różnic pomiędzy życiem więziennym i życiem na wolności**, podjęcie przed końcem kary lub innego środka koniecznych kroków zapewniających więźniowi stopniowy powrót do życia w społeczeństwie oraz pozyskiwanie społeczności lokalnej do wspomagania personelu więziennego w jego zadaniach resocjalizacyjnych.

Dużą uwagę Reguły Minimalne zwracają na **zakłady typu otwartego**, w których ryzyko ucieczki oraz niebezpieczeństwo nadużycia przez więźniów swoich kontaktów ze światem zewnętrznym jest większe niż w zakładach innego rodzaju. Jednak ujemne strony w znacznej mierze korzyści, dzięki którym zakłady otwarte zyskują przewagę nad

innymi typami zakładów.

Zakład otwarty jest korzystniejszy dla resocjalizacji więźniów i sprzyja w większym stopniu ich zdrowiu fizycznemu i psychicznemu. Większa swoboda znajduje swój wyraz w złagodzeniu regulaminu odbywania kary, osiąga się lepszą dyscyplinę, a stosunki oparte są na zaufaniu między personelem a więźniami, przyczyniają się do wzbudzenia w więźniach pragnienia readaptacji społecznej.

Warunki życia w zakładach otwartych zbliżone są do warunkach życia na wolności, sprzyjają i dopuszczają możliwość organizowania pożądanych kontaktów ze światem zewnętrznym np. zawody sportowe z drużynami z zewnątrz zakładu, indywidualne wychodzenie z jednostki, w szczególności na utrzymanie więzi rodzinnych itp.

Inne reguły postulują wykrywanie wśród więźniów **osób z odchyleniami od normy psychicznej** celem odseparowania ich w specjalnych zakładach i zastosowanie właściwych metod leczenia.

Pozostałe reguły poświęcone są prawom, z których powinni korzystać tymczasowo aresztowani, ograniczonych jedynie przepisami procedury, regulującej respektowanie **zasady domniemania niewinności**. Tymczasowo aresztowani powinni korzystać z odrębnego reżimu zapewniającego możliwość korzystania z szerokich praw (w zakresie korzystania z prasy, książek; noszenie własnej odzieży; możliwość zajęcia się pracą za wynagrodzeniem; prawo niezwłocznego powiadomienia rodziny o aresztowaniu; prawo do obrońcy z urzędu; możliwość korzystania z własnego wyżywienia i opieki prywatnego lekarza na koszt własny itd.).

II. 2. Europejskie Reguły Więzienne.

Zmienioną i rozszerzoną wersję Wzorcowych reguł Minimalnych Postępowania z Więźniami stanowią **Europejskie Reguły Więzienne** przyjęte przez Komitet Ministrów Rady Europy w 1987 r. Są one zbiorem zaleceń adresowanych do państw członkowskich Rady Europy (Polska stała się formalnym członkiem Rady Europy 26 listopada 1991 r.), którymi winny kierować się w swoim ustawodawstwie wewnętrznym i praktyce penitencjarnej.

Podobnie jak Wzorcowe Reguły ONZ, Reguły Europejskie nie określają systemu modelowego, a jedynie wyznaczają **standardy minimalne** dla wszystkich dziedzin administracji więziennej.

Ze względu na strukturę wewnętrzną ERW stanowią **zbiór 100 reguł** uporządkowanych w **pięć oddzielnych części** poprzedzonych **preambułą**. Następujące po sobie części to:

- 1) część I - zasady podstawowe,
- 2) część II - zarządzanie systemami więziennymi,
- 3) część III - personel więzienny,
- 4) część IV - cele oraz rygory oddziaływania penitencjarnego,
- 5) część V - reguły dodatkowe dotyczące szczególnych kategorii więźniów.

Część I Reguł rozpoczyna się preambułą formułującą podstawowy cel reguł oraz podstawowe zasady postępowania z osobami pozbawionymi wolności.

Preambuła ERW ma bardzo konkretny charakter i właściwie ogranicza się do wyliczenia **czterech podstawowych celów**:

1. opracowanie zbioru wzorców minimalnych dotyczących wszelkich aspektów funkcjonowania administracji więziennej, tak aby ustanowić ludzkie warunki egzystencji oraz umożliwić pozytywne i postępowe oddziaływanie na więźniów.
2. dostarczenie „bodźca- impulsu” administracji w zakresie kreowania przez nią w pełni nowoczesnego stylu polityki penitencjarnej oraz zarządzania, przy czym wyznacznikiem owej nowoczesności mają być pryncypia celowości i słuszności.
3. wywieranie pozytywnego wpływu na postawy personelu więziennego i to w taki sposób, który wzmocni u tych osób poczucie prestiżu zawodowego wykonywanej przez nich pracy a jednocześnie stworzy im warunki dla najefektywniejszego wypełnienia ich obowiązków służbowych dla dobra własnego oraz w sferze opieki nad więźniami.
4. stworzenie precyzyjnego zbioru zasad minimalnych praktyki penitencjarnej i zarządzania instytucjami więziennymi, tak aby dostarczyć precyzyjnych kryteriów kompetentnym czynnikom odpowiedzialnym za inspekcje warunków w więzieniach oraz zarządzania tymi instytucjami.

W zakończeniu preambuły można odnaleźć charakterystyczne motto, zgodnie z którym „reguły stanowią kolejne podkreślenie nakazu poszanowania godności ludzkiej, zaangażowania się administracji więziennych na rzecz ludzkiego i pozytywnego postępowania...”.

Zapis ten jest w zgodzie pomiędzy ERW a pozostałym dorobkiem Rady Europy w dziedzinie ochrony praw człowieka. Godność osobowa każdej istoty ludzkiej urasta do rangi „**super wartości**”, gdyż to ona właśnie uznawana jest za źródło przyrodzonych praw i wolności jednostki.

Ogólna filozofia ERW zawarta została w treści „**Zasad podstawowych**”. Jest **sześć** takich zasad:

1. zasada wykonywania pozbawienia wolności w takich warunkach materialnych, które zapewniają poszanowanie ludzkiej godności więźniów.

Bez zapewnienia odpowiednich warunków materialnych i moralnych nie może być mowy o poszanowaniu ludzkiej godności, a w konsekwencji o jakimkolwiek pozytywnym oddziaływaniu na człowieka, którego godność zostaje „na wejściu” podeptana.

Bardzo jednoznacznie zostało to zapisane w uwagach ogólnych dotyczących art. 10 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, uchwalonych przez Komitet Praw Człowieka w 1982 r. Organ ten stwierdził „humanitarne traktowanie i poszanowanie godności wszystkich osób pozbawionych wolności jest podstawową zasadą, która powinna być powszechnie stosowana bez względu na możliwości materialne”.

2. zasada bezstronnego stosowania reguł oraz zakazu dyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, przekonania polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, urodzenie, status majątkowy lub inny.

Ta zasada nawiązuje do fundamentalnych zasad i założeń międzynarodowego prawa praw człowieka. Zakaz dyskryminacji bywa traktowany jako negatywna strona zasady równości praw i równości wobec prawa. Zakaz dyskryminacji nie wymusza obowiązku identycznego traktowania ludzi, a wręcz przeciwnie obliguje do

szczegółowego uwzględnienia indywidualnego kontekstu dotyczącego poszczególnych osób np. ktoś nie je mięsa, a my go do tego zmuszamy podając wszystkim do jedzenia mięso. Identyczne potraktowanie ludzi, którzy znajdują się w zróżnicowanej sytuacji może być przejawem dyskryminacji o ile brak racjonalnego i obiektywnego wytłumaczenia takiego traktowania.

3. zasada celowego postępowania z więźniami w sensie podtrzymywania stanu zdrowia więźniów, ich szacunku dla samych siebie, rozwijania – tam gdzie to możliwe ze względu na długość kary – poczucia samo odpowiedzialności oraz wspierania takich postaw i umiejętności, które ułatwią więźniom skuteczny powrót do społeczeństwa i po zwolnieniu stwarzają najlepsze możliwości prowadzenia życia zgodnego z prawem i akceptację samego siebie.

Celowe postępowanie ma być działaniem pozytywnym, a więc ukierunkowanym na osiągnięcie korzystnych efektów dla potrzeb resocjalizacji osoby pozbawionej wolności. ERW preferuje więzienie, które przygotowuje więźnia do powrotu do społeczeństwa. Zwraca uwagę i kładzie nacisk na aktywne zaangażowanie więźniów w ich własny proces resocjalizacji (tj. rozwijanie poczucia samoodpowiedzialności więźniów).

4. zasada przeprowadzania regularnych inspekcji zakładów penitencjarnych przez odpowiednio wykwalifikowanych inspektorów kontrolujących stopień przestrzegania ERW przez poszczególne administracje więzienne.

Chodzi tu o inspekcje zewnętrzne, a więc niezależne od administracji więziennych. Jest to również jeden ze sposobów na poszerzenie kontaktów więźniów ze „światem zewnętrznym”.

5. zasada ochrony praw osobistych więźniów, ze szczególnym uwzględnieniem reguły legalności wykonywania środków polegających na pozbawieniu wolności, czemu służyć ma w szczególności kontrola sądowa lub kontrola sprawowana przez inny odpowiednio upoważniony na mocy prawa krajowego organ, który nie może stanowić części administracji więziennej.

Wyeksponowano tu regułę obowiązku dochowania warunku legalności tj. zgodności z obowiązującym prawem pozbawienia wolności.

6. zasada łatwej dostępności reguł w językach ojczystych i to zarówno dla personelu więziennego, jak i więźniów. W przypadku tych ostatnich zaleca się przy tej okazji udostępnianie tekstu ERW w innych językach na tyle, na ile jest to racjonalnie uzasadnione i możliwe.

Podsumowując powyższe należy stwierdzić, że w ERW sformułowano takie wartości jak:

- humanitaryzm,
- moralność,
- sprawiedliwość,
- poszanowanie przyrodzonej godności ludzkiej.

Reguły akcentują przede wszystkim:

- 1) pełne upodmiotowienie więźnia (oznacza to nie tylko zapewnienie mu odpowiedniego statusu prawnego, ale także konieczność wytwarzania w więźniach i umacniania w nich odpowiedzialności za samych siebie oraz szacunku dla siebie),
- 2) szeroko rozumianą normalizację warunków życia w zakładach karnych (czyli upodabnianie warunków życia w więzieniu do wolnościowych).

Część II Reguł określa minimalne standardy zarządzania instytucjami więziennymi w zakresie:

- przyjmowania więźniów,
- rejestracji więźniów,
- rozmieszczania więźniów,
- klasyfikacji,
- zapewnienia im warunków bytowych i opieki medycznej,

- dyscypliny, karania i stosowania środków przymusu,
- kontaktów ze światem zewnętrznym,
- opieki religijnej i moralnej,
- informowania więźniów i zapewnienia im możliwości składania skarg i prośb.

Część III odnosi się do personelu więziennego i zawiera m. in. zasady, dotyczące:

- doboru personelu,
- szkolenia personelu,
- zatrudnienia personelu,
- składu personelu,
- powoływania i zakresu działania naczelnika zakładu,
- warunków dopuszczalnego użycia siły wobec więźniów,
- stałego informowania opinii publicznej o roli systemu więziennego i o pracy personelu.

Część IV Reguł – w niej znajdują się reguły określające sposoby i środki realizacji celu postępowania z uwięzionymi sformułowanego wśród zasad podstawowych.

Reguła stanowi, że istotą kary więzienia jest samo pozbawienie wolności, a zatem warunki uwięzienia i rygory więzienne nie powinny zwiększać związanego z tym cierpienia, jeśli nie jest to usprawiedliwione potrzebami segregacji i utrzymania dyscypliny.

Zgodnie z kolejnymi regułami, w postępowaniu z więźniami należy:

- podjąć wszelkie wysiłki niezbędne dla ustalenia warunków więziennych w taki sposób, aby odpowiadały godności ludzkiej i poziomowi akceptowanemu w danym społeczeństwie,
- zminimalizować szkodliwe skutki uwięzienia,
- podtrzymywać i umacniać związki z krewnymi i społecznością pozawięzienną,

- stworzyć sposobność rozwijania zdolności i umiejętności zwiększających szansę pomyślnej readaptacji społecznej po zwolnieniu.
- stosować wszelkie właściwe środki poprawcze, wychowawcze, moralne, duchowe i inne odpowiednio do indywidualnych potrzeb więźniów,
- rozwijać różne metody zachęcające więźniów do współpracy i współdziałania w postępowaniu z nimi,
- stwarzać więźniom możliwości udziału w tych zajęciach, które sprzyjają rozwojowi poczucia odpowiedzialności więźnia, poleganiu na samym sobie oraz wzbudzają zainteresowanie więźnia oferowanym mu sposobem oddziaływania resocjalizacyjnego.

Kolejne reguły tej części dotyczą stosowania poszczególnych środków oddziaływania:

- pracy,
- edukacji,
- wychowania fizycznego, sportu i rekreacji.

Sporo uwagi w tej części ERW poświęcają przygotowaniu więźniów do zwolnienia.

Część V zawiera zasady dodatkowe dotyczące specjalnych kategorii uwięzionych:

- więźniów śledczych,
- więźniów prawa cywilnego,
- więźniów chorych i zaburzonych psychicznie.

Z uwagi na konieczność ograniczenia treści niniejszego opracowania nie jest możliwe wnikliwe i szczegółowe omówienie wszystkich reguł ERW.

Jak wynika z wcześniej przedstawionych celów omawianego dokumentu, i co podkreślają sami autorzy reguł, intencją ERW jest **udzielenie wskazówek i instrukcji personelowi więziennemu** wszelkich szczebli. Wiele zatem uwagi poświęca się problemowi rzetelnego przygotowania zawodowego osób zatrudnionych w

więziennictwie.

Dlatego też bardziej szczegółowo omówimy kwestię **zaleceń w sprawie personelu** zatrudnionego w jednostkach penitencjarnych. Nie bez znaczenia jest fakt **warunków socjalno- bytowych i opieki medycznej** zapewnianych osobom pozbawionym wolności oraz **stosowanie środków przymusu**. Wybór tych kwestii jest nieprzypadkowy z uwagi na adresata niniejszego opracowania.

Personel zatrudniony w jednostkach penitencjarnych.

Autorzy ERW personelowi więziennemu poświęcają **część III zbioru**, a więc zaraz po najobszerniejszej (bo zawierającej aż 42 reguły) części II, dotyczącej zarządzania systemami więziennymi. Część reguł odnoszącą się do personelu możemy odnaleźć także w części II np. dotyczące personelu medycznego, **środków przymusu**).

Obraz życia na terenie jednostek penitencjarnych zmienia się nie tylko **ilościowo**, ale przede wszystkim w płaszczyźnie **jakościowej**. Obok profesjonalizmu kadry coraz bardziej istotny jest wymiar **czysto ludzki**, dotyczący faktycznego rozumienia przez personel współczesnych zadań służby i filozofii penitencjarnej. Takie właśnie założenie odnajdziemy w regule **54.1** zgodnie, z którą „administracja więzienna dba o staranny dobór całego personelu do służby przygotowawczej i stałej. Szczególny nacisk kładzie się na jego prawość, ludzkie podejście, umiejętności zawodowe oraz cechy osobowe przydatne w pracy”.

Praca służby więziennej powinna **być podporządkowana następującym zasadom:**

- ponieważ wiodącym celem oddziaływania na więźniów jest ich przygotowanie do życia na wolności, zatem całe życie więzienne winno koncentrować się na wolności,
- służba więzienna nie jest przeciwnikiem lecz sojusznikiem więźniów w osiąganiu tego celu oraz ma bronić interesów prawnych osób pozbawionych wolności,
- w dniu zwolnienia więźniów nie może być gorszy w sensie społecznym, niż w dniu przybycia do więzienia,
- w służbie więziennej nie może być miejsca dla ludzi, którzy mają własne problemy osobowościowe oraz nie wykazują niezbędnej zyczliwości dla drugiego człowieka.

Służba więzienna powinna **być wiarygodna** poprzez:

- a) praworządność,
- b) sprawność,
- c) efektywność wykonywanych obowiązków.

Standardy europejskie, podobnie jak uniwersalne, nie przesądzają kwestii usytuowania służb penitencjarnych w ogólnej strukturze organów państwa (a więc służbowej podległości tego sektora czy to Ministerstwu Sprawiedliwości czy Ministerstwu Spraw Wewnętrznych). Pozostawiono to uznaniu poszczególnych ustawodawców krajowych. Jednak preferencje reguł wskazują na uczynienie z personelu więziennego **państwowej służby cywilnej**, a nie formacji zmilitaryzowanej.

Kreując warunki pracy dla personelu więziennego należy pamiętać o **adekwatności oferowanego uposażenia**, którego wysokość powinna być czynnikiem zachęcającym do podejmowania takiej pracy. W myśl reguł zatrudnienie winno być na podstawie umowy o pracę. Ilość godzin tygodniowo nie powinna przekraczać 50.

Postuluje się odchodzenie od więzień **zmilitaryzowanych**. Wynika to z faktu, że zmilitaryzowane jednostki są po prostu **niedemokratyczne, redukują możliwość osobistego zaangażowania się** pracowników oraz **sprawowania indywidualnej opieki** nad osobami pozbawionymi wolności.

ERW zwracają szczególną uwagę na rolę **naczelnika (dyrektora)** zakładu, który powinien:

- być zatrudniony na pełen etat,
- mieć odpowiednie do swojego stanowiska kwalifikacje,
- dysponować odpowiednim przygotowaniem zawodowym i doświadczeniem,
- czynić zadość wysokim wymaganiom pod względem charakteru i umiejętności zarządzania,
- ponosić odpowiedzialność za swój zakład przez całą dobę.

Reguły nadają duże znaczenie zobligowaniu administracji do wprowadzenia takich form organizacji i systemów zarządzania, które ułatwią komunikację między różnymi służbami w zakładzie, aby zapewnić między nimi współpracę w odniesieniu do oddziaływania na więźniów i ich resocjalizację. ERW wskazują potrzebę częstszych kontaktów dyrektora z więźniami.

Na zaakcentowanie zasługuje reguła 62 zgodnie z którą powinno się popierać **zatrudnienie personelu obu płci** w celu łagodzenia napięć w więzieniach.

Zgodnie z regułą 55 ERW podczas rekrutacji lub po odbyciu stosownego szkolenia praktycznego personel więzienny odbywa kursy w zakresie **ogólnych i specjalistycznych obowiązków**.

Od personelu powinno wymagać się zdawania egzaminów teoretycznych i praktycznych. Administracja więzienna powinna organizować w stosownych odstępach czasu szkolenia, których celem winno być nie tylko utrzymanie dotychczasowej wiedzy personelu, ale jej pogłębianie oraz doskonalenie umiejętności zawodowych. Takie szkolenie powinno obejmować m. in. wykład o wymogach i zastosowaniu reguł oraz Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Do **programów szkoleń personelu więziennego**, w myśl ERW, zalicza się następujące sfery zagadnień:

- wiedzę z zakresu prawa konstytucyjnego, prawa karnego tj. materialnego, procesowego i wykonawczego,
- problematykę międzynarodowych standardów penitencjarnych,
- wiedzę kryminologiczną, w tym dotyczącą zwłaszcza w zakresie zachowań przestępczych,
- wiedzę dotyczącą zakładu karnego i jego celów,
- znajomość organizacji ministerstwa, któremu podlega dany system więziennictwa,
- naukę języków obcych, w pierwszej kolejności tych, którymi posługuje się największa liczba więźniów,
- wiedzę dotyczącą kultury i wyznań osób, które regularnie przebywają w danym zakładzie,
- uświadamianie istoty chorób zakaźnych,
- umiejętność rozpoznawania potencjalnych tendencji samobójczych więźniów,
- szkolenie praktyczne dotyczące radzenia sobie z sytuacjami konfliktowymi (w tym postępowanie z więźniami agresywnymi),
- doskonalenie zdolności fizycznych, włączając w to opanowanie technik samoobrony,

- szkolenie w zakresie dokonywania przeszukań i rewizji osobistych,
- szkolenia praktyczne dotyczące posługiwania się bronią palną (tam, gdzie system przewiduje dopuszczalność jej stosowania).

Reguły podkreślają, że niezależnie od ostatecznego zakresu wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych najważniejszym składnikiem **faktycznej fachowości służby więziennej** jest osiągnięcie przez każdego z jej członków takiego stanu mentalności, który pozwala na bezwarunkową akceptację postawy, zgodnie z którą **więzień jest człowiekiem** i jako taki musi być **traktowany sprawiedliwie i z poszanowaniem jego przyrodzonej godności**.

Personel więzienny odgrywa kluczową rolę w prawidłowej realizacji zadań i celów instytucji penitencjarnych dlatego też w ERW, a zwłaszcza w preambule, przewija się troska o wysiłki na rzecz połączenia potrzeb i dążeń administracji więziennych oraz skazanych i to w taki sposób, aby doprowadzić do stworzenia modelu zarządzania oraz programów oddziaływania penitencjarnego, które są pozytywne, realne i nowoczesne.

Stosowanie środków przymusu.

W ERW zamieszczono zalecenie, że poza zupełnie wyjątkowymi sytuacjami, personel pozostający w bezpośrednim kontakcie z więźniami **nie powinien być uzbrojony**. Zastrzeżono tam, że **broń palna** może znajdować się w dyspozycji funkcjonariuszy jedynie po przejściu pełnego przeszkolenia w zakresie posługiwania się nią.

Reguły podkreślają zasadę, że personel więzienny nie stosuje siły przeciwko więźniom. Dopuszczalność jej użycia została ograniczona jedynie do następujących przypadków:

- samoobrony,
- zapobieżenia ucieczce,
- w celu opanowania czynnego i biernego oporu fizycznego przeciwko poleceniom wydanym na podstawie obowiązujących przepisów prawnych.

Użycie siłyreguły podporządkowują **dwóm wiodącym zasadom**:

- 1) subsydiarności**– oznacza konieczność traktowania tych środków w kategorii

ostateczności tzn. jeżeli porządek i bezpieczeństwo w zakładzie można utrzymać przy pomocy np. metod perswazyjnych, to sięgnięcie po środki przymusu jest niedozwolone.

2) proporcjonalności – obowiązuje już po podjęciu decyzji o sięgnięciu po środek przymusu i oznacza, iż stosowany środek przymusu musi zawsze pozostawać w stosownej proporcji do zagrożenia, które ma eliminować.

Nieodłącznym zadaniem personelu więziennego jest **utrzymanie bezpieczeństwa i porządku** na terenie zakładu penitencjarnego. Konieczność faktycznej realizacji tego zadania wymaga wyposażenia personelu więziennego w możliwość korzystania w pewnych sytuacjach ze środków przymusu. Jest to sfera bardzo newralgiczna, nie tylko ze względu na nie dające się wykluczyć konsekwencje stosowania środków przymusu (np. okaleczenie lub śmierć więźnia), ale także z uwagi na możliwość dopuszczania się przez funkcjonariuszy różnego rodzaju nadużyć władzy. Dlatego też problem sprowadza się do ustalenia i przestrzegania określonych reguł w tym zakresie.

Reguły ERW wyznaczają **podstawowe zasady** dotyczące stosowania środków przymusu. Wynika z nich:

1) absolutny zakaz stosowania w charakterze środków przymusu **kajdan i łańcuchów**.

Natomiast kajdanki ręczne, kaftany bezpieczeństwa lub inne narzędzia ograniczające swobodę ruchu mogą być stosowane **wyłącznie** w następujących okolicznościach:

- a) jako niezbędny środek zapobiegający ucieczce więźnia w czasie transportu,
 - b) ze względów medycznych, na zarządzenie lekarza i pod jego nadzorem,
 - c) w celu zapobieżenia dokonania samouszkodzenia, zadania obrażeń innym osobom lub spowodowania poważnego uszkodzenia mienia – czyni się to na polecenie naczelnika, który musi niezwłocznie konsultować się z lekarzem oraz zawiadomić odpowiedni organ zwierzchni administracji;
- 2) zasada prawnej regulacji wzorów i sposobów użycia środków przymusu oraz reguła, że środki te nie mogą być stosowane dłużej, niż jest to absolutnie niezbędne.

Znamiennym jest fakt, że w regułach dotyczących stosowania środków przymusu nie zamieszczono kwestii korzystania z broni palnej, choć jest to niewątpliwie rodzaj takiego środka i to najbardziej ryzykownego jeżeli chodzi o skutki jego użycia. Mowa jest jedynie o wyjątkowej dopuszczalności stosowania broni palnej. Autorzy reguł

pozostawiają dopuszczalność korzystania z broni palnej uznaniu ustawodawcy krajowego. ustawodawca ten ma obowiązek zapewnienia ścisłej prawnej regulacji trybu korzystania z broni palnej.

Na poziomie standardów uniwersalnych zasady te sformułowano w tzw. **podstawowych zasadach użycia siły i broni palnej przez funkcjonariuszy porządku prawnego**, przyjętych w formie rezolucji przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1991 r.

Z uważnej lektury całości dokumentu można wysnuć stwierdzenie, że autorzy ERW preferują model więziennictwa, w którym w ogóle nie używa się broni palnej. Warunki socjalno- bytowe i opieka medyczna zapewniane osobom pozbawionym wolności.

Kwestia warunków socjalno- bytowych panujących na terenie zakładów karnych jest punktem zapalnym zarówno dyskusji publicznych, jak i oceny najbardziej zainteresowanych, tj. więźniów. Opinia publiczna oburza się na „komfort i luksusy” zapewniane przestępcom, natomiast ci ostatni narzekają i uciekają się do skarg na oferowaną im jakość pomieszczeń mieszkalnych, wyżywienie, warunki sanitarno- higieniczne, czy wreszcie poziom ochrony ich zdrowia.

Bezspornym jest fakt, że warunki socjalno- bytowe zapewniane więźniom są jednym z podstawowych elementów determinujących poczucie godności osoby pozbawionej wolności.

ERW formułując standardy odnoszące się do warunków socjalno- bytowych rozpoczynają od stwierdzenia, że zasadą powinno być, aby w porze nocnej więźniowie przebywali w pojedynczych celach. Przy osadzeniu w celach wieloosobowych, jako zasadę, przyjmuje się kontrolowanie cel w porze nocnej.

W kolejnych regułach sformułowano **standard minimalny odnoszący się do pomieszczeń mieszkalnych** osób pozbawionych wolności. Zgodnie z nim:

- 1) pomieszczenia mieszkalne muszą odpowiadać warunkom zdrowotnym i higienicznym, w tym zwłaszcza w sensie zapewnienia niezbędnej powierzchni kubicznej, rozsądnej powierzchni metrycznej, oświetlenia, ogrzewania oraz wentylacji, stosownie do panujących warunków klimatycznych;

- 2) pomieszczenia, w których przebywają lub pracują osoby pozbawione wolności muszą mieć zapewniony niezbędny dostęp światła naturalnego w zwykłych warunkach; natomiast światło sztuczne musi odpowiadać uznanym normom technicznym;
- 3) urządzenia sanitarne w celach powinny znajdować się w czystych i przyzwoitych warunkach, natomiast każdemu więźniowi należy umożliwić swobodny dostęp do tych urządzeń w celu zaspokojenia potrzeb fizjologicznych zawsze, gdy jest to konieczne;
- 4) na terenie zakładu muszą być zainstalowane odpowiednie urządzenia kąpielowe lub natryskowe, odpowiadające wymogom klimatycznym, po to, by więzień mógł z nich korzystać tak często, jak wymagają tego względy higieny, jednak nie rzadziej niż 1 raz w tygodniu;
- 5) wszystkie pomieszczenia zakładu muszą być utrzymywane w ciągłej czystości i należyтым stanie.

Zalecenia formułowane są niekiedy z dużą dozą ogólności (np. „niezbędny dostęp”, „należyty stan”, „uznane normy techniczne”) dlatego, że reguły są adresowane do wielu, często bardzo zróżnicowanych między sobą (także w sensie klimatycznym) krajowych systemów penitencjarnych.

Higiena osobista więźniów.

Utrzymanie higieny osobistej na terenie zakładów karnych, zgodnie z regułami ERW jest **obowiązkiem samych skazanych**. Dla prawidłowej realizacji tego obowiązku; -administracja więzienna musi dostarczyć **nieodpłatnie wodę** oraz **niezbędne przybory toaletowe**,

- zapewnić możliwość odpowiedniego przechowywania tych przyborów,
- zapewnić więźniom urządzenia do właściwego pielęgnowania włosów i zarostu (mężczyznom umożliwia się regularne golenie),
- kontrolować ściśle przyrządy do golenia i traktować je jako sprzęt wyłącznie osobisty bądź jednorazowy (w związku z ryzykiem zarażenia HIV)

Niewątpliwym europejskim standardem jest **zakaz golenia głów** więźniów wbrew ich woli, chyba że jest to podyktowane problemem sanitarno- zdrowotnym.

Odzież i bielizna osobista.

Współczesna polityka i praktyka penitencjarna nastawione są na eliminację tych wszystkich przejawów życia więziennego, które prowadzą do tzw. naznaczenia więźnia. Odchodzi się od klasycznego modelu „więźnia z ogoloną głową i ubranego w pasiasty strój więzienny”. To właśnie dlatego proponuje się zezwalanie więźniom na **noszenie własnej odzieży**, pod warunkiem spełnienia przez nią wymogów higienicznych i jakościowych. Nie znaczy to jednak, że więźniowie mają pełne prawo do korzystania z własnej odzieży.

Więźniowie, którym nie zezwolono na noszenie własnej odzieży powinni otrzymać od administracji komplet odzieży odpowiedniej do warunków klimatycznych, o standardzie, który w żaden sposób nie będzie poniżał, czy upokarzał więźnia.

Eliminacji efektów stygmatyzacyjnych mogących pojawić się w związku z ubiorem skazanych, jest postanowienie, że każdorazowe wyjście więźnia poza teren zakładu musi powodować zezwolenie mu na noszenie odzieży własnej. Również w sytuacjach przyjmowania przez więźniów wizyt osób najbliższych, zwłaszcza małoletnich dzieci więzień występuje we własnej odzieży.

Reguły akcentują, że w momencie przyjmowania więźnia do zakładu przydziela się mu **oddzielne łóżko** oraz **komplet bielizny pościelowej** w „dobrym stanie”, która powinna być zmieniana na tyle często by sprostać wymogowi należytej czystości.

Wyżywienie więźniów.

Zapewnienie wyżywienia osobom pozbawionym wolności **jest obowiązkiem administracji więziennej**.

Problemowi wyżywienia więźniów poświęcono w ERW tylko jedną regułę, w której sformułowano zasadę wydawania więźniom w stałych i zwykłych porach dnia odpowiednio przygotowanych i serwowanych posiłków. Posiłki te muszą odpowiadać w sensie **ilościowym i jakościowym normom dietetycznym** oraz **wymogom współczesnej higieny**.

Administracja, w zakresie żywienia więźniów, musi zawsze brać pod uwagę:
-wiek,

- stan zdrowia,
- rodzaj wykonywanej pracy,
- a także na ile to możliwe- względy religijne i kulturowe.

Więźniom należy zapewnić dostęp do **wody pitnej**.

Jedzenie i picie są niezbędne do życia, a w warunkach więziennych nabierają zupełnie innego znaczenia. Stanowią czynnik niwelujący uciążliwą jednostajność przebywania w celi. Monotonia życia więziennego czyni z godzin posiłków najważniejsze etapy dnia. Natomiast jakość wyżywienia, sposób jego przygotowania oraz podania są niezwykle ważnym czynnikiem, od którego zależy, w jaki sposób więźniowie oceniają oferowane im warunki uwięzienia.

Ochrona zdrowia osób pozbawionych wolności.

Na jakość szeroko rozumianej sfery socjalnej na terenie zakładów penitencjarnych wpływa również poziom oferowanej więźniom **opieki medycznej**. Regułą w tym względzie jest zapewnienie w każdym zakładzie opieki **co najmniej jednego lekarza ogólnego** oraz umożliwienie każdemu więźniowi korzystania z usług **wykwalifikowanego dentysty**.

W ERW prawo do korzystania z opieki własnego lekarza lub dentysty (oczywiście, na koszt więźnia) przyznano jedynie **tzw. więźniom śledczym** czyli tymczasowo aresztowanym.

ERW postulują aby służby medyczne na terenie zakładu karnego były dostępne i zorganizowane zgodnie ze standardami porównywalnymi z tymi obowiązującymi w warunkach wolnościowych (porównanie to ma odnosić się do tzw. przeciętnej krajowej, a nie do sytuacji najbardziej upośledzonych grup społecznych).

Państwo ma obowiązek opieki medycznej wobec osób pozbawionych wolności i ponosi pełną odpowiedzialność za ewentualne pogorszenie stanu zdrowia więźniów wskutek braku zapewnienia niezbędnej pomocy lekarskiej. W związku z tą odpowiedzialnością każdy więzień **powinien być zbadany przez lekarza** zaraz po przybyciu do zakładu, a następnie badany regularnie w celu ujawnienia choroby.

Do zadań lekarza należy także sprawowanie regularnej kontroli nad:

- ilością, jakością oraz sposobem przyrządzania i wydawania posiłków i wody pitnej;
- higieną i czystością zakładu i więźniów;
- urządzeniami sanitarnymi, ogrzewczymi, oświetleniem i wentylacją zakładu;
- odpowiedniością oraz stanem czystości odzieży i bielizny pościelowej więźniów.

Dla prawidłowej realizacji swoich zadań, służby medyczne na terenie zakładu prowadzą badania **diagnostyczne** i **leczenie** każdej jednostki chorobowej, która może utrudniać readaptację społeczną więźnia. W tym celu **poddaje się więźnia** wszelkim niezbędnym zabiegom:

- lekarskim,
- chirurgicznym,
- terapii psychiatrycznej,
- także tym dostępnym w publicznej służbie zdrowia.

W ERW powtórzono **bezwartunkowy zakaz** poddawania więźniów jakimkolwiek eksperymentom, które mogłyby spowodować uszczerbek dla zdrowia psychofizycznego tych osób. Więźniowie mogą angażować się w eksperymenty naukowo- medyczne zachowując całkowitą swobodę decyzji o poddaniu się eksperymentowi z zachowaniem prawa do możliwości wycofania się z eksperymentu na każdym jego etapie bez negatywnych reperkusji dla więźnia.

W **polskim systemie penitencjarnym**, ujmując bardzo ogólnie, Reguły w szczególności wpłynęły na:

- 1) mocniejsze zaakcentowanie zasady indywidualizacji i bardziej precyzyjną klasyfikację skazanych i zakładów karnych;
- 2) wprowadzenie typów zakładów karnych i zastosowanie systemu wolnej progresji, polegającej na zmianie warunków odbywania kary pozbawienia wolności w zależności od postępów w procesie resocjalizacji;
- 3) rozszerzenie praw podmiotowych skazanych i zróżnicowanie tych praw od typu zakładu karnego;
- 4) rozszerzenie praw tymczasowo aresztowanych w integracji z zasadą domniemania niewinności do czasu wydania wyroku;

- 5) rozszerzenie i skoordynowanie pomocy i opieki postpenitencjarnej;
 - 6) wzmocnienie nadzoru nad wykonywaniem kary pozbawienia wolności;
 - 7) zdemokratyzowanie zarządzania więziennictwem;
 - 8) położenie akcentu na realizację zasad normalizacji, otwartości i odpowiedzialności.
2. 3. Konwencja przeciwko Torturom i Innemu Okrutnemu, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu.

Przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych **10. XII. 1984 r.**

Celem uchwalenia Konwencji było nadanie większej skuteczności walce przeciwko torturom w skali całego świata. Konwencja zawiera **33 artykuły** dotyczące m. in.:

- określenia i definicję tortur i niehumanitarnego traktowania,
- przepisy dotyczące przystosowania prawa wewnętrznego państw członkowskich,
- zakresu stosowania tortur i niehumanitarnego traktowania wobec osób wymienionych w konwencji,
- środków ochrony praw osób wobec których zastosowano niehumanitarnie traktowanie.

W rozumieniu Konwencji „**tortury**” – oznacza: każde działanie, którym jakiegokolwiek osobie umyślnie zadaje się ostry ból lub cierpienie fizyczne bądź psychiczne w celu uzyskania od niej lub od osoby trzeciej informacji bądź wyznania, w celu ukarania jej za czyn popełniony przez nią lub osobę trzecią albo o którego dokonanie jest ona podejrzana, a także w celu zastraszenia lub wywarcia nacisku na nią lub osobę trzecią albo w jakimkolwiek innym celu wynikającym z wszelkiej formy dyskryminacji, gdy taki ból lub cierpienie powodowane są przez funkcjonariusza państwowego lub inną osobę występującą w charakterze urzędowym lub z ich polecenia albo za ich wyraźną lub milczącą zgodą.

Każde **państwo- strona**:

a) ma podjąć skuteczne środki ustawodawcze, administracyjne, sądowe oraz inne w celu zapobieżenia stosowania tortur na całym terytorium znajdującym się pod jego jurysdykcją,

b) ma zapewnić, aby wszelkie akty tortur stanowiły przestępstwa w rozumieniu jego prawa karnego,

c) ma obowiązek, aby materiały szkoleniowe i informacje dotyczące zakazu stosowania tortur były w pełni włączone do programów szkoleniowych dla personelu:

- cywilnego lub wojskowego organu wymiaru sprawiedliwości,
- personelu lekarskiego,
- funkcjonariuszy państwowych oraz innych osób, które mogą brać udział w nadzorowaniu, przesłuchaniu lub postępowaniu z osobami poddanymi jakiegokolwiek formie zatrzymania, aresztowania lub pozbawienia wolności.

Wszystkie zawarte w Konwencji postanowienia mają charakter **ogólny**, i ich intencją jest aby systemy państw członkowskich zaakceptowały postanowienia konwencji, a następnie włączyły je do **swojego prawa wewnętrznego**.

Istotną częścią Konwencji są przepisy dotyczące środków **międzynarodowej kontroli** wypełniania wynikających z niej zobowiązań. W systemie kontroli ważną rolę odgrywa utworzony na mocy tej Konwencji **Komitet przeciwko Torturom**. Poprzez złożenie podczas podpisywania, ratyfikacji lub przystąpienia do Konwencji odpowiedniego **zastrzeżenia**, państwo- strona może **wyłączyć** kompetencję Komitetu przeciwko Torturom do badania z własnej inicjatywy wypadków systematycznego stosowania tortur na jego obszarze. Z kolei uznanie kompetencji Komitetu do rozpatrywania sporów międzynarodowych i skarg indywidualnych wymaga złożenia odpowiedniej deklaracji przez państwo- stronę.

Polska ratyfikowała Konwencję bez zastrzeżeń 21. X. 1989 r., kompetencje Komitetu przeciwko Torturom do rozpatrywania sporów międzynarodowych i skarg indywidualnych uznała dopiero 30. III. 1993 r.

2. 4. Europejska Konwencja o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu.

Podpisana została w **Strasburgu w 1987 r.** Weszła w życie 1. II. 1989 r. W 1999 r, jej stronami było 40 państw spośród 41 należących do Rady Europy. Polska dołączyła do grupy tych państw, ratyfikując Konwencję we wrześniu 1994 r. Obowiązuje ona w Polsce od **1. II. 1994 r.**

Konwencja jest kolejnym aktem prawnomiędzynarodowym podejmującym problematykę prawa człowieka do tego, aby nie być poddanym torturom, nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu. O ile Konwencja ONZ przeciwko Torturom dotyczy przede wszystkim procedur **reagowania na dokonane już akty tortur**, to Europejska Konwencja o Zapobieganiu torturom koncentruje się na utworzeniu **mechanizmu prewencyjnego**, zmierzającego do umocnienia ochrony przed torturami, nieludzkim lub poniżającym traktowaniem albo karaniem za pomocą środków o charakterze pozasądowym.

Zakres podmiotowy tej Konwencji ograniczony jest do **ochrony osób pozbawionych wolności** przez władzę publiczną, a powołany mechanizm prewencyjny opiera się na lustracjach wszystkich miejsc, w których takie osoby przebywają, przez delegacje wizytujące **Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom**. Działalność Komitetu bardziej szczegółowo zostanie omówiona w dalszej części opracowania.

Konwencja ONZ - jest zdominowana przez problematykę **tortur** – stosunkowo niewiele jej przepisów odnosi się również do innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

Zakaz tortur, nieludzkiego albo poniżającego traktowania lub karania znalazł także odzwierciedlenie w art. 3 **Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności**: „nikt nie będzie poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu bądź karaniu”.

Z uwagi na fakt, że Europejska Konwencja o Zapobieganiu torturom **ma charakter uzupełniający** wobec Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, wymaga ona kilka słów komentarza.

W porównaniu z innymi dokumentami międzynarodowymi ta Konwencja ustanawia znacznie bardziej skuteczny system ochrony uznanych w niej praw. Z tego względu uważana jest za **najdoskonalszy wzór skutecznej gwarancji praw człowieka**. Ustanowiony przez nią system kontroli poszanowania praw człowieka opiera się na dwóch rodzajach skarg:

1) państwowych,

2)indywidualnych.

O oryginalności Konwencji decyduje możliwość składania skarg indywidualnych przez:

- osoby fizyczne,
- organizacje pozarządowe,
- grupy osób, które uważają, że stały się ofiarą naruszenia przez organ państwa uznanych w nim praw.

Rozpoznawanie skarg należy do **Europejskiego Trybunału Praw Człowieka**, który jest niezależnym organem sądowym i wydaje **wyrok, mający moc wiążącą** i do **Komitetu Ministrów Rady Europy**, będącego organem politycznym, który czuwa nad skutecznością wyroków, a w razie potrzeby dysponuje odpowiednimi sankcjami organizacyjnymi.

Europejska Komisja i Trybunał Praw Człowieka przyjmują definicję tortur zawartą w Konwencji ONZ. Zasługą tych organów jest zróżnicowanie pojęć tortur, niehumanitarnego traktowania i traktowania poniżającego. Kryterium różnicowania tych pojęć stanowi **intensywność cierpień zadawanych ofiarom**.

Według orzecznictwa strasburskiego:

- tortury są kwalifikowaną, zaostrzoną formą niehumanitarnego traktowania i karania,
- traktowanie niehumanitarne zawsze jest traktowaniem poniżającym,
- traktowanie poniżające jest najmniej ostrą formą naruszenia wspomnianego art.3.

2. 5. Zbiór zasad dotyczących osób aresztowanych lub uwięzionych.

Przyjęty został uchwałą Zgromadzenia Ogólnego ONZ **9. XII. 1988** r. Celem zasad jest **ochrona praw osób aresztowanych i uwięzionych**. Zbiór składa się z **39 zasad** o charakterze ogólnym, które powinny znaleźć uregulowanie w prawie wewnętrznym państw członkowskich.

Osoby aresztowane lub uwięzione, w myśl zbioru zasad, traktuje się w sposób:

- humanitarny,
- z poszanowaniem ich przyrodzonej godności osoby ludzkiej.

W sprawie osób aresztowanych i uwięzionych znalazły się w zbiorze, między innymi,

następujące zapisy:

- zatrzymanie, aresztowanie lub uwięzienie stosuje się ściśle według przepisów obowiązującej ustawy przez funkcjonariuszy lub inne osoby do tego upoważnione,
- żadna z osób aresztowanych bądź uwięzionych nie będzie poddawana torturom albo innemu okrutnemu, nieludzkiemu bądź poniżającemu traktowaniu lub karaniu,
- żadne okoliczności nie mogą stanowić usprawiedliwienia dla innego postępowania,
- osoby aresztowane traktuje się w sposób odpowiedni do ich statusu osób nie osadzonych,
- osoby aresztowane nie należy ich, w miarę możliwości, osadzać razem z osobami uwięzionymi,
- każdą osobę aresztowaną informuje się w momencie zatrzymania o jego przyczynie i bezzwłocznie przedstawia się treść zarzutów,
- osobie aresztowanej przysługuje prawo do korzystania z pomocy obrońcy (ma ona prawo konsultować się i kontaktować ze swoim obrońcą),
- osoba aresztowana ma prawo do widzeń i korespondencji, w szczególności z członkami swojej rodziny,
- osobie aresztowanej bądź uwięzionej należy zapewnić kontakty ze światem zewnętrznym, z zastrzeżeniem uzasadnionych warunków i ograniczeń przewidzianych w ustawie lub wydanych na jej podstawie rozporządzeń,
- należy zapewnić, aby osoba aresztowana lub uwięziona była osadzona, na jej życzenie, możliwie blisko stałego miejsca zamieszkania,
- osób tych nie wolno poddawać, nawet za ich zgodą, żadnym eksperymentom medycznym lub naukowym mogącym szkodzić ich zdrowiu,
- osobom tym zapewnia się odpowiednie badania lekarskie, tak szybko, jak jest to możliwe, po osadzeniu ich w miejscu uwięzienia, a następnie zawsze gdy jest to konieczne zapewnia się opiekę lekarską i leczenie. Opieka ta i leczenie są bezpłatne.

Zasady są stosowane do wszystkich osób na terytorium państw bez żadnego różnicowania ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, religię lub wyznanie, poglądy polityczne lub inne okoliczności.

2. 6. Kodeks postępowania Funkcjonariuszy Porządku Prawnego.

Kodeks Postępowania Funkcjonariuszy Porządku Prawnego jest to **rezolucja 34/169 Zgromadzenia Ogólnego ONZ** z 17 grudnia 1979 roku.

Stanowi on, że wszyscy, którzy wykonują władzę policyjną będą:

- respektować i ochraniać godność ludzką,
- przestrzegać praw człowieka.

W rezolucji podkreślono, że istota funkcji stosowania prawa, cel ochrony porządku prawnego oraz sposób, w jaki te funkcje są pełnione, mają bezpośredni wpływ na jakość życia zarówno jednostek, jak i całego społeczeństwa.

Kodeks poza wezwaniem funkcjonariuszy porządku prawnego do przestrzegania praw człowieka, zabrania **tortur** i stanowi, **że przymus może być stosowany tylko wtedy, gdy jest to absolutnie konieczne**, oraz wzywa do pełnej ochrony zdrowia osób pozbawionych wolności.

W rozumieniu Kodeksu termin „ **funkcjonariusze porządku prawnego**” oznacza wszystkich funkcjonariuszy:

- porządku prawnego mianowanych lub wybieranych,
- sprawujących władzę policyjną,
- mających prawo zatrzymania i aresztowania.

Funkcjonariusze **w toku wykonywania swoich obowiązków**:

- szanują i chronią godność wszystkich ludzi,
- przestrzegają ich praw i dbają o nie,
- nie stosują jakichkolwiek tortur lub innego okrutnego, nieludzkiego, poniżającego traktowania lub karania,
- nie prowokują sami i nie tolerują aktów wyżej wspomnianych.

Funkcjonariusze **zapewniają osobom pozbawionym wolności**:

- pełną ochronę zdrowia,
- podejmują natychmiastowe działania w celu zapewnienia opieki medycznej, ilekroć będzie potrzebna,
- nie wolno funkcjonariuszom dopuszczać się jakichkolwiek czynów korupcyjnych,

-mają oni obowiązek stanowczego przeciwstawiania się takim czynom.

2. 7. Rezolucja w sprawie tymczasowego aresztowania.

Rezolucja w sprawie tymczasowego aresztowania to **Rezolucja VIII Kongresu ONZ** w sprawie Zapobiegania Przeszpczości i Postępowania z Przeszpcami z 1990 r.

Jest to zbiór zaleceń do państw członkowskich traktujących i stosowaniu tymczasowego aresztowania **jako środka zabezpieczającego** postępowanie karne. W celu przeciwdziałania stosowaniu tymczasowego aresztowania w sposób niezgodny z przepisami **rezolucja zaleca:**

a)stosowanie tymczasowego aresztowania jedynie wtedy, gdy będą tego bezwzględnie wymagały okoliczności,

b)stosowanie tymczasowego aresztowania tylko jako ostatecznego środka w toku postępowania karnego.

W myśl zaleceń Rezolucji przy stosowaniu tymczasowego aresztowania winny **obowiązywać następujące zasady:**

-osoby podejrzane o popełnienie przestępstw i pozbawione wolności powinny być niezwłocznie postawione przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do dokonywania czynności sądowych, który powinien je wysłuchać i bezzwłocznie podjąć decyzję co do ich tymczasowego aresztowania,

-zarządzenie tymczasowego aresztowania jedynie wtedy jest dozwolone, gdy są uzasadnione powody przekonujące, iż istnieje niebezpieczeństwo ucieczki bądź popełniania kolejnych poważnych przestępstw, a także niebezpieczeństwo, że proces wymiaru sprawiedliwości może być poważnie zakłócony, jeśli ta osoba pozostanie na wolności,

-nie należy zarządzać tymczasowego aresztowania jeżeli pozbawienie wolności byłoby nieproporcjonalne do zarzucanego przestępstwa i przewidywanego wyroku,

-kiedykolwiek jest to możliwe, należy unikać stosowania tymczasowego aresztowania, orzekając alternatywne środki,

-osoby wobec których zastosowano tymczasowe aresztowanie, należy poinformować o ich prawach,

- tymczasowe aresztowanie powinno być poddane sądowej kontroli sprawowanej w odpowiednio krótkich odstępach czasu,
- tymczasowe aresztowanie nie powinno być przedłużone bardziej niż może to być konieczne,
- podczas orzekania kary okres tymczasowego aresztowania powinien być albo zaliczony na poczet kary pozbawienia wolności, albo uwzględniony w celu zmniejszenia wymierzonej kary.

2. 8. Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom (CPT).

CPT utworzony został na mocy Europejskiej Konwencji o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu. Europejski Komitet ds. Zapobiegania torturom jest stosunkowo nową instytucją, wiedza na temat jego mandatu i funkcji jest z konieczności ograniczona.

Należy, przede wszystkim, odróżnić podstawy i cele **CPT** od tych reprezentowanych przez dwa nadzorcze ciała Rady Europy w dziedzinie praw człowieka – **Europejskiej Komisji i Europejskiego Trybunału Praw Człowieka**. W odróżnieniu od Komisji i Trybunału **CPT** nie jest ciałem prawnym, mającym upoważnienia do rozstrzygania spraw dotyczących domniemanych pogwałceń zobowiązań traktatowych (tj. ustalania żądań).

CPT jest przede wszystkim mechanizmem powołanym **do zapobiegania faktom maltretowania**, mimo że w przypadkach szczególnych może interweniować po zaistniałym zdarzeniu. Podczas gdy Komisja i Trybunał swoimi działaniami zmierzają do „**rozwiązywania konfliktu**” na poziomie prawnym, działania **CPT** zmierzają do „**unikania konfliktu**” na poziomie praktycznym.

Podstawowym zadaniem Komitetu jest **badanie traktowania osób pozbawionych wolności w celu umocnienia ich ochrony przed atakami tortur oraz innego niehumanitarnego lub poniżającego traktowania lub karania**.

Podstawą działalności są:

- 1) lustracje okresowe (dokonywane w państwach- stronach w pewnych odstępach czasu),

- 2) lustracje ad hoc (jeżeli Komitet uzna, że okoliczności tego wymagają),
- 3) lustracje następcze (mają na celu ocenę czy i w jakim stopniu państwo- strona realizuje jego zalecenia przekazane po poprzedniej lustracji okresowej lub ad hoc).

CPT przede wszystkim bada rzeczywistą sytuację w krajach, które odwiedza. **W szczególności:**

- 1) sprawdza ogólne warunki w odwiedzanych instytucjach,
- 2) obserwuje postawę urzędników wprowadzających prawo w życie oraz innego personelu w stosunku do osób pozbawionych wolności,
- 3) przeprowadza rozmowy z osobami pozbawionymi wolności w celu zrozumienia, jak postrzegają warunki odbywania kary oraz żeby wysłuchać ich ewentualnych zażaleń,
- 4) sprawdza sytuację prawną i administracyjną, stanowiącą podstawę do pozbawienia wolności.

Podczas lustracji więzień Komitet **zwraca uwagę m. in. na:**

- sygnały świadczące o niewłaściwym traktowaniu więźniów przez personel,
- zajmuje się zaniedbaniami organizacyjnymi,
- warunkami materialnymi,
- oceną opieki medycznej,
- atmosferę panującą w tych instytucjach.

W następstwie lustracji CPT składa sprawozdanie skierowane do **zainteresowanego państwa**, podając:

- ocenę wszystkich zebranych informacji,
- swoje obserwacje.

Działalność Komitetu w żadnym razie nie zmierza do napiętnowania państwa- strony czy uznania go winnym naruszenia Konwencji. Jeżeli jest to konieczne, zaleca środki mające służyć zapobieganiu pojawianiu się traktowania niezgodnego z obowiązującymi standardami w stosunku do osób pozbawionych wolności.

Działalność Komitetu **opiera się na zasadzie poufności i współpracy z zainteresowanym państwem - stroną**, jeśli państwo odmawia współpracy albo odmawia realizowania zaleceń, Komitet uprawniony jest do **złożenia publicznego oświadczenia**

w tej sprawie.

2. 9. Amnesty International.

Idea, jaka przyświecała powstaniu **Amnesty International** w początkach lat 60-tych była prosta. W podzielonym świecie XX wieku jego obywatele są więzieni za przekonania polityczne lub religijne, zabijani, torturowani. Powody, jakimi kierują się rządy w prześladowaniu swoich obywateli są różne. Natomiast **cel AI** był zawsze ten sam – **zatrzymać bezprawie**.

Amnesty International jest największą i najbardziej konsekwentnie broniącą praw człowieka organizacją na świecie. Działalność jej zainicjował angielski prawnik Peter Benenson w 1961 r. w Londynie. Obejmuje w tej chwili struktury w ponad 140 krajach. Całkowicie bezinteresownej ochrony praw człowieka w świecie podjęło się 1 mln 300 tyś. jej członków działających w grupach i indywidualnie. **AI** działa niezależnie od jakichkolwiek struktur państwowych, ideologii czy grup interesu.

Szczególne rola AI polega na tym, że przyjęła ona jako swój mandat postanowienia **Powszechnej Deklaracji Praw człowieka ONZ** podpisanej przez 170 krajów **12 grudnia 1948 roku**. Opierając się na zasadach sformułowanych w Powszechnej Deklaracji Amnesty International wychodzi z podstawowego założenia, że **każda istota ludzka ma swoje fundamentalne prawa**. Aby wzmocnić te prawa AI ogranicza się do zapobiegania najcięższym przypadkom pogwałcenia praw człowieka przez rządy.

Amnesty International, opierając się na humanitarnym przesłaniu, zachowując bezstronność i apolityczność:

- apeluje o zaniechanie przemocy,
- apeluje o uwolnienie osób uwięzionych gdziekolwiek na świecie za przekonania, kolor skóry czy pochodzenie,
- nawołuje do sprawiedliwego i bezzwłocznego przeprowadzenia procesów sądowych więźniów politycznych,
- nawołuje do zniesienia kary śmierci,
- kategorycznie opowiada się przeciwko stosowaniu tortur,

- apeluje o położenie kresu egzekucjom,
- popiera uchwalanie konstytucji, konwencji i traktatów, podawanie do publicznej wiadomości faktów zagrożeń czy naruszeń w zakresie praw człowieka,
- popiera pomoc prawną niesioną więźniom sumienia,
- koncentruje się, nade wszystko, na pomocy praktycznej więźniom,
- dociekliwie bada indywidualne przypadki osób uwięzionych oraz przypadki masowego naruszenia praw obywatelskich,
- mobilizuje opinię światową,
- pomaga rodzinom uwięzionych,
- walczy o lepsze traktowanie więźniów i aresztantów na całym świecie.

Przypadki naruszeń bada **Oddział Badawczy**. Jego członkami są międzynarodowi eksperci zajmujący się analizą napływających z całego świata zarzutów o niesłuszne przetrzymywanie czy torturowanie więźniów politycznych. Wydział ten bardzo skrupulatnie bada otrzymywane informacje, wielokrotnie je weryfikuje, a następnie ostatecznie wysyła w sporne miejsca **swoje misje**, które oceniają sytuację na miejscu.

Wynikiem tak podejmowanych działań są zawsze sprawdzone i wiarygodne przekazy i dane, których prawdziwości i zawartym w nich faktom nikt dotychczas jeszcze nie zaprzeczył.

To Amnesty International, **przedstawiła opinii światowej:**

- fakt egzekucji ponad 7 mln. bezdomnych dzieci w Brazylii oraz codziennego zabijania do trojga dzieci przez tzw. „szwadrony śmierci” – policjantów po cywilu eliminujących z tzw. porządnego, według ich określenia, społeczeństwa małych żebraków, czy nieletnie prostytutki,
- wstrząsające fakty masowego zgwałcenia przez Serbów 60 tys. muzułmańskich kobiet w Bośni i Hercegowinie w trakcie działań wojennych w tym kraju,
- fakty zmuszania przez Serbów swoich ofiar do uprawiania nierządu,
- informowała o systematycznym wyniszczaniu narodu kurdyjskiego,
- o straszliwym okaleczaniu narządów rodnych (na tle obyczajowym dziewczynek i

kobiet w Afryce Środkowej i na Bliskim Wschodzie),

- o stosowaniu tortur i zniknięciach więźniów politycznych w krajach dawnego ZSRR czy w Ameryce Południowej.

Dzisiaj AI cieszy się niezwykłym autorytetem. Jej atrakcyjność polega na propagowaniu pewnych uniwersalnych zasad nie tylko na szczeblu rządowym, lecz i międzynarodowym **w zakresie:**

- edukacji praw człowieka,
- promowania przestrzegania praw obywatelskich,
- tworzenia grup nacisku na decydentów politycznych w kwestii praw obywatelskich,
- ściślejszej współpracy z innymi organizacjami pozarządowymi.

2. 10. Komitet Helsiński.

Trzeci nurt, który wnosi wkład do systemu europejskiego w zakresie ochrony praw człowieka w szerokim tego słowa znaczeniu, to **Proces KBWE**, poczynając od jej **Aktu Końcowego (Helsińskiego)** z 1. VIII. 1975 r., wraz z zawartą w Dekalogu KBWE VII Zasadą „Poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności”. W 1994 r. (Szczyt Budapeszteński) zadekretowano, że KBWE przemienia się w **Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie**. Nie wolno zapominać, że to tzw. III koszyk KBWE dotyczący spraw humanitarnych stopniowo przełamywał tradycje „żelaznej kurtyny” w Europie, a prowadził też do rozkwitu działalności istotnych organizacji pozarządowych, a zwłaszcza **Komitetów Helsińskich**.

Komitet Helsiński w Polsce został utworzony w okresie stanu wojennego (1982) przez grupę intelektualistów. Był organizacją podziemną, która budowała sieć współpracowników w całym kraju. W 1983 roku Komitet przygotował swój pierwszy raport, „Polska w okresie stanu wojennego”. Dokument ten o objętości tysiąca stron, składał się z dwóch tomów. Tom pierwszy zawierał porównanie prawa polskiego, w tym także przepisów stanu wojennego, ze standardami międzynarodowymi i systemami prawnymi państw o długiej tradycji demokratycznej. W tomie drugim omawiano sposoby wykonywania prawa przez władze polskie. Raport został przemycony na Zachód, przetłumaczony na angielski i francuski i przedstawiony delegacjom rządowym uczestniczącym w Konferencji Madryckiej KBWE. Zdaniem wielu politologów raport w

znaczący sposób wpłynął na przebieg Konferencji.

W późniejszych latach podobne raporty przygotowywano corocznie. Komitet Helsiński przygotowywał też raporty specjalne np. dla Komitetu Praw Człowieka gdy rząd polski przedstawiał swój raport z realizacji Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych itp.

W początkach roku 1989 Komitet opublikował niepełną listę swoich członków, przechodząc stopniowo do jawnej działalności. Po częściowo wolnych wyborach w czerwcu 1989 roku dokładnie połowa członków Komitetu znalazła się albo w Parlamencie, albo też w pierwszym niekomunistycznym rządzie Tadeusza Mazowieckiego. Postanowiono wówczas, że na czas pełnienia funkcji osoby te zawieszają swoje członkostwo w Komitecie. Powód był prosty: członek parlamentu lub rządu nie jest w stanie obiektywnie kontrolować, czy władze nie naruszają prawa i wolności człowieka.

Komitet Helsiński jest niezależną **inicjatywą obywatelską** (organizacją pozarządową), która kontroluje przestrzeganie **praw i podstawowych wolności** wynikających z Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz bada zgodność ustawodawstwa RP ze zobowiązaniami międzynarodowymi, takimi jak Pakty Praw Człowieka oraz konwencje MPO potwierdzone w Akcie Końcowym Konferencji w Helsinkach oraz dokumencie końcowym konferencji przeglądowej KBWE w Wiedniu.

Komitet działa poprzez informowanie opinii publicznej oraz podejmowanie inicjatyw na forum krajowym i międzynarodowym w zakresie przestrzegania praw i podstawowych wolności człowieka.

Komitet upowszechnia wolności i prawa zawarte, jak wspomniano wyżej, w powszechnej Deklaracji Praw Człowieka i zabiega o możliwie najpełniejszą ich realizację w poszczególnych krajach i na świecie.

Członkowie Komitetu dysponują przepustkami uprawniającymi do wejścia na teren zakładów karnych i aresztów śledczych oraz umożliwiającymi im wizytowanie tych jednostek. Jest to tzw. **prawo do kontroli społecznej**.

Komitet Helsiński w Polsce jest członkiem Międzynarodowej Helsińskiej Federacji Praw Człowieka z siedzibą w Wiedniu.

Pod koniec 1989 roku członkowie Komitetu założyli **Helsińską Fundację Praw Człowieka**. Regulamin Fundacji stanowi, że część członków Zarządu Fundacji musi być również członkami Komitetu Helsińskiego. Od tego czasu wszystkie czynne działania prowadzi Fundacja. Komitet zaś pełni rolę Rady Programowej Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka oraz jej ciała opiniotwórczego. Jako niekwestionowany autorytet, zajmuje stanowisko w kluczowych kwestiach, wpływających na prawa i wolności człowieka w Polsce; publikuje swoje opinie na temat spraw państwowych i regionalnych o istotnym znaczeniu dla praw człowieka. Komitet decyduje o **strategii i planach** Fundacji.

Fundacja Helsińska nie jest fundacją w zachodnim rozumieniu tego słowa, a raczej **instytutem edukacyjnym, badawczym**, zajmującym się prawami jednostki. Fundacja nie prowadzi działalności interwencyjnej, lecz skupia swoje wysiłki na eliminowaniu zagrożeń dla realizacji praw człowieka poprzez **edukację i monitoring**.

Fundacja stawia jednoznacznie **na edukację** wychodząc z założenia, że jednostka, która zna swoje prawa i wolności **nie jest bezradna wobec władz**. Realizuje swoje programy i działania z licznymi międzynarodowymi i zagranicznymi organizacjami i instytucjami. Służy również fachowym doradztwem w zakresie problemów dotyczących naruszeń praw osobistych i politycznych oraz realizacji, wspomnianych wyżej, programów edukacyjnych, zarówno bardzo licznym organizacjom pozarządowym jak i instytucjom państwa (policja, wymiar sprawiedliwości, więziennictwo, straż graniczna itp.). Współpracuje z Biurem Studiów i Analiz Sejmu oraz komisjami parlamentarnymi.

2. 11. Rzecznik Praw Obywatelskich.

Rzecznik Praw Obywatelskich działa na podstawie **ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich**. Zgodnie z art. 1 tej ustawy **stoi na straży praw i wolności obywateli** określonych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i innych przepisów prawa.

RPO w sprawach o ochronę praw obywatelskich **badą**:

1) czy skutek działania lub zaniechania organów, organizacji i instytucji zobowiązanych do przestrzegania i realizacji tych praw i wolności, nie nastąpiło

naruszenie prawa,

2) zasady współżycia i sprawiedliwości społecznej.

W swojej działalności **jest on**:

- niezawisły,

- niezależny od innych organów państwowych,

- odpowiada jedynie przed Sejmem na zasadach określonych w Konstytucji.

Powołanie Rzecznika miało na celu stworzenie dodatkowych i efektywniejszych form ochrony praw i wolności obywateli, **w tym osób pozbawionych wolności**.

Rzecznik od początku swojej działalności, **tj. od 1 stycznia 1988 roku** interesował się problemem więźniów i czynił starania w celu zwiększenia przestrzegania praw należnych im nie tylko z powodu pozbawienia wolności.

Więźniowie przypomnieli o sobie nowo powołanemu Rzecznikowi jeszcze zanim oficjalnie zaczął swoją działalność. Zaczęły do niego napływać skargi osób pozbawionych wolności, a dotyczyły one zwłaszcza opieki lekarskiej, sposobu traktowania przez Służbę Więzienną, warunków bytowych.

Zgodnie z obowiązującym ustawodawstwem każdy **pozbawiony wolności ma prawo** do przedkładania Rzecznikowi swoich spraw dotyczących naruszenia jego praw. Obowiązujące przepisy stanowią, że osoby pozbawione wolności mogą prowadzić korespondencję z Rzecznikiem Praw Obywatelskich **bez jej cenzurowania** przez administrację więzienną.

Rzecznik Praw Obywatelskich wykonuje swoje zadania przy pomocy **Biura** złożonego ze znawców różnych dziedzin prawa. Od 1 stycznia 1989r. powstał odrębny **Zespół do Spraw Problematyki Zakładów Karnych**, który dwukrotnie zmieniał swoją nazwę. **Od 1997 roku** funkcjonuje jako **Zespół Prawa Karnego Wykonawczego**.

Wnioski więźniów są rozpatrywane nie tylko przez ten zespół, lecz i przez inne zespoły, w zależności od rodzaju sprawy (np. sprawami mieszkaniowymi zajmuje się Zespół Prawa Administracyjnego i Spraw Mieszkaniowych). Wiele rodzajów spraw osób pozbawionych wolności, którymi przez wiele lat zajmowali się pracownicy Zespołu VII, przekazano, zwłaszcza w 1996 i 1997 r., do innych zespołów np. sprawy więźniów wojskowych do Zespołu Praw Żołnierzy i Funkcjonariuszy Służb Publicznych (w tym

zespołe rozpatruje się również sprawy funkcjonariuszy Służby Więziennej), sprawy nieletnich do Zespołu Prawa Rodzinnego, sprawy chorych psychicznie do Zespołu Podstawowych Praw i Wolności Obywatelskich.

Zgodnie z ustawą o Rzeczniku Praw Obywatelskich właściwą formą zwracania się do Rzecznika jest **wniosek**. Często zamiast terminu wniosek używa się terminu **skarga**. Liczba wniosków więźniów kierowanych do Rzecznika wzrasta z roku na rok. Wszystkie wnioski są ewidencjonowane i analizowane przez biuro Rzecznika.

W Zespole VII kategoryzuje się problemy zawarte we wnioskach więźniów, w **niżej podane grupy**:

- 1) opieka lekarska (w tym m. in. nieprawidłowe leczenie, rehabilitacja, organizacja pracy służby zdrowia, traktowanie pacjentów),
- 2) warunki socjalno- bytowe (temperatura, wilgotność, oświetlenie, zagęszczenie, stan urządzeń sanitarnych, utrzymanie czystości, palący- niepalący),
- 3) zatrudnienie i warunki pracy (brak pracy lub pozbawienie pracy, wynagrodzenie za pracę, warunki bhp i in.),
- 4) korespondencja i widzenia (cenzura korespondencji, jej ograniczenie, warunki przeprowadzania widzeń, problem widzeń intymnych itp.),
- 5) traktowanie przez funkcjonariuszy SW, Policji (stosowanie środków przymusu, karanie dyscyplinarne),
- 6) postępowanie współosadzonych (pobicie, znęcanie się, molestowanie seksualne, okradanie, wymuszanie i inne),
- 7) tymczasowe aresztowanie (warunki pobytu w areszcie, traktowanie),
- 8) pomoc postpenitencjarna,
- 9) nadzór penitencjarny,
- 10) transport pozbawionych wolności,
- 11) warunkowe przedterminowe zwolnienie, przerwa w karze, przepustka,
- 12) inne dotyczące jednostek penitencjarnych,
- 13) orzecznictwo sądów penitencjarnych,
- 14) policyjne izby zatrzymań,
- 15) izby wytrzeźwień,

16) wykonywanie kar nieizolacyjnych.

Więźniowie zwracają się z takimi sprawami, które nie świadczą o naruszeniu ich praw i nie należą kompetencji Rzecznika. Nie mają wiedzy o zadaniach i kompetencji tego urzędu. Wynika to z niedostatecznej edukacji pozbawionych wolności w zakresie przysługujących im praw oraz środków ich ochrony.

W 1992 r. dla zorientowania więźniów w uprawnieniach Rzecznika, sporządzono wykaz spraw w jakich można pisać do Rzecznika, a w jakich nie, gdyż pozostaną bez rozpoznania, Został on rozesłany do wszystkich AŚ i ZK z prośbą o upowszechnienie.

Według wykazu, przypomnijmy, **można pisać do Rzecznika w sprawach:**

1. braku podstaw prawnych pozbawienia wolności (to znaczy nie wydano postanowienia o aresztowaniu, upłynął okres podany w postanowieniu, a nie nadeszło postanowienie o jego przedłużeniu lub skierowaniu sprawy do sądu; skazany nie został zwolniony mimo odbycia kary itp.);
2. warunków bytowych (zagęszczenia celi, nieodpowiednia temperatura, oświetlenie, stan sanitarny);
3. wyżywienia;
4. opieki medycznej;
5. zapewnienia bezpieczeństwa (np. przed innymi osadzonymi);
6. traktowania osadzonych (zarówno przez Policję, jak i SW);
7. możliwości wykonywania praktyk religijnych;
8. warunków pracy;
9. korespondencji i widzeń;
10. nauki;
11. prawa dokonywania zakupów tzw. ”wypiski”;
12. utrzymania higieny;
13. uczestnictwa w zajęciach KO i sportowych;
14. opieki postpenitencjarnej;
15. opieszłości w pracy organów państwowych.

Nie należy zaś pisać do Rzecznika w sprawach:

1. uchylenia tymczasowego aresztowania;

2. oceny dowodów przez prokuratora i sąd;
3. uchylecia lub zmiany wyroku (z wyjątkiem prawomocnego jeżeli Minister Sprawiedliwości odmówił wniesienia rewizji nadzwyczajnej);
4. przerwy w odbywaniu kary;
5. przepustki lub widzenia poza terenem;
6. warunkowego zwolnienia.

Z praktyki Rzecznika wynika, że rozpatruje on sprawy więźniów przedstawione **we wnioskach:**

- samych więźniów,
- ich rodzin,
- organizacji pozarządowych (np. Komitetu Helsińskiego w Polsce)
- bardzo rzadko od obrońców.

Rzecznik **po zapoznaniu się** z wnioskiem **może:**

1. podjąć sprawę;
2. poprzestać na wskazaniu wnioskodawcy przysługujących mu środków działania;
3. przekazać sprawę według właściwości;
4. nie podjąć sprawy.

Podejmując sprawę Rzecznik **może:**

1. samodzielnie prowadzić postępowanie wyjaśniające,
2. zwrócić się o zbadanie sprawy lub jej części do właściwych organów, w szczególności:
 - a) organów nadzoru,
 - b) prokuratury,
 - c) odpowiednich organów kontroli państwowej, zawodowej lub społecznej,
3. zwrócić się do Sejmu o zalecenie Najwyższej Izbie Kontroli przeprowadzenia kontroli dla zbadania określonej sprawy lub jej części.

W sprawach więźniów Rzecznik:

- 1) może sam prowadzić postępowanie wyjaśniające (co wiąże się z koniecznością wyjazdu do jednostki),
- 2) zwraca się o zbadanie sprawy do dyrektorów okręgowych CZSW, sądu penitencjarnego, prokuratury, policji, lekarzy z powszechnej służby zdrowia,

3) zwraca się do innych organów np. administracji rządowej oraz samorządu terytorialnego.

Rozpatrując sprawę Rzecznik ma prawo:

- 1) zbadać ją na miejscu,
- 2) żądać złożenia wyjaśnień,
- 3) żądać przedstawienia akt (każdej sprawy prowadzonej przez naczelne i centralne organy administracji państwowej, rządowej, organy administracji spółdzielczych i społeczno- zawodowych oraz organy jednostek organizacyjnych samorządu terytorialnego),
- 4) żądać przedłożenia informacji o stanie sprawy prowadzonej przez sądy, a także prokuraturę i inne organy ścigania,
- 5) zlecać sporządzania ekspertyz i opinii.

W razie stwierdzenia naruszenia Rzecznik może:

- 1) skierować wystąpienie o podjęcie stosownych działań do organu, organizacji lub instytucji, w których do tego naruszenia doszło,
- 2) skierować wystąpienie do organu nadrzędnego nad tą jednostką,
- 3) żądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych,
- 4) wnieść kasację itd.

Rzecznik rozpatruje wnioski nawet jeśli nieraz zawarte są w nich słowa obraźliwe lub groźby pod adresem funkcjonariusz czy urzędu. Wskazuje na niestosowność użytych zwrotów i wyrażeń oraz możliwość wyciągnięcia z tego konsekwencji prawnych.

Więźniowie często traktują Rzecznika jak organ poradnictwa prawnego. Choć nim nie jest, często udziela na takie pytania odpowiedzi. Jeśli należy zapoznać się z aktami aby udzielić odpowiedzi na zadane pytanie, Rzecznik sprawę kieruje do sędziego penitencjarnego. Rzecznik nie pośredniczy w przekazywaniu korespondencji więźniów do różnych organów i instytucji.

Kontrolowanie przez Rzecznika lub pracowników jego Biura praw więźniów w jednostkach penitencjarnych nazywa się różnie:

- wizytacja,
- lustracja,

- inspekcja,
- monitorowanie.

W ostatnich latach używa się nazwy **wizytacja**. Rzecznik w stosunku do jednostek penitencjarnych **ma prawo**:

- 1) wstępu w każdym czasie i bez ograniczeń do wszystkich jednostek penitencjarnych, w których przebywają osoby pozbawione wolności,
- 2) może on wizytować wybrane przez siebie pomieszczenia,
- 3) może poruszać się bez ograniczeń po całym terenie AŚ lub ZK,
- 4) ma prawo przeprowadzania rozmów z każdym pozbawionym wolności bez obecności innych.

Zazwyczaj pomieszczenia gospodarcze, produkcyjne, socjalne są wizytowane w obecności funkcjonariusza SW, natomiast cele mieszkalne bez obecności personelu penitencjarnego.

W czasie wizytacji Rzecznik ma prawo:

- przeglądania dokumentacji penitencjarnej,
- żądania informacji lub wyjaśnień od administracji wizytowanych jednostek,
- nie ma jednak dostępu do informacji stanowiących tajemnicę państwową lub lekarską.

Wybór danej jednostki penitencjarnej do przeprowadzenia wizytacji **jest podyktowany:**

- 1) informacją o tym, że są w niej naruszane prawa osób uwięzionych, że dzieje się w niej coś złego,
- 2) potrzebą wizytowania zakładów określonego typu lub rodzaju, miejsca ich położenia,
- 3) potrzebą powtórzenia wizytacji,
- 4) sprawdzeniem jednostki, która cieszy się pozytywną opinią,
- 5) prośbą tymczasowo aresztowanego lub skazanego,
- 6) wnioskiem grupy skazanych, z którego wynika, że zachodzi potrzeba zbadania przestrzegania praw przebywających tam osób,

Niektóre wizytacje są zaplanowane i mieszczą się w rocznym planie wizytacji inne są podejmowane **ad hoc** (tj. w razie potrzeby). Wizytacje prowadzi się jednoosobowo lub przez kilka osób w zależności od problematyki podlegającej

wyjaśnieniu lub zbadaniu, a czasami zależy to od ilości więźniów przebywających w danej jednostce (zespół składa się z trzech do pięciu osób).

Czas trwania wizytacji zależy:

- od tego czy na terenie jednostki są szkoły, szpitale, ambulatoria, apteki, gospodarstwa pomocnicze i przedsiębiorstwa przywieszne,
- od celu i zakresu problemów, które muszą być poddane badaniu,
- od wielkości jednostki penitencjarnej, a zwłaszcza jej pojemności, zaludnienia i przeznaczenia.

Zwykle – ze względów technicznych – powiadamia się administrację jednostki o zamiarze wizytacji. Nie informuje się **o powodach, ani o zakresie badań. Przebieg wizytacji** można ująć **w następujące etapy:**

- 1) spotkanie z kierownictwem jednostki penitencjarnej,
- 2) wizytowanie obiektów, pomieszczeń i terenu jednostki,
- 3) rozmowy z osobami uwięzionymi (każda wizyta ogłaszana jest przez radiowęzeł więzienny),
- 4) ponowne spotkanie z kierownictwem jednostki w celu wstępnego przedstawienia wyników wizytacji.

Rozmowy przeprowadza się z osobami pozbawionymi wolności wybranymi losowo oraz z osobami, które same zgłoszą się na rozmowę. **Zasadą jest**, że podczas wizytacji rozmawia się przede wszystkim **z wybranymi losowo**. Na ogół stanowią oni około 10% populacji danego zakładu. Rozmowy z osobami pozbawionymi wolności są anonimowe, prowadzone bez obecności innych osób i oparte o zasadę dobrowolności. Więźnia informuje się o celu rozmowy i zapewnia się go, że jego wypowiedzi pozostaną do wyłącznej dyspozycji Rzecznika oraz jego przedstawicieli. Do tego celu jest przygotowany odpowiedni wzór pisma, które zawiera stosowne rubryki dotyczące osoby skarżącej oraz przedmiotu skargi.

Przeprowadzając wizytację starają się nie naruszać obowiązujących w wizytowanej jednostce regulaminów i porządków dziennych. Rzecznik ma prawo skorzystać z pomocy specjalistów np. inspektorów pracy czy też lekarzy itp.

Z przebiegu wizyty sporządza się **raport**. Przekazuje się go dyrektorowi

jednostki z prośbą o ustosunkowanie się do przedstawionych wyników. Odpisy raportu przekazuje się dyrektorowi okręgowemu SW, dyrektorowi CZSW oraz innym zainteresowanym instytucjom (np. „Patronatowi”).

Pytania kontrolne:

1. Kiedy i gdzie zostały uchwalone Wzorcowe Reguły Minimum Postępowania z Więźniami?
2. Wyjaśnij nazwę Wzorcowe Reguły.
3. Wymień wiodące cele Reguł.
4. Wymień trzy zasadnicze części Reguł,
5. Jakie są najważniejsze postanowienia zawarte w Regułach?
6. Wymień zalecenia zamieszczone w Regułach.
7. Omów czego dotyczy część I Reguł.
8. Jakich spraw dotyczą reguły o zastosowaniu ogólnym?
9. Omów zasady zawarte w Regułach w zakresie odpowiednich warunków bytowych.
10. Omów zalecenia Reguł w zakresie dyscypliny w zakładzie karnym.
11. Jakie zalecenia formułują Reguły odnośnie personelu zakładów karnych?
12. Omów zasady odnoszące się do poszczególnych kategorii uwięzionych.
13. Jakie zadania resocjalizacyjne postulują Reguły.
14. Wymień poszczególne części Europejskich Reguł Więziennych (ERW).
15. Co zawiera preambuła ERW?
16. Wymień podstawowe zasady ERW.
17. Omów zalecenia zawarte w ERW w zakresie personelu więziennego.
18. Wymień zalecenia ERW w zakresie postępowania z więźniami.
19. Omów szczegółowo zalecenia ERW w zakresie szkolenia personelu więziennego.
20. Jakie zalecenia formułują ERW w zakresie stosowania środków przymusu?
21. Jak uregulowano w ERW ochronę zdrowia osób pozbawionych wolności?
22. Podaj kilka przykładów wpływu ERW na polski system penitencjarny.
23. Omów cel i postanowienia Konwencji przeciwko Torturom i Innemu Okrutnemu,

Nieludzkiemu i Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu.

24. Omów Europejską Konwencję o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu.
25. Wymień zasady zawarte w Zbiorze zasad dotyczących osób aresztowanych lub uwięzionych.
26. Jakie obowiązki funkcjonariusza określa Kodeks postępowania Funkcjonariuszy Porządku Prawnego?
27. Jakie zasady w zakresie tymczasowego aresztowania zaleca Rezolucja w sprawie tymczasowego aresztowania.
28. Jaką problematyką zajmuje się Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom (CPT)?
29. Czym zajmuje się Amnesty International?
30. Omów działalność Komitetu Helsińskiego w Polsce.
31. Przedstaw działalność Rzecznika Praw Obywatelskich (RPO) w zakresie osób pozbawionych wolności.
32. W jakich sprawach osadzeni mogą pisać wnioski, skargi lub prośby do RPO?
33. Jakie prawa posiada RPO w stosunku do jednostek penitencjarnych?

**CELE FUNKCJE I ZASADY
WYKONYWANIA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI
I TYMCZASOWEGO ARESZTOWANIA**

Kodeks karny określa zasady wymiaru kary następująco: sąd wymierzając karę bierze między innymi pod uwagę cele zapobiegawcze i wychowawcze w stosunku do skazanego. Ten ustawowy zapis przyznaje prymat prewencji indywidualnej, choć sformułowany został dość ogólnie. Bardziej szczegółowo zapisano cele wykonywania kary pozbawienia wolności w kkw a mianowicie:

- c. wzbudzenie w skazanym woli współdziałania,
- d. kształtowanie jego społecznie pożądanych postaw,
- e. kształtowanie poczucia odpowiedzialności,
- f. przestrzeganie porządku prawnego,
- g. powstrzymanie się od powrotu do przestępstwa.

Wymienione cele w punktach a – c są zbieżne z celami wychowania i mają prowadzić do współpracy skazanego z administracją (wychowawcą, psychologiem, nauczycielem itp.). Zmiana postawy skazanego ma ułatwić powrót do społeczeństwa (choć jest to trudne szczególnie w przypadku recydywistów penitencjarnych). W nowym kkw odrzucono koncepcję przymusowej resocjalizacji a oddziaływanie penitencjarne stało się uprawnieniem skazanego. Jest to realistyczna próba poprawy efektywności oddziaływania a jednocześnie uznanie praw człowieka dorosłego do decydowania o sobie. Ważnym jest pozytywne nastawienie personelu wobec celów resocjalizacyjnych (w.k.p.w.).

Funkcje kary pozbawienia wolności wynikają z koncepcji kary i karania. Przez funkcje kary rozumie się faktyczne skutki (efekty) wywoływane przez karę pozbawienia wolności. Z tradycyjnym więzieniem związana jest funkcja

represyjna. Eksponowana była dolegliwość kary rozumiana jako odwet lub odpłata za popełnione przestępstwo wobec społeczeństwa. Kara miała działać odstraszająco i w ten najprostszy sposób zapobiegać popełnianiu przestępstw. Współczesna funkcja izolacyjna polega na odosobnieniu skazanego od rodziny, środowiska i społeczeństwa. Co skutkuje ochroną społeczeństwa przed przestępcą, bowiem uniemożliwia mu popełnianie dalszych przestępstw. Dolegliwość izolacji sprowadza się do pozbawienia wolności (a w szczególności ograniczeń przestrzennych i prawnych). Kara sprowadza się do pozbawienia wolności, ale bez niepotrzebnych represji i nadmiernego liberalizmu. Wolność bowiem jest obok życia najwyższą wartością człowieka.

Inna funkcja prewencyjna – polega na zapobieganiu przestępstwom i działalności zabezpieczającej. Przestępca ponosi karę za swój czyn (prewencja szczególna) i ta kara ma być ochroną dla społeczeństwa a jednocześnie przestrożą dla innych przed popełnieniem przestępstwa (prewencja ogólna).

Funkcja poprawcza – kara ma stanowić środek poprawy. Poprawa polega na tym, że człowiek wychodząc z więzienia jest lepszym niż był w momencie rozpoczynania kary. Funkcja ta związana jest z historycznym systemem celkowym.

Funkcja wychowawczo – resocjalizacyjna – obecnie winna być priorytetową, polega na zmianach osobowości skazanych, prowadzących w przyszłości do powstrzymania się od zachowania przestępczego. Szczególnie ważne jest zachęcenie osadzonych do zmiany dotychczasowego wadliwego modelu życia. Funkcja wychowawczo resocjalizacyjna ma skutkować po wyjściu na wolność akceptacją i przestrzeganiem norm współżycia społecznego (readaptacja).

Podstawowe zasady stosowania w.k.p.w. skazanego.

Zasadato inaczej mówiąc reguła (norma) postępowania, jest ona związana z przyjętym celem działania i jej stosowanie może warunkować osiągnięcie celu. W osiągnięciu celów kary pozbawienia wolności mają zastosowanie między innymi

następujące zasady:

Zasada humanitaryzmu– polega na poszanowaniu godności człowieka to znaczy, że nie wolno nikogo ośmieszać czy poniżać. Zakazuje się tortur lub niehumanitarnego poniżającego traktowania i karania.

Zasada ta wymaga nie tylko traktowania osadzonych po ludzku, ale także warunków pobytu na miarę człowieka. Zasada ta zapisana jest w standardach penitencjarnych (R.M., E.R.W.), ale także w konstytucji RP i kkw.

Zasada tolerancji– idzie w parze z zasadą humanitaryzmu. Nie można czynić jakichkolwiek różnic między więźniami ze względu na rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, przekonanie polityczne, pochodzenie narodowe lub społeczne, urodzenie, majątek lub z innych przyczyn. Oznacza to bezstronność postępowania administracji bez dyskryminacji skazanych.

Zasada praworządności– polega na organizowaniu i przeprowadzaniu procesu wykonawczego na podstawie przepisów prawa, ściśle ich przestrzeganie oraz stworzenie instytucji gwarantujących realizację tej zasady. Czynnikiem gwarantującym jest przestrzeganie prawa skazanego do składania wniosków, skarg i próśb oraz nadzór nad wykonywaniem kary (penitencjarny, administracyjny i społeczny).

Zasada indywidualizacji– polega na dostosowaniu trybu i sposobu wykonywania kary do indywidualnych właściwości skazanych tj. cech osobowości, stopnia nieprzystosowania społecznego, ich sytuacji rodzinnej i zdrowotnej itp. Zasadę tę realizuje się poprzez klasyfikację i indywidualizację wykonywania kary. Podstawą indywidualizacji są badania osobopoznawcze.

Zasada otwartości– polega na prawie skazanego do komunikowania się z osobami z zewnątrz a zwłaszcza do utrzymania więzi z rodziną – przede wszystkim – poprzez widzenie i korespondencje. Zasada ta ma szersze zastosowanie w zakładzie karnym typu półotwartego i otwartego (przepustki). Wyrazem realizacji

tej zasady są różne formy współdziałania ze społeczeństwem administracji więziennej.

Zasada wolnej progresji – oznacza uzależnienie warunków odbywania kary od ich postaw i zachowań (dotyczy to także ich łączności ze światem zewnętrznym). Wpływ skazanego na jego los jest bodźcem do samopoprawy. Dynamizuje to wykonanie kary i daje możliwość przenoszenia do różnych typów zakładów karnych (awansowania i degradowania). Współczesny system penitencjarny odszedł od tradycyjnego systemu progresywnego z podziałem na sztywne fazy kary i punkty warunkujące awanse, ale zasadnicza idea progresji pozostała – więzień wpływa swym zachowaniem na swoją sytuację w więzieniu („los więźnia jest w jego rękach”).

Cele i funkcje tymczasowego aresztowania.

Tymczasowe aresztowanie jest środkiem zapobiegawczym i ma na celu zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania, a wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnieniu nowego, ciężkiego przestępstwa, jednak tymczasowe aresztowanie można stosować tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo. Aresztowanie następuje, gdy inne środki zapobiegawcze nie są wystarczające. Tymczasowe aresztowanie może nastąpić tylko na mocy postanowienia sądu. Wykonywanie tymczasowego aresztowania w areszcie śledczym służy realizacji celów, dla których ten środek zastosowano, a w szczególności zabezpieczeniu prawidłowego toku postępowania karnego. Chodzi o to, aby aresztowany nie mógł uciec lub ukrywać się, albo nakłaniać do fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie. Nadzór nad prawidłowością zatrzymania i wykorzystania środków zapobiegawczych sprawuje sąd, a w postępowaniu przygotowawczym także prokurator.

Areszt śledczy ma także zapewnić bezpieczeństwo i zapobiegać demoralizacji t.a., przy jednoczesnym poszanowaniu ich praw. Spełnia więc funkcje prewencyjną i izolacyjną, ale nie pełni funkcji resocjalizacyjno – wychowawczej.

Zasady wykonywania tymczasowego aresztowania.

W areszcie obowiązuje zasada domniemania niewinności czyli do czasu udowodnienia oskarżonemu winy i skazania prawomocnym wyrokiem wymaga odrębnego statusu prawnego niż skazany i jest traktowany jako osoba niewinna. Tymczasowo aresztowany korzysta co najmniej z takich uprawnień jakie przysługują skazanym odbywającym karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym w z.k. typu zamkniętego i nie stosuje się wobec niego ograniczeń za wyjątkiem koniecznych dla śledztwa oraz porządku i bezpieczeństwa jednostki. Przymus charakteryzujący wykonanie pozbawienia wolności ograniczono do niezbędnego minimum. Tymczasowo aresztowani – choć ściśle izolowani, w świetle prawa są osobami niewinnymi.

Ważną rolę w wykonywaniu aresztowania odgrywa organ, do którego dyspozycji t.a. pozostaje. Administracja aresztu śledczego musi bezzwłocznie zawiadomić organ o przyjęciu t.a., a także o użyciu względem niego środka przymusu bezpośredniego, broni lub psa służbowego. Administracja penitencjarna musi uwzględnić wskazanie organu dysponującego dotyczące rozmieszczenia, widzeń, cenzury korespondencji tymczasowo aresztowanych oraz zatrudniania poza obrębem aresztu. Tymczasowo aresztowany może korzystać za zgodą organu dysponującego oraz dyrektora aresztu z własnego wyżywienia, ubrania, środków leczniczych i higieny osobistej. Organ dysponujący może ograniczyć lub określić sposób korzystania przez t.a. z prawa do kontaktowania się z duchownymi świadczącymi posługi religijne z uwagi dobro postępowania karnego.

Podsumowanie.

Podstawowym celem kary pozbawienia wolności jest powstrzymanie skazanego od przestępstwa. Osiągnięcie tego celu jest zasadniczym miernikiem naszej skuteczności. Prowadząc oddziaływanie penitencjarne musimy przestrzegać prawa i szanować godność

skazanego. Równie ważnym zadaniem administracji jest zapewnienie bezpieczeństwa osobistego osadzonych. Wobec tymczasowo aresztowanych obowiązuje reguła domniemanej niewinności wymagająca odrębnego traktowania od skazanych, jednak nadrzędnym zadaniem w areszcie śledczym jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania karnego. W wykonaniu t.a. ważną rolę odgrywa organ dysponujący.

Pytania kontrolne:

- Omów cele wykonywania kary pozbawienia wolności.
- Przedstaw ewolucje funkcji kary pozbawienia wolności od represyjnych do resocjalizacyjnych.
- Omów podstawowe zasady wykonywania kary pozbawienia wolności.
- Omów szczegółowe zasady wykonywania kary pozbawienia wolności (indywidualizacji, otwartości, wolnej progresji).
- Omów cele wykonywania tymczasowego aresztowania.
- Omów zasady dotyczące postępowania wobec tymczasowo aresztowanych.

TYPOLOGIA JEDNOSTEK PENITENCJARNYCH I KLASYFIKACJA SKAZANYCH.

1. Definicja typu i rodzaju zakładu karnego.

Indywidualizacja oddziaływania na skazanych następuje w **ramach** określonych przez kodeks wykonawczy i regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności. **Ramy** te wyznaczają przede wszystkim:

- system wykonywania kary,
- rodzaj zakładu karnego,
- typ zakładu karnego.

Zbiornym określeniem, obejmującym **system** wykonania kary, **rodzaj i typ** zakładu jest przyjęta nazwa **typologia zakładów karnych**.

Istota wprowadzonej przez kodeks karny wykonawczy typologii zakładów wynika z **zasady**:

- różnicowania metod oddziaływania resocjalizacyjnego do poszczególnych kategorii skazanych,
- przyjętej zasady indywidualizacji metod i środków oddziaływania penitencjarnego.

Najogólniej można określić, że **rodzaj zakładu karnego** wskazuje na **populację (kategorię) skazanych**, skierowanych według określonych kryteriów, do odbywania kary pozbawienia wolności właśnie w tym zakładzie.

Kryteria podziału skazanych na grupy w celu skierowania tych grup do zakładów karnych stosujących odpowiednie dla nich środki oddziaływania penitencjarnego są omówione w temacie dotyczącym klasyfikacji skazanych.

Kodeks karny wykonawczy przewiduje **cztery rodzaje zakładów karnych**:

- zakład karny dla młodocianych /**M**/,
- zakład karny dla odbywających karę po raz pierwszy /**P**/,

- zakład karny dla recydywistów penitencjarnych /R/,
- zakład karny dla odbywających karę aresztu wojskowego /W/.

Zakłady karne każdego rodzaju mogą być organizowane **jako typy zakładów:**

- zamkniętego /1/,
- półotwartego /2/,
- otwartego /3/.

Poszczególne **typy zakładów** karanych **różnią się** od siebie przede wszystkim:

- stopniem zabezpieczenia,
- stopniem izolacji,
- wynikającymi z tego obowiązkami i uprawnieniami w zakresie poruszania się wewnątrz zakładu i poza jego obrębem.

Zakres uprawnień skazanych wynikających z odbywania kary poszczególnych typach zakładów karnych jest szczegółowo omówiony w rozdziale V niniejszego opracowania.

Kodeks karny wykonawczy przewiduje zindywidualizowane oddziaływanie na skazanych przy zastosowaniu różnych **środków i metod** w ramach różnych **systemów wykonywania kary**.

System wykonywania kary nie jest związany z rodzajem ani typem zakładu karnego tzn., że w każdym zakładzie karnym poszczególni skazani mogą odbywać karę w różnych systemach.

Karę pozbawienia wolności wykonuje się w **następujących systemach:**

- 5)programowanego oddziaływania (**p**),
- 6)terapeutycznym (**t**),
- 7)zwykłym (**z**).

Zakład karny dla młodocianych.

W tym rodzaju zakładu odbywają karę skazani, **którzy nie ukończyli 21 roku** życia. Wyodrębnienie zakładu dla młodocianych według kryterium wieku spowodowane

zostało kilkoma względami.

Do najważniejszych z nich **należy zaliczyć**:

- 8) są grupą osób znajdujących się jeszcze w fazie rozwoju biologicznego i psychicznego, zatem istnieje stosunkowo większa szansa, niż wobec dorosłych, skutecznych oddziaływań na ich postawy,
- 9) organizowanie w szerokim zasięgu nauczania w zakresie szkoły średniej oraz przyuczenie do zawodu,
- 10) konieczność odizolowania młodocianych od demoralizującego wpływu innych skazanych,
- 11) odrębność stosowanych form i metod oddziaływania penitencjarnego.

W zakładach karnych dla młodocianych **mogą odbywać** karę również:

- 12) skazani, którzy ukończyli 21 lata, jeżeli jest to uzasadnione względami resocjalizacyjnymi (np. wyróżniająca postawa i zachowanie, kontynuacja realizacji zadań określonych w indywidualnym programie oddziaływania) lub z uwagi na krótki okres pozostały do odbycia kary,
- 13) skazani dorośli, **tylko za ich zgodą**, jeżeli spełnione są następujące warunki:
 - 4) skazani zostali po raz pierwszy,
 - 5) wyróżniają się dobrą postawą,
 - 6) umieszczenie ich w takim zakładzie uzasadnione jest potrzebami oddziaływania (tzn. włączenie dorosłych do procesu kształtowania środowiska wychowawczego i pozytywne oddziaływanie na młodocianych).

Do zakładu tego rodzaju **nie mogą** być kierowani:

- 14) dorośli recydywiści,
- 15) skazani stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu,
- 16) skazani za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie lub związku mającym na celu popełnianie przestępstw,
34. osoby skazane za najpoważniejsze przestępstwa kryminalne, gospodarcze przeciwko wolności, obyczajowości lub rodzinie.

Zakład karny dla odbywających karę po raz pierwszy.

Nazwa i profil zakładu wymagają objaśnienia. Jest to zakład przeznaczony **dla odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy**, a nie dla osób po raz pierwszy skazanych.

Pojęcia te są bardzo często mylone lub stosowane zamiennie. Różnica pomiędzy nimi polega na tym, że wobec osób po raz pierwszy skazanych na karę pozbawienia wolności, wyrokujący sąd nie zawsze zarządza bezwarunkowe jej wykonanie (może warunkowo zawiesić wykonanie kary).

W zakładach karnych dla skazanych **odbywających karę po raz pierwszy** odbywają karę:

- pierwszy raz skazani na karę pozbawienia wolności za przestępstwa umyślne,
- skazani odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności **po raz pierwszy** lub orzeczoną w tej samej sprawie co kara pozbawienia wolności,
- skazani na karę pozbawienia wolności za przestępstwa nieumyślne,
- inni skazani, którzy nie zostali zaklasyfikowani do odbywania kary w zakładach karnych dla recydywistów penitencjarnych, z uwagi na szczególne względy resocjalizacyjne, a zwłaszcza gdy przemawia za tym krótki okres uprzednio lub obecnie odbywanej kary albo znikomy stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego.

Zakład karny dla recydywistów penitencjarnych.

Pojęcie „**recydywista penitencjarny**” oznacza nieco inną kategorię osób niż termin „**recydywista**” używany w prawie karnym materialnym. „Recydywista” to osoba skazana w warunkach **art. 64 k.k.**, tj. w warunkach tzw. **recydywy kodeksowej** (tj. recydywy specjalnej podstawowej oraz recydywy specjalnej wielokrotnej „multirecydywy”). Skazanie w warunkach wspomnianego artykułu powoduje obligatoryjne skierowanie skazanego do zakładu karnego dla recydywistów penitencjarnych.

Natomiast pojęcie **recydywy penitencjarnej** jest szersze i obejmuje wszystkie osoby, które poprzednio już odbywały karę pozbawienia wolności i ponownie skazane zostały na taką karę.

Kryterium decydującym o zakwalifikowaniu skazanego do grupy **recydywistów penitencjarnych** jest więc:

- fakt uprzedniego odbywania kary pozbawienia wolności lub kary aresztu (co najmniej 6 miesięcy),
- umyślność popełnionych przestępstw lub wykroczeń.
- wysoki stopień demoralizacji oraz zagrożenia społecznego jako kryterium ocenne.

W zakładzie karnym dla recydywistów penitencjarnych odbywają karę:

- dorośli skazani za przestępstwa umyślne na karę pozbawienia wolności lub zastępczą karę pozbawienia wolności, którzy odbywali już takie kary,
- ukarani za wykroczenia umyślne zasadniczą lub zastępczą karą aresztu, którzy uprzednio odbywali już takie kary,
- skazani na karę aresztu wojskowego za umyślne przestępstwa lub wykroczenia, którzy odbywali już takie kary.

Zakład karny dla odbywających karę aresztu wojskowego.

Kara aresztu wojskowego trwa najmniej miesiąc, najwyżej 2 lata. Areszt wojskowy jest stosowany wobec **żołnierza lub osoby powołanej do pełnienia służby wojskowej**. Wykonywany jest według przepisów regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności i innych przepisów dotyczących zasad wykonywania tej kary, ze zmianami, które wprowadził regulamin wykonywania kary aresztu wojskowego. Areszt wojskowy odbywa się w specjalnym zakładzie karnym z uwzględnieniem elementów szkolenia i dyscypliny wojskowej. Skazani na karę aresztu wojskowego odbywają karę w zakładzie karnym typu otwartego, chyba że szczególne względy przemawiają za potrzebą osadzenia skazanego w zakładzie innego typu.

1.1. Kompetencje Ministra Sprawiedliwości w zakresie powoływania nowych typów i

rodzajów jednostek penitencjarnych.

Zakłady karne i areszty śledcze podlegają Ministrowi Sprawiedliwości. Minister Sprawiedliwości, w drodze rozporządzenia **może**:

- tworzyć, zgodnie z ustalonymi w kodeksie karnym wykonawczym celami wykonywania kary pozbawienia wolności i z ustalonymi zasadami klasyfikacji skazanych inne zakłady karne, niż wymienione wyżej,
- ustalać inny niż określony w **art. 81 k.k.w.** (zwykły, programowanego oddziaływania, terapeutyczny) system wykonywania kary,
- tworzyć i znosić areszty śledcze,
- w porozumieniu z Ministrem Obrony Narodowej tworzyć i znosić zakłady karne dla odbywających karę aresztu wojskowego.

W zależności od potrzeb Minister Sprawiedliwości może tworzyć zakłady odmiennego rodzaju i typu niż wyżej wymienione.

Może to wynikać, między innymi, z:

- potrzeby dalej idącej indywidualizacji wykonania kary (np. powołanie zakładów karnych dla osób ukaranych za wykroczenia, dla skazanych za przestępstwa nieumyślne, dla osób sprawiających pieczę nad dziećmi itd.),
- potrzeby sprawdzenia nowych środków i metod oddziaływania na skazanych.

1.2. Definicja klasyfikacji skazanych. Cele klasyfikacji.

Klasyfikacja oznacza **podział skazanych na grupy** według określonych kryteriów tego podziału, **w celu skierowania tych grupy do właściwego rodzaju i typu zakładu karnego** oraz **odpowiednie rozmieszczenie** ich wewnątrz zakładu.

Klasyfikacja skazanych odgrywa istotną rolę, ponieważ jest ona podstawowym środkiem **indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności** umożliwiającym osiągnięcie zakładanych celów wychowawczych.

Klasyfikację dzielimy na:

a) **zewnątrzną** albo **prawną** – to podział na grupy w celu wyboru odpowiedniego rodzaju i typu zakładu karnego,

b) **wewnętrzną** albo **pedagogiczną** – to podział w celu odpowiedniego rozmieszczenia wewnątrz zakładu karnego.

Cele klasyfikacji:

- stworzenie warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi,
- zapobieganie szkodliwym wpływom skazanych zdemoralizowanych,
- zapewnienie skazanym bezpieczeństwa osobistego,
- wybór właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu karnego,
- rozmieszczenie wewnątrz zakładu karnego(**art. 82 k.k.w.**).

1. 3. Kryteria klasyfikacji skazanych.

Kryteria klasyfikacji:

- płeć,
- wiek,
- uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności,
- umyślność lub nieumyślność czynu,
- czas pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności,
- wysokość pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności,
- stan zdrowia fizycznego i psychicznego,
- stopień demoralizacji i społecznego zagrożenia(**art. 82 k.k.w.**).

W nauce prawa karnego wykonawczego przyjęto następujący podział kryteriów klasyfikacji:

d) kryteria o charakterze **przedmiotowym**, określane również jako kryteria **formalne**:

- płeć,
- wiek,
- uprzednie odbywanie kary pozbawienia wolności,

- umyślność lub nieumyślność czynu,
- stan zdrowia fizycznego i psychicznego w tym stopień uzależnienia od alkoholu, środków odurzających lub psychotropowych,
- typ popełnionego przestępstwa,

Kryteria o charakterze **podmiotowym**, inaczej nazywane **materialnymi**:

- stopień demoralizacji i zagrożenia społecznego,
- podatność na resocjalizację.

Kryteria formalne są „łatwo rozpoznawalne i ich ustalenie nie nastęcza trudności”(np. na podstawie posiadanej dokumentacji). Natomiast **kryteria materialne** mają charakter ocenny, ponieważ w jaki sposób i za pomocą jakich środków można ustalić dokładnie stopień demoralizacji czyli nieprzestrzegania podstawowych norm moralnych, wpływających na pełnienie istotnych ról społecznych. Na ile precyzyjnie można określić stopień zagrożenia społecznego, który jest wynikiem skłonności skazanego do popełniania czynów zabronionych?.

Kryteria te nie zostały określone w sposób. wynika to z użytego w przepisie sformułowania, że wymienione w nim kryteria klasyfikacji uwzględnia się „ w szczególności”. Mają więc one charakter podstawowy i oprócz nich, w tym charakterze mogą występować również inne okoliczności. Należy jednak podkreślić, że inne niż wymienione w ustawie kryteria klasyfikacji mogą być przyjęte tylko wówczas, gdy mogą sprzyjać realizacji chociażby jednemu z wyżej wymienionych celów klasyfikacji.

Klasyfikacji skazanych według kryteriów przewidzianych prawem dokonuje się przede wszystkim w oparciu o wyniki **badań osobopoznawczych**, które są podstawą realizacji zasady indywidualizacji w wykonywaniu kary. Klasyfikacji skazanych dokonuje w zakładzie karnym bądź areszcie śledczym **komisja penitencjarna**.

1.4. Organy uprawnione do dokonywania klasyfikacji skazanych i ich kompetencje w tym zakresie.

Obowiązujące przepisy prawne przewidują, że **decyzje dotyczące klasyfikacji** skazanych mogą podjąć następujące organy:

- sąd karny czyli wydający wyrok skazujący na karę pozbawienia wolności,
- sąd penitencjarny w zakresie zmian decyzji sądu skazującego,
- komisja penitencjarna.

Sąd karny – na podstawie **art. 62 k.k.** Sąd, wydając wyrok skazujący na karę pozbawienia wolności, **może określić:**

- rodzaj zakładu karnego,
- typ zakładu karnego,
- może orzec terapeutyczny system jej wykonywania.

Sąd określający w wyroku rodzaj i typ zakładu karnego oraz system terapeutyczny musi kierować się przepisami prawa karnego wykonawczego regulującymi zasady kierowania skazanych do poszczególnych zakładów i systemów wykonywania kary.

W praktyce sądy wydające wyrok skazujący na karę pozbawienia wolności niezwykle rzadko korzystają z możliwości określenia sposobu wykonywania tej kary.

Sąd penitencjarny– wydaje postanowienie o dokonaniu zmiany rodzaju i typu zakładu albo systemu terapeutycznego określonych przez sąd w wyroku. Ma to miejsce w sytuacji, gdy w trakcie wykonywania kary wystąpią okoliczności uzasadniające taką zmianę.

Zmiana klasyfikacji przez sąd penitencjarny może dotyczyć zarówno złagodzenia, jak i zaostrzenia warunków odbywania kary.

Komisja penitencjarna– zgodnie z **art. 76 § 1 pkt 1i 2 k.k.w.** kierowanie do właściwego zakładu karnego i systemu wykonywania kary, jeżeli nie określił tego sąd w wyroku należy do komisji penitencjarnej. W praktyce ten organ **najczęściej** dokonuje klasyfikacji skazanych.

Komisja penitencjarna może zmienić klasyfikację dokonaną przez **sąd penitencjarny** w przypadku stwierdzenia nowych okoliczności uzasadniających taką zmianę. Może również dokonać zmiany **określonego w wyroku** rodzaju i typu zakładu karnego, a także orzeczonego systemu terapeutycznego wykonywania kary w wypadku ucieczki skazanego z zakładu karnego typu półotwartego albo otwartego lub nie

zgłoszenia się do takiego zakładu po jego opuszczeniu na podstawie stosownego zezwolenia.

Komisja penitencjarna jest **organem kolegialnym**, tzn. podejmującym decyzje zespołowo. W jej skład wchodzi funkcjonariusze Służby Więziennej oraz pracownicy zakładu powołani przez dyrektora. Najczęściej są to kierownicy działów: penitencjarnego, ochrony, ewidencji oraz specjaliści z zakresu psychologii, pedagogiki i medycyny np. psycholog, terapeuta, nauczyciel, lekarz itp.

Do udziału w pracach komisji dyrektor zakładu może zaprosić inne osoby godne zaufania, a zwłaszcza przedstawiciele stowarzyszeń, fundacji, organizacji i instytucji, do zadań których należy współdziałanie przy wykonywaniu kary pozbawienia wolności oraz pomoc w społecznej readaptacji skazanych, a także przedstawiciele kościołów i innych związków wyznaniowych. Mają oni głos doradczy czyli nie mają bezpośredniego wpływu na decyzje podejmowane przez komisję.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami **do zakresu działania komisji penitencjarnej** należy:

- kierowanie skazanych do właściwego zakładu karnego oraz systemu wykonywania kary, jeżeli nie określił tego sąd w wyroku,
- ustalanie indywidualnych programów oddziaływania na skazanych i dokonywanie ocen ich realizacji,
- dokonywanie ocen okresowych postępów skazanego w resocjalizacji,
- kwalifikowanie skazanych do nauczania w szkołach i na kursach,
- kwalifikowanie dorosłych skazanych po raz pierwszy, wyróżniających się dobrą postawą, za ich zgodą, do odbywania kary w zakładzie karnym dla młodocianych oraz skazanych innych, za ich zgodą, do odbywania kary w oddziałach terapeutycznych,
- kwalifikowanie skazanego, za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw, jako wymagającego osadzenia w zakładzie typu zamkniętego w warunkach zapewniających ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu, oraz skazanego stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, jako wymagającego

- osadzenia w tym zakładzie w wyznaczonym oddziale lub celi oraz dokonywanie, co najmniej raz na 3 miesiące, weryfikacji tych decyzji,
- weryfikowanie indywidualnych programów oddziaływania albo indywidualnych programów terapeutycznych, a także kierowanie i wycofywanie skazanych z oddziałów terapeutycznych,
 - wyrażanie opinii w sprawach przyznania skazanemu, odbywającemu karę w zakładzie typu półotwartego lub otwartego **przepustek** oraz **nagródy** (w postaci widzeń poza terenem Z.K) wówczas, **gdy są one udzielane**:
 - po raz pierwszy,
 - po przerwie trwającej dłużej niż 6 miesięcy,
 - po powstaniu istotnych zmian w sytuacji prawnej lub rodzinnej skazanego (np. wpłynął dodatkowo nowy wyrok i skazany w chwili obecnej nie posiada już ustawowego terminu, aby korzystać z wyżej wymienionych uprawnień i nagród, niewłaściwe wykorzystanie uprzedniej nagrody, nadużywanie alkoholu i awantury w rodzinie itp.),
 - wyrażanie opinii **w sprawie**: przyznania skazanemu, odbywającemu karę w zakładzie typu zamkniętego, nagród skutkujących opuszczenie terenu Z.K,
 - wyrażanie opinii w sprawie projektu porządku wewnętrznego zakładu karnego oraz zmiany tego porządku,
 - wyrażanie opinii w innych sprawach przekazanych jej przez dyrektora,
 - podejmowanie decyzji w sprawie korzystania przez skazanego z uprawnień określonych dla skazanych za przestępstwa popełnione z motywacji politycznej, religijnej lub przekonań ideowych (tzw. „więźniów sumienia”) oraz udziela zwolnień z obowiązku pracy skazanym na warunkach określonych w przepisach.

Na decyzje komisji penitencjarnej i dyrektora przysługuje skazanemu **skarga do sądu penitencjarnego** z powodu jej niezgodności z prawem. O jej zmianie lub uchyleniu orzeka sąd penitencjarny. Decyzję komisji penitencjarnej, w wypadku wyżej opisanym, może także uchylić dyrektor okręgowy Służby Więziennej albo Dyrektor Generalny Służby Więziennej.

1.5. Postępowanie z tymczasowo aresztowanymi po wyroku I instancji.

Postępowanie z tymczasowo aresztowanymi po wyroku I instancji regulują zapisy **art. 223 k.k.w.**. Z treści omawianego przepisu wynika, że zasadą powinno być przeniesienie do zakładu karnego, **nie wcześniej niż po upływie 14 dni od wydania wyroku skazującego I instancji**, jeżeli sąd, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany nie postanowił inaczej.

Sąd może to uczynić z ważnych powodów, które należy podać administracji aresztu śledczego i skazanemu (takim ważnym powodem może być potrzeba obecności tymczasowo aresztowanego na rozprawie odwoławczej, konieczność kontaktu z obrońcą w związku ze składaniem środka odwoławczego, zamiar ubiegania się o zdawanie egzaminów itp.). Nie ma znaczenia tu fakt czy wyrok jest prawomocny czy też nieprawomocny.

Termin 14-dniowy **ułatwia**:

- skazanemu m.in. podjęcie decyzji co do wniesienia środka odwoławczego,
- administracji aresztu śledczego przygotowanie skazanego do transportu.

Tymczasowo aresztowany, skazany wyrokiem sądu pierwszej instancji przeniesiony do zakładu karnego **może wyrazić zgodę** na stosowanie względem niego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności. Zgoda taka powinna być potwierdzona jego podpisem w aktach osobowych przed podjęciem pierwszej decyzji klasyfikacyjnej. Takie rozwiązanie podyktowane jest ograniczeniem do minimum stanu tymczasowości związanego ze stosowaniem aresztu jako środka o charakterze izolacyjnym.

Tymczasowo aresztowany przeniesiony do zakładu karnego ma prawa i obowiązki skazanego odbywającego karę. W przypadku, gdy **nie wyrazi zgody** na stosowanie wobec niego regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności, komisja penitencjarna kwalifikuje do tymczasowo aresztowanych, którzy mogą być przeniesieni do zakładu karnego z oddziałem aresztu śledczego (odpowiednio dla rodzaju zakładu karnego przyjmuje się następujące oznaczenia literowe: **TA/M, TA/P, TA/R, TA/W**).

1. 6. Zasady rozmieszczania skazanych. Podział skazanych na grupy wychowawcze.

Rozmieszczanie skazanych w odpowiednim oddziale zakładu karnego oraz celi mieszkalnej należy do tzw. klasyfikacji wewnętrznej, która jest podstawą programowania zindywidualizowanych środków i metod oddziaływania penitencjarnego, którymi dany zakład rozporządza.

Podstawą klasyfikacji są określone kryteria. Kodeks karny wykonawczy wyliczył najważniejsze z nich (omówiono wyżej). Według tych kryteriów dokonuje się przede wszystkim podziału na rodzaje i typy zakładów.

W polityce rozmieszczania skazanych potrzeby indywidualizacji wyznaczają dodatkowe kryteria (np. podatność na oddziaływania resocjalizacyjne, wykształcenie, wiek, zamiłowania i zdolności, temperament, charakter itd.).

W praktyce penitencjarnej dodatkowe kryteria występują np. przy grupowaniu skazanych do pracy, nauki czy też ze względu na stan zdrowia, dla kształtowania środowiska wychowawczego, ze względu na bezpieczeństwo osobiste skazanego i bezpieczeństwo i porządek w zakładzie karnym.

Przy rozmieszczaniu skazanych w oddziałach i celach mieszkalnych, bierze się pod uwagę w szczególności:

- decyzję klasyfikacyjną (wyznaczającą rodzaj i typ zakładu karnego oraz system wykonywania kary pozbawienia wolności),
- konieczność oddzielenia skazanych od tymczasowo aresztowanych,
- potrzebę zapewnienia porządku oraz bezpieczeństwa w zakładzie karnym,
- zalecenia lekarskie, psychologiczne i rehabilitacyjne,
- potrzebę kształtowania właściwej atmosfery wśród skazanych,
- konieczność zapobiegania samoagresji i popełnianiu przestępstw podczas odbywania kary.

Należy tu podkreślić, że niezwykle ważnym elementem dla klasyfikacji wewnętrznej jest stopień demoralizacji (inaczej stopień wykolejenia społecznego) oraz związana z nim prognoza określana jako „podatność na resocjalizację”. Pozwala to, poprzez prawidłowe rozmieszczenie w oddziałach i celach mieszkalnych, przeciwdziałać

demoralizującym wpływom skazanych bardziej zdemoralizowanych na skazanych o mniejszym stopniu demoralizacji.

Równie ważna przy rozmieszczaniu skazanych jest potrzeba ochrony ich bezpieczeństwa osobistego zwłaszcza, że skazanym nie przysługuje prawo wyboru zakładu karnego oraz oddziału i celi mieszkalnej. Prawo daje administracji więziennej możliwość przenoszenia więźniów z jednej jednostki penitencjarnej do drugiej, z oddziału na oddział oraz z jednej celi mieszkalnej do drugiej, również ze względu na ochronę bezpieczeństwa osobistego. Nie ma przy tym żadnych ograniczeń co do liczby i częstotliwości.

Przy rozmieszczaniu skazanych na oddziale lub w celi mieszkalnej nie można pominąć faktu rodzaju przestępstwa, stanu zdrowia fizycznego i psychicznego skazanego oraz jego przynależność do podkultury więziennej. Wiąże się to nieodłącznie z potrzebą ochrony bezpieczeństwa skazanych (tzw. poszkodowanych, czy upośledzonych umysłowo, z zaburzeniami psychicznymi, a także aktywnych uczestników podkultury więziennej itd.).

Skazanego osadza się w wieloosobowej lub jednoosobowej celi mieszkalnej. Szczególnie wnikliwie należy analizować, mając na uwadze kryteria wyżej podane, dobór skazanych do cel wieloosobowych.

Jak wykazuje praktyka penitencjarna w celach wieloosobowych jest większe i częstsze zagrożenie bezpieczeństwa osobistego skazanych oraz częściej dochodzi do przekroczeń regulaminowych powodujących nierzadko zagrożenie dla bezpieczeństwa i porządku w zakładzie karnym. Niewłaściwy dobór skazanych w celach mieszkalnych utrudnia bądź czasami uniemożliwia oddziaływanie wychowawcze, a tym samym nie służy realizacji celów wykonania kary pozbawienia wolności.

Grupę wychowawczą (najogólniej mówiąc) stanowi grupa skazanych powierzona danemu wychowawcy do prowadzenia pracy resocjalizacyjnej.

Wychowawca w praktyce nie ma większego wpływu na dobór skazanych do grupy wychowawczej za pracę z którą jest odpowiedzialny.

Kryteria doboru skazanych do grup wychowawczych mogą być różne np.:

-oddział mieszkalny (grupa recydywistów, młodocianych, pierwszy raz odbywający karę, skazani „niebezpieczni”),

- stan zdrowia (np. oddział terapeutyczny, oddziały szpitalne),
- nauczanie (klasa szkolna, uczący się),
- zatrudnienie (grupa robocza, oddział dla pracujących lub niepracujących),
- wiek (dorośli, młodociani),
- płeć (mężczyźni, kobiety) itp.

W oddziaływaniu na grupy wychowawcze stosuje się grupowe metody oddziaływania, gdyż oddziałuje się na zbiór a nie na jednostkę. Łatwiej prowadzi się pracę resocjalizacyjną gdy grupa jest jednorodna np. grupa młodocianych, grupa dorosłych itd. Szerzej temat ten jest przedstawiony w kolejnych rozdziałach niniejszego opracowania.

1.7. Zasady dokonywania ocen postępów skazanych w procesie resocjalizacji oraz awansowania i degradowania.

W świetle obowiązujących przepisów wykonywanie kary pozbawienia wolności opiera się na zasadzie wolnej progresji, która podporządkowana jest zasadzie indywidualizacji.

W porównaniu z klasycznym systemem progresywnym przy wykonywaniu kary opartym na zasadzie wolnej progresji rezygnuje się ze sztywnych okresów odbywania kary w określonych warunkach oraz z obowiązku zachowania określonej kolejności przenoszenia do innych warunków (omówiono szczegółowo w rozdziale I niniejszego opracowania).

Zasada wolnej progresji wyrażona jest wyraźnie w ustawie i zgodnie z jej zapisem, w trakcie odbywania kary skazanego przenosi się z zakładu typu zamkniętego do zakładu półotwartego lub bezpośrednio do zakładu otwartego, jeżeli przemawiają za tym jego postawa i zachowanie.

Pozytywna ocena postawy i zachowania skazanego odbywającego karę w zakładzie półotwartym stanowi podstawę do przeniesienia go do zakładu otwartego. Mówimy wówczas o awansowaniu skazanego, ponieważ jest to przeniesienie do zakładu

charakteryzującego się mniejszym stopniem zabezpieczenia i izolacji oraz większą swobodą w zakresie poruszania się wewnątrz zakładu i poza jego obrębem.

Z reguły nie jest to uzależnione od odbycia określonej części kary lub spędzenia określonego czasu w zakładzie o większym stopniu zabezpieczenia i izolacji.

Zasada wolnej progresji nie jest jednak realizowana w pełni konsekwentnie, ponieważ jeden z wyjątków od tej zasady dotyczy skazanych na karę dożywotniego pozbawienia wolności.

Ta kategoria skazanych rozpoczyna odbywanie kary zawsze w zakładzie typu zamkniętego, a przeniesienie do zakładu typu półotwartego może nastąpić po odbyciu co najmniej 15 lat kary, przeniesienie do zakładu typu otwartego wymaga odbycia przez niego co najmniej 20 lat kary.

Kolejny wyjątek od zasady wolnej progresji wprowadzony został poprzez określenie formalnie części kary, po odbyciu której skazani mogą być przenoszeni z zakładu zamkniętego bezpośrednio do otwartego. Jest to możliwe dopiero po odbyciu przez skazanego połowy tej części kary, po której mógłby ubiegać się o warunkowe przedterminowe zwolnienie.

Ujemna ocena postawy i zachowania skazanego, a także względy bezpieczeństwa mogą stanowić podstawę do przeniesienia skazanego do zakładu o większym stopniu zabezpieczenia i izolacji oraz mniejszym zakresie swobody poruszania się.

I tak skazany z zakładu otwartego może być przeniesiony do zakładu półotwartego lub bezpośrednio do zakładu zamkniętego, a skazany odbywający karę w zakładzie półotwartym do zamkniętego (np. w przypadku dokonania „niepowrotu”, oddalenie się z miejsca pracy, spożycie alkoholu itp.). Mówimy wówczas o degradacji skazanego.

Jak wspomniano wyżej do zadań komisji penitencjarnej, między innymi, należy dokonywanie ocen okresowych postępów w procesie resocjalizacji. Jest to jedno z podstawowych zadań tej komisji. Dokonana przez komisję penitencjarną ocena okresowa postępów skazanego w procesie resocjalizacji może być podstawą do podjęcia z urzędu decyzji o przeniesieniu go do zakładu karnego innego typu (awansowanie i degradowanie skazanych).

Okres pomiędzy kolejnymi ocenami postępów w procesie resocjalizacji nie może

przekraczać miesięcy. Wychowawca przygotowuje projekt oceny postępów skazanego w procesie resocjalizacji wraz z propozycją ewentualnej zmiany typu zakładu. O swoich zamierzeniach powinien on poinformować skazanego.

Dokonując okresowej oceny postępów skazanego w resocjalizacji komisja penitencyjna uwzględnia, w szczególności:

- stosunek skazanego do popełnionego przestępstwa,
- stopień przestrzegania przez skazanego porządku i dyscypliny,
- stosunek skazanego do pracy,
- charakter kontaktów skazanego z rodziną i wywiązywanie się z obowiązku łożenia na jej utrzymanie,
- zachowanie skazanego wobec innych skazanych i przełożonych,
- zmiany w zachowaniu się w okresie od ostatniej oceny.

Zasadą powinno być, że komisja penitencyjna ogłasza decyzje, przedstawia oceny i wyraża opinie po wysłuchaniu skazanego i w miarę potrzeby w jego obecności.

Pytania kontrolne:

1. Co rozumiesz pod pojęciem typologia zakładów karnych?
2. Jakie są rodzaje zakładów karnych?
3. Wymień typy zakładów karnych.
4. Czym różnią się od siebie rodzaje zakładów karnych?
5. Wymień różnice pomiędzy typami zakładów karnych.
6. Jakie są systemy wykonywania kary pozbawienia wolności?
7. Scharakteryzuj zakład karny dla młodocianych.
8. Omów zakład karny dla recydywistów penitencyjnych?
9. Omów kategorię skazanych odbywających karę w zakładzie dla odbywających karę po raz pierwszy.
10. Jakie kompetencje posiada Minister Sprawiedliwości w zakresie powoływania nowych typów i rodzajów jednostek penitencyjnych?
11. W jakim celu Minister Sprawiedliwości może tworzyć inne niż wymienione w

ustawie rodzaje i typy zakładów karnych?

12. Omów cele i kryteria klasyfikacji.

13. Co to są formalne kryteria klasyfikacji?

14. Co to są materialne kryteria klasyfikacji?

15. Co rozumiesz pod pojęciem klasyfikacji zewnętrznej?

16. Co rozumiesz pod pojęciem klasyfikacji wewnętrznej?

17. Wyjaśnij pojęcie reklasyfikacja.

18. Omów organy uprawnione do dokonywania klasyfikacji oraz ich kompetencje w tym zakresie.

19. Omów kompetencje komisji penitencjarnej.

20. Przedstaw postępowanie z tymczasowo aresztowanym po wyroku pierwszej instancji.

21. Jakie prawa i obowiązki posiada tymczasowo aresztowany przeniesiony do zakładu karnego?

22. Podaj co bierze się, w szczególności, pod uwagę przy rozmieszczaniu skazanych w oddziałach i celach mieszkalnych?

23. Co rozumiesz pod pojęciem grupy wychowawczej?

24. Jakie są kryteria doboru skazanych do grup wychowawczych?

25. Wymień zasady dokonywania ocen postępów skazanego w procesie resocjalizacji.

26. Wskaż główne przesłanki, które bierze pod uwagę komisja penitencjarna dokonując ocen postępów w procesie resocjalizacji.

27. Co rozumiesz pod pojęciem awansowanie i degradowanie skazanego?

28. Wyjaśnij na czym polega zasada wolnej progresji.

**WYKONYWANIE KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI
W ZALEŻNOŚCI OD TYPU ZAKŁADU KARNEGO
I SYSTEMU WYKONYWANIA KARY.**

35. Kryteria i zasady wykonywania kary pozbawienia wolności w poszczególnych typach zakładów karnych.

Podział zakładów karnych na określone typy **ma na celu indywidualizację metod i środków oddziaływania na skazanych** oraz stanowi istotny element systemu progresywnego w postępowaniu z osobami pozbawionymi wolności.

Umożliwia im przechodzenie z jednego typu zakładu do drugiego w zależności od postępów resocjalizacji. Temat ten został omówiony w rozdziale czwartym.

W zakładzie karnym **typu zamkniętego** przebywają skazani:

- stwarzający poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu,

17) za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw,

18) skazani na karę 25 lat pozbawienia wolności,

- na karę dożywotniego pozbawienia wolności – przed odbyciem 15 lat kary,

- osoby odbywający karę aresztu oraz skazane kobiety, a także inni skazani, których właściwości i warunki osobiste, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa, zachowanie po dokonaniu przestępstwa, negatywna ocena postawy i zachowania w areszcie śledczym, względy bezpieczeństwa albo inne szczególne okoliczności wskazują, że należy wobec nich wykonywać karę w warunkach zwiększonej izolacji i zabezpieczenia,

- osoby które podczas pobytu w areszcie śledczym lub zakładzie karnym naruszyli w poważnym stopniu dyscyplinę i porządek,

- przeniesieni z zakładu typu półotwartego lub otwartego z uwagi na negatywną ocenę

ich postawy i zachowania,

- wobec, których zastosowano tymczasowe aresztowanie w związku z toczącym się postępowaniem karnym,
- którzy popełnili przestępstwo o znacznym stopniu społecznej szkodliwości (np. tych popełnionych ze szczególnym okrucieństwem lub z użyciem narzędzia niebezpiecznego, broni palnej, materiałów wybuchowych i łatwopalnych itp.),
- skazani, którzy podczas odbywania poprzedniego lub obecnego wyroku organizowali lub aktywnie uczestniczyli w zbiorowych wystąpieniach w zakładzie, dokonali albo usiłowali dokonać ucieczki, dopuścili się czynnej napaści na funkcjonariusza lub zgwałcenia czy znęcania się nad współwięźniem (kategoria tzw. skazanych niebezpiecznych).

Przebywają oni w warunkach zapewniających ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwo zakładu. To dodatkowe środki zwiększające i tak wysoki stopień zabezpieczenia i izolacji charakterystyczny dla zakładów zamkniętych.

Zakład karny **typu zamkniętego** charakteryzuje się stosunkowo najmniejszą swobodą skazanych w zakresie ich kontaktów ze światem zewnętrznym (w dziedzinie zatrudnienia, nauczania, zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych), a także w zakresie wzajemnych kontaktów z osobami pozbawionymi wolności oraz korzystania z własnej odzieży.

W zakładzie karnym typu zamkniętego zgodnie z art. 90 k.k.w.:

- cele mieszkalne skazanych w zasadzie są zamknięte całą dobę. Jednak jeżeli względy bezpieczeństwa nie stoją temu na przeszkodzie, cele mogą być otwarte przez określony czas w ciągu dnia, jeżeli względy bezpieczeństwa nie stoją temu na przeszkodzie. Decyzję w tym zakresie podejmuje dyrektor zakładu, ustalając porządek wewnętrzny zakładu,
- skazani powinni być z reguły zatrudnieni na terenie zakładu. Poza terenem zakładu mogą być zatrudnieni jedynie w pełnym systemie konwojowania (nie dotyczy to skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, skazanych za przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw oraz odbywających karę

dożywotniego pozbawienia wolności). Te kategorie skazanych mogą wykonywać pracę wyłącznie na terenie zakładu,

- zajęcia kulturalno-oświatowe, sportowe i nauczanie odbywa się na terenie zakładu,
- skazani mogą korzystać z własnej bielizny i obuwia, ale korzystanie z własnej odzieży wymaga zezwolenia dyrektora,
- poruszanie się skazanych po terenie zakładu odbywa się w sposób zorganizowany i pod dozorem,
- skazanym osadzonym w tego typu zakładu nie udziela się przepustek.

Przyznanie **nagrody** (widzenie poza terenem zakładu do 30-tu godzin i zezwolenie na opuszczenie zakładu na okres do 14-tu dni), jak również skazanemu odbywającemu karę 25 lat pozbawienia wolności (po upływie 5 lat) albo karę dożywotniego pozbawienia wolności (po upływie 15 lat) **wymaga zgody sędziego penitencjarnego**. Podobnie udzielenie 5-dniowego zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego w wypadkach szczególnie ważnych dla skazanego należy do sędziego penitencjarnego.

Ponadto w zakładzie karnym typu zamkniętego:

- skazany może korzystać z dwóch widzeń w miesiącu,
- funkcjonariusz sprawujący dozór nad widzeniami prowadzi również kontrolę rozmów,
- korespondencja skazanego podlega cenzurze administracji zakładu karnego, z wyjątkiem wypadków określonych w **art.8 § 3, art. 102 pkt. 11 i art. 103 § 1 K. k. w.**,
- rozmowy telefoniczne skazanego są kontrolowane.

W zakładzie karnym **typu półotwartego** przebywają skazani:

- skazani, którzy nie zostali zakwalifikowani do odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie typu zamkniętego i otwartego
- skazani przeniesieni z zakładu typu zamkniętego w związku z pozytywną oceną postępów w procesie resocjalizacji,
- skazani przeniesieni z zakładu otwartego w związku z negatywną oceną postawy i zachowania bądź ze względów bezpieczeństwa,
- skazana kobieta, chyba że stopień demoralizacji lub względy bezpieczeństwa przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie karnym innego typu (np. podczas uprzednio odbywanej kary pozbawienia wolności czynnie uczestniczyła w zbiorowym

- wystąpieniu, przestępstwo popełnione z użyciem narzędzia niebezpiecznego itp.),
- skazani odbywający karę w systemie programowanego oddziaływania, chyba że szczególne okoliczności uzasadniają osadzenie go w zakładzie karnym typu zamkniętego (np. przestępstwo popełnione ze szczególnym okrucieństwem, przestępstwo popełnione w zorganizowanej grupie itp.),
 - skazani za przestępstwo nieumyślne lub odbywający zastępczą karę pozbawienia wolności albo karę aresztu, chyba że szczególne okoliczności przemawiają za osadzeniem go w zakładzie karnym innego typu (np. nie udzielenie pomocy osobie poszkodowanej w wypadku drogowym – ucieczka z miejsca po dokonaniu takiego przestępstwa itd.),
 - skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności wyróżniający się wzorową postawą i zachowaniem, po odbyciu co najmniej 15 lat kary.

W porównaniu z zakładem zamkniętym **zakład karny typu półotwartego** charakteryzuje się mniejszym stopniem zabezpieczenia i izolacji skazanych, a w konsekwencji – większymi uprawnieniami skazanych w zakresie poruszania się po jego terenie i utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym.

W zakładzie **karnym typu półotwartego**:

- cele mieszkalne skazanych pozostają otwarte w dzień, natomiast w porze nocnej mogą być zamknięte,
- skazani mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny i obuwia,
- skazani mogą poruszać się po terenie zakładu w czasie i w miejscach ustalonych w porządku wewnętrznym określonym przez dyrektora zakładu,
- mogą być zatrudnieni poza terenem zakładu w systemie zmniejszonego konwojowania lub bez konwojenta albo na pojedynczych stanowiskach pracy,
- po uzyskaniu zezwolenia dyrektora mogą brać udział w nauczaniu, szkoleniu i zajęciach terapeutycznych poza zakładem,
- skazani mogą brać udział w organizowanych przez administrację poza terenem zakładu grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych,
- mogą uzyskać przepustki z zakładu, ale nie częściej niż raz na dwa miesiące i na okres nie przekraczający łącznie 14 dni w roku.

Ponadto w zakładzie karnym **typu półotwartego**:

- skazany może korzystać z trzech widzeń w miesiącu,

19) funkcjonariusz sprawujący dozór nad widzeniami **może** kontrolować rozmowy,

20) korespondencja **może** podlegać cenzurze administracji zakładu karnego,

21) rozmowy telefoniczne skazanego **mogą** być kontrolowane.

W zakładzie karnym **typu otwartego** mogą przebywać skazani:

- za przestępstwa nieumyślne, a także odbywający zastępcze kary pozbawienia wolności, osoby odbywające kary aresztu oraz skazane kobiety – jeżeli przemawiają za tym ich

właściwości i warunki osobiste oraz sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie po dokonaniu przestępstwa albo szczególne okoliczności, pozwalające przypuszczać, że można wobec nich wykonywać karę w warunkach zmniejszonej izolacji i zabezpieczenia zakładu karnego,

- przeniesieni z zakładu karnego typu półotwartego, wyróżniający się pozytywną postawą i zachowaniem,

- przeniesieni z zakładu typu zamkniętego, wyróżniający się wzorową postawą i zachowaniem, nie wcześniej niż po odbyciu połowy kary, po której mogą być warunkowo zwolnieni,

- skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności wyróżniający się wzorową postawą i zachowaniem, po odbyciu co najmniej 20 lat kary.

Celem pobytu w zakładzie karnym **typu otwartego** jest stopniowe ułatwienie skazanym powrotu do warunków wolnościowych. Organizacja pobytu w tym zakładzie jest najbardziej upodobniona do życia na wolności. Spełnia on rolę pomostu do pełnej wolności i jest silnym bodźcem w resocjalizacji skazanych, atrakcyjnym przedmiotem zabiegów z ich strony, aby znaleźć się w takim zakładzie.

W zakładzie karnym **typu otwartego**:

- cele mieszkalne pozostają otwarte całą dobę,

- skazanych zatrudnia się przede wszystkim poza terenem zakładu, bez konwojenta, na pojedynczych stanowiskach pracy,

- można zezwolić skazanym na uczestniczenie w nauczaniu, szkoleniu oraz zajęciach terapeutycznych, grupowych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych,

- skazani mogą uzyskać zezwolenie dyrektora na indywidualny udział w zajęciach i imprezach kulturalno-oświatowych organizowanych poza terenem zakładu,
- skazani mogą poruszać się po terenie zakładu w czasie i miejscach ustalonych w porządku wewnętrznym,
- skazani mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny i obuwia,
- mogą otrzymywać z depozytu zakładu karnego pieniądze pozostające do ich dyspozycji,
- mogą uzyskać przepustki z zakładu na czas nie przekraczający 28 dni w roku i nie częściej niż raz w miesiącu.

Ponadto wprowadzono następujące uprawnienia:

- skazany może korzystać z nieograniczonej liczby widzeń w dniach i godzinach wyznaczonych w porządku wewnętrznym,
- rozmowy w trakcie widzeń nie podlegają kontroli, widzenia natomiast mogą podlegać nadzorowi administracji zakładu karnego,
- rozmowy telefoniczne skazanego nie są kontrolowane,
- skazanym stwarza się, w miarę możliwości, warunki do przygotowania dodatkowych posiłków we własnym zakresie,
- korespondencja skazanych nie podlega cenzurze administracji zakładu karnego.

Reasumując, niezależnie od różnic w zakresie stopnia zabezpieczenia poszczególnych typów zakładów **główne elementy różnicowania sposobu realizacji praw i obowiązków** skazanych dotyczą:

- zakresu swobody poruszania się w zakładzie i udawania się poza teren zakładu,
- możliwości zatrudnienia i nauki poza zakładem,
- utrzymywania kontaktów ze światem zewnętrznym,
- dysponowania pieniędzmi pozostającymi do ich dyspozycji,
- korzystania z własnej odzieży, bielizny i obuwia.

1. 1. Systemy wykonywania kary pozbawienia wolności: zwykły, programowanego oddziaływania, terapeutyczny.

Określone w **ustawie** systemy wykonania kary pozbawienia wolności stanowią

trzeci zasadniczy element **indywidualizacji** oddziaływania na skazanych, obok rodzaju zakładów i typów zakładów karnych. W zakresie postępowania ze skazanymi jest to najbardziej dynamiczny element oddziaływania na skazanych. Stanowi on realizację zasady, że w systemie resocjalizacji skazanych nieodzowne jest głębokie **różnicowanie metod i środków** oddziaływania w zależności od tego, kim jest skazany.

System programowanego oddziaływania to najbardziej aktywna forma pracy personelu zakładu karnego ze skazanym. Jest to system „**szczególnie nakierowany na resocjalizację**”. Wstępnym warunkiem resocjalizacji jest krytyczny stosunek skazanego do własnego czynu i umiejętność sprawiedliwej oceny postępowania innych.

Wiadomym jest, że podstawowym warunkiem skuteczności oddziaływania jest współpraca osoby, na którą oddziaływanie będzie skierowane. Personel zakładu penitencjarnego ma do przebycia trudną drogę do rozładowania, naturalnej w warunkach więziennych, wrogości między skazanymi a personelem, do pozyskania ich dla pracy nad sobą.

Człowiek ma prawo pozostać takim, jakim jest i chce, ponosząc skutki takiej decyzji. Dlatego wbrew jego woli nie może być on przedmiotem zabiegów wychowawczych. Koncepcja **poszanowania praw człowieka** do decydowania o sobie oraz uznanie faktu, że efektywne jest zwłaszcza takie oddziaływanie na **dorosłego człowieka**, które on sam zaakceptuje i jako podmiot nawiąże współdziałanie z wychowawcami, nauczycielami, terapeutami legły u podstaw wprowadzenia systemu programowanego oddziaływania.

System programowanego oddziaływania został potraktowany w **k.k.w.** jako **oferta skierowana pod adresem skazanego**, z której może on skorzystać bądź ją odrzucić. W tym systemie odbywają karę, spośród **dorosłych**, jedynie ci, którzy po przedstawieniu im projektu oddziaływania **wyrażą zgodę** na współdziałanie w jego opracowaniu i realizacji.

Przyznanie skazanym prawa do wyboru systemu programowanego oddziaływania stanowi wyraz ich **podmiotowego traktowania** w procesie wykonywania kary, a jednocześnie jest istotnym czynnikiem zwiększającym prawdopodobieństwo uzyskania **pozytywnych** wyników podejmowanych oddziaływań.

Wyjątek od tej zasady dotyczy sprawców **młodocianych**, którzy **obligatoryjnie** odbywają karę pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania.

Przeniesienie ich do innego systemu wykonywania kary jest możliwe dopiero wtedy, gdy ukończą 21 lat i staną się skazanymi dorosłymi w rozumieniu kodeksu. W odniesieniu do młodocianych ustawodawca przyjął, że konieczność poddania ich intensywnym oddziaływaniom wychowawczym zwiększa szansę na rekonstrukcję ich osobowości i na pozytywną integrację społeczną po wyjściu z zakładu. Podstawą wykonania kary w tym systemie jest **indywidualny program oddziaływania** opracowany przy współudziale skazanego.

Powinien on zawierać przede wszystkim ustalenia dotyczące:

- **zatrudnienia** – rodzaj i warunki pracy, która będzie wykonywał. Potrzebę kształtowania nawyku pracy, jeżeli skazany dotąd nie pracował zarobkowo albo nie pracował systematycznie; rozwijanie kwalifikacji i umiejętności zawodowych, ułatwienie wykonywania pracy na rachunek własny itp.,
- **nauczania** – kierunki i formy, jakimi zostanie objęty. Posiadane wykształcenie i potrzebę jego uzupełnienia, doskonalenie zawodowe, kontynuowanie nauki rozpoczętej przed osadzeniem w zakładzie itp.,
- **kontaktu z rodziną i osobami bliskimi** – zakresu i sposobów, określenie miejsca odbywania kary ułatwiającego te kontakty, zezwolenia na udawanie się poza zakład karny itp.,
- **zobowiązania materialne** – sposób wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych i nałożonych przez sąd. Wywiązywanie się z obowiązku łóżenia na utrzymanie rodziny, zapłacenia grzywny, zasądzonych roszczeń, spłacania rat lub pożyczek itp.,
- **zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe** – rodzaje i formy zajęć, włączenie do zespołów prowadzących działalność kulturalno-oświatową,
- **oddziaływania wychowawcze** – rodzaje i formy oddziaływań, którym skazany zostanie poddany w trakcie odbywania kary,
- **przygotowanie wyjścia na wolność** – ułatwienie kontaktu z kuratorem sądowym, pomoc w znalezieniu pracy lub miejsca zamieszkania,
- **okresowe oceny realizacji zadań** – każdy program powinien być dostosowany do postępów resocjalizacji i do zmieniających się okoliczności (np. zdobycie w toku odbywania kary kwalifikacje zawodowe, powstanie możliwości pracy na własny

rachunek, zmiany stanu zdrowia itp.),

- **inne uprawnienia** sprecyzowanie ich zakresu i sposobu wykorzystania, system zachęt i przywilejów (np. możliwość otrzymania widzenia poza terenem zakładu, ulgi, rodzaj i sposób widzeń na terenie zakładu, przeniesienie do zakładu typu półotwartego lub otwartego).

Wykonywanie programów oddziaływania podlega okresowym ocenom, programy te mogą ulegać zmianom. Ustalenie indywidualnych programów, dokonywanie ocen ich wykonywania i weryfikacji należy do **komisji penitencjarnej**.

W **systemie zwykłym** odbywają karę skazani dorośli:

- nie zakwalifikowani do systemu programowanego oddziaływania (nie wyrażają zgody),
- nie zakwalifikowani do systemu terapeutycznego (nie ma takich wskazań),
- osoby skazane za wykroczenia,
- osoby ukarane karą porządkową,
- osoby, wobec których zastosowano środek przymusu skutkujący pozbawienie wolności, chyba że szczególne okoliczności przemawiają za skierowaniem do innego systemu.

Wykonywanie kary w tym systemie również ma zmierzać do **realizacji celów indywidualnoprewencyjnych**. Pozostawienie skazanemu decyzji co do wyboru odbywania kary w systemie programowanego oddziaływania lub zwykłym **nie oznacza**, że wobec tych skazanych, którzy nie wybiorą systemu programowanego oddziaływania, **rezygnuje się z pozytywnych oddziaływań**.

W **zwykłym systemie** wykonywania kary skazani mogą korzystać z dostępnego w zakładzie karnym:

- zatrudnienia,
- nauczania,
- zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych.

Praca z tymi skazanymi obejmuje więc wszystkie rozwijane w zakładach penitencjarnych formy oddziaływania.

System ocen okresowych resocjalizacji odnosi się także do tych skazanych, a stwierdzone w tej mierze postępy uwzględnianie są przez stosowane awansowanie i

degradowanie skazanych w obrębie poszczególnych typów zakładów. W czasie dokonywania ocen skazanych odbywających karę w systemie zwykłym proponuje się, w razie potrzeby, skierowanie do systemu programowanego oddziaływania lub kwalifikuje się do systemu terapeutycznego, jeżeli są ku temu wskazania.

Mogą także w trakcie wykonywania kary zmienić swoją decyzję i po wyrażeniu zgody na współdziałanie w opracowaniu i realizacji indywidualnego programu oddziaływania przejść do systemu programowanego oddziaływania.

W **systemie terapeutycznym** odbywają karę skazani, u których występują zaburzenia:

- psychiczne,
- upośledzenie umysłowe,
- uzależnienia od alkoholu lub innych środków odurzających
- niepełnosprawni fizycznie, jeżeli wymagają specjalistycznego oddziaływania (zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacji).

Wykonywanie kary w systemie terapeutycznym dzięki stosowaniu środków leczniczych i psychokorekcyjnych uwzględniających właściwości i potrzeby skazanych zmierza do przygotowania ich do powrotu do społeczeństwa. **Szczegółowe cele** wykonywania kary w tym systemie to:

- potrzeba zapobiegania pogłębianiu się patologicznych cech osobowości,
- przywracanie równowagi psychicznej,
- kształtowanie zdolności współżycia społecznego,
- przygotowanie do samodzielnego życia.

Warunki odbywania kary przez takich skazanych dostosowuje się do realizacji wyżej wymienionych celów.

Dotyczy to w szczególności **określenia potrzeb** w zakresie:

- leczenia,
- zatrudnienia,
- nauczania,
- zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych,
- wymagań higieniczno-sanitarnych.

Odbywanie kary w systemie terapeutycznym **nie wymaga zgody skazanego**. Jednak leczenie i rehabilitacja skazanych, u których stwierdzono uzależnienie od alkoholu albo środków odurzających lub psychotropowych, wymaga orzeczenia **sądu penitencjarnego**, w wypadku gdy oni sami **nie wyrażają na to zgody**. Należy tu zaznaczyć, że skierowanie do takiego systemu może nastąpić już w treści wyroku skazującego (patrz organy uprawnione do klasyfikacji).

Przepisy dotyczące wykonania kary w tym systemie nakładają na skazanych, co do których sąd penitencjarny orzekł o stosowaniu leczenia i rehabilitacji w związku z uzależnieniem **obowiązek**:

- udzielenia osobom prowadzącym to leczenie lub rehabilitację informacji dotyczących:
 - * stanu zdrowia,
 - * przebytych chorób i urazów,
 - * warunków wychowania.
- uczestniczenia w zajęciach indywidualnych i grupowych,
- wykonywania innych zleconych czynności niezbędnych dla potrzeb leczenia i rehabilitacji.

W **indywidualnym programie terapeutycznym** określa się przede wszystkim:

- rodzaje i formy oddziaływań specjalistycznych (zwłaszcza psychologicznych, lekarskich i rehabilitacyjnych), którym skazany jest poddany,
- oddziaływania, które ujmowane są w systemie programowanego oddziaływania (omówiono przy indywidualnym programie oddziaływania).

Dyrektor zakładu karnego, dla skazanych odbywających karę w systemie terapeutycznym, dokonuje, na wniosek lub po zasięgnięciu opinii personelu specjalistycznego, **niezbędnych odstępstw** od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonania kary, uzasadnionych stanem zdrowia i potrzebami terapii.

Kodeks wykonawczy nie przewiduje odrębnego zakładu karnego dla skazanych odbywających karę w systemie terapeutycznym. Dlatego przyjmuje, że karę pozbawienia wolności w systemie terapeutycznym wykonuje się przede wszystkim w **oddziale terapeutycznym o określonej specjalizacji**.

Ma to swoje uzasadnienie. Pozwala przede wszystkim profilować takie oddziały według

specjalności, np. dla uzależnionych od alkoholu lub środków odurzających, dla skazanych z zaburzeniami psychicznymi i upośledzonych umysłowo czy skazanych niepełnosprawnych fizycznie.

Przepisy nie wykluczają jednak wykonywania kary w tym systemie również w zakładzie, w którym nie wyodrębniono żadnego oddziału terapeutycznego.

W razie utworzenia oddziału czy kilku wyspecjalizowanych oddziałów terapeutycznych mogą w nich odbywać karę również skazani, tzw. **skazani nie spełniający przesłanek** do skierowania do systemu terapeutycznego, o ile przemawiają za tym **względy wychowawcze**, a oni sami **wyrażą na to zgodę**. Ma to istotne znaczenie w odniesieniu do skazanych **niepełnosprawnych fizycznie**, którzy wymagają pomocy innych osób przy wykonywaniu podstawowych czynności codziennego życia.

Zasada wspólnego odbywania kary przez niepełnosprawnych oraz innych skazanych w praktyce może być wykorzystana do kształtowania odpowiedniej atmosfery wychowawczej. Daje również możliwość wykorzystania personelu specjalistycznego w pracy ze skazanymi odbywającymi karę w innych systemach; zwykłym lub programowanego oddziaływania.

Terapeutyczny system wykonywania kary z założenia jest **systemem przejściowym**, stosowanym przez **określony czas**, w którym skazany wymaga specjalistycznych oddziaływań. Skazani nie wymagający już takich oddziaływań przenoszeni są do innego systemu: **zwykłego** lub **programowanego oddziaływania**.

Również po przeniesieniu do odpowiedniego systemu wykonania kary wobec takich skazanych **mogą być czynione** przez dyrektora zakładu konieczne **odstępstwa** od regulaminu wykonywania kary na wniosek psychologa albo terapeutycznego.

Odrębności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności ze względu na: wiek, płeć, charakter przestępstwa itp.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych młodocianych – kryterium wieku.

Przesłanki, które spowodowały wyodrębnienie zakładów dla młodocianych według kryterium wieku omówione zostały w rozdziale IV niniejszego opracowania.

W stosunku do tej grupy skazanych przepisy w zakresie wykonywania kary pozbawienia wolności przewidują odstępstwa od ogólnych zasad wykonywania kary.

W odróżnieniu od skazanych dorosłych, którzy mogą wybrać zwykły system odbywania kary, młodociani obligatoryjnie odbywają w systemie programowanego oddziaływania.

Wykonywanie kary wobec skazanych młodocianych zmierza do ukształtowania u skazanych pozytywnych cech charakteru i społecznie pożądaných postaw przez stosowanie metod i środków oddziaływania penitencjarnego odpowiednich do wieku i osobowości skazanych. Ma to zasadniczy wpływ na zastosowanie pewnych odrębności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec tej kategorii skazanych.

Przepisy przewidują, że w zakładach dla młodocianych:

- prowadzi się w szerszym zakresie niż w innych zakładach karnych zajęcia kulturalno-oświatowe, sportowe i wychowania fizycznego,
- organizuje się spotkania z rodzinami i innymi osobami bliskimi, w szczególności w celu poinformowania ich o postępach w resocjalizacji,
- współpracuje się z osobami godnymi zaufania i innymi podmiotami, które zajmują się uczestnictwem w wykonywaniu kary.

Ponadto skazani odbywający karę w zakładach karnych typu zamkniętego i półotwartego mają prawo do dodatkowego widzenia w miesiącu. Dzienna norma żywieniowa dla młodocianego, który nie ukończył 18 lat, wynosi 2800 kcal. Skazani młodociani mają pierwszeństwo w objęciu nauczaniem w zakładzie karnym, którzy nie ukończyli szkoły podstawowej lub nie mają wyuczonego zawodu albo po odbyciu kary nie będą mogli go wykonywać. Zakład karny ma obowiązek prowadzenia nauczania, stosownie do możliwości i uzdolnień młodocianych.

Dyrektor zakładu może dokonywać niezbędnych odstępstw od przewidzianego w regulaminie sposobu wykonania kary, w szczególności:

- jeśli chodzi o porządek wewnętrzny,
- wyposażenie cel mieszkalnych,
- w zakresie umożliwiającym podtrzymywanie i utrwalanie więzi uczuciowej z rodziną i osobami bliskimi.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych kobiet – kryterium płci.

Kodeks karny wykonawczy nie przewiduje odrębnego zakładu karnego dla kobiet. Natomiast zarówno kodeks, jak i przepisy wykonawcze do niego przewidują wiele odstępstw stosowanych w zakładach karnych dla kobiet w porównaniu z innymi zakładami karnymi.

Zgodnie z zapisem ustawy kobiety odbywają karę pozbawienia wolności odrębnie od mężczyzn, a wśród kryteriów klasyfikacji skazanych na pierwszym miejscu wymienia płeć.

Odbywanie kary odrębnie od mężczyzn oznacza osadzenie kobiet w wydzielonych zakładach karnych albo w wydzielonych oddziałach zakładów, a w każdym razie osadzenie ich w oddzielnych celach mieszkalnych i odseparowanie w czasie nauki, pracy i innych zajęć.

Przepisy regulujące wykonywanie kary pozbawienia wolności przewidują w odniesieniu do kobiet dokonywanie pewnych odstępstw od ogólnych zasad wykonywania kary. Jednym z istotnych powodów dokonywania odstępstw w zakresie wykonania kary wobec kobiet był ustalony w badaniach kryminologicznych fakt, iż skazane kobiety znacznie silniej niż mężczyźni odczuwają dolegliwości związane z izolacją w zakładzie karnym i utratą kontaktów z rodziną i innymi osobami bliskimi.

Zasadą jest, że kobiety rozpoczynają odbywanie kary w zakładzie półotwartym, jeżeli stopień demoralizacji i względy bezpieczeństwa nie przemawiają za odbywaniem kary w zakładzie innego typu.

Skazana kobieta korzysta co najmniej raz dziennie z ciepłej wody i dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpieli.

Skazani (kobiety i mężczyźni) sprawujący pieczę **nad dzieckiem do lat 15**, do której wykonywania zobowiązani są rodzice mają prawo **do dodatkowego widzenia** z dziećmi.

Kodeks karny wykonawczy przewiduje **wiele odstępstw** od ogólnych zasad wykonywania kary **dla kobiet ciężarnych i karmiących**. Skazana matka ma możliwość sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem przebywającym w **domu dla matki i dziecka zorganizowanym przy zakładzie karnym**. Zgodnie z przepisami dziecko może przebywać w takim domu na życzenie matki do ukończenia trzeciego roku

życia.

Dyrektor zakładu karnego uprawniony jest do dokonywania **niezbędnych odstępstw** wobec kobiet ciężarnych i karmiących od określonego sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności **w zakresie**:

- wynikającym z potrzeby uwzględnienia stanu fizycznego lub psychicznego,
- umożliwiającym skazanym sprawowanie stałej i bezpośredniej opieki nad dziećmi przebywającymi w domach dla matki i dziecka przy zakładach karnych (np. wspólne zamieszkanie).

Kobiety ciężarne i karmiące **mają prawo do**:

- dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych,
- korzystania z dłuższego spaceru.

Wobec kobiet sprawujących opiekę nad dziećmi w domach matki i dziecka, jak również wobec skazanych ciężarnych i karmiących **nie stosuje się** następujących kar dyscyplinarnych:

- pozbawienie możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres do 3 miesięcy,
- pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, na okres do 3 miesięcy,
- umieszczenie w celi izolacyjnej, na okres do 28 dni.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu lub skazanych za przestępstwa popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw – kryterium rodzaju przestępstwa oraz stopnia zagrożenia społecznego albo zagrożenia dla bezpieczeństwa zakładu karnego.

Przepisy ustawy obejmują kategorię więźniów, takich jak:

- skazany stwarzający poważne zagrożenie społeczne,
- skazany stwarzający zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego,
- skazany, który popełnił przestępstwo w zorganizowanej grupie albo związku mającym na celu popełnianie przestępstw.

O zakwalifikowaniu skazanego jako stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu decyduje szereg kryteriów, które odnoszą się do:

- rodzaju popełnionego przestępstwa,
- zachowania się w czasie poprzedniego lub obecnego odbywania kary pozbawienia wolności,
- właściwości, warunków osobistych, motywacji i sposobu zachowania się przy popełnieniu przestępstwa,
- rodzaju i ujemnych następstw przestępstwa,
- stopnia demoralizacji.

Wymieniono najpoważniejsze przestępstwa, które kwalifikują skazanych do zaliczenia do tej grupy skazanych. Określono również jakie zachowanie podczas poprzedniego lub obecnego odbywania kary może być podstawą do zaliczenia do tej kategorii skazanych. Przepisy określają szczegółowo **warunki odbywania kary** przez tych skazanych.

Do **podstawowych odrębności** wykonania kary pozbawienia wolności od ogólnych zasad wobec tej kategorii skazanych należy:

- są oni osadzani w wyznaczonej celi lub oddziale zakładu typu zamkniętego, zawiadamiając o tym sędziego penitencjarnego,
- cele, w których są umieszczeni, pozostają zamknięte całą dobę i podlegają częstszej kontroli,
- cele mieszkalne, jak i wszystkie inne pomieszczenia wyznaczone do pracy, nauki, spacerów widzeń, praktyk religijnych, zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych wyposażone są w dodatkowe zabezpieczenia techniczno-ochronne,
- nauka, praca i różne formy zajęć religijnych, kulturalno-oświatowych i sportowych mogą odbywać się tylko na terenie oddziału, w którym tacy skazani są umieszczeni,
- poruszanie się ich po terenie zakładu karnego ograniczone jest do niezbędnych potrzeb i odbywa się pod wzmocnionym dozorem,
- przy każdym wyjściu i powrocie do celi poddawani są kontroli osobistej,
- spacer i widzenia tych skazanych odbywają się w wyznaczonych miejscach pod

wzmocnionym dozorem,

- w razie poważnego zagrożenia bezpieczeństwa osoby odwiedzającej dyrektor zakładu może zdecydować o udzieleniu widzenia w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt (nie dotyczy to obrońcy skazanego i pełnomocnika, chyba, że zażądają widzenia bez bezpośredniego kontaktu),
- skazany nie może korzystać z widzeń w obecności skazanych nie zakwalifikowanych do tej kategorii,
- sposób osobistego kontaktowania się przedstawicieli podmiotów określonych w **art. 38 § 1 k.k.w.** określa każdorazowo dyrektor,
- skazani noszą odzież więzienną i nie mogą korzystać z własnej,
- w czasie korzystania z widzeń skazani nie mogą spożywać artykułów żywnościowych i napojów.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec skazanych z długoterminowymi karami pozbawienia wolności – kryterium wysokości pozostałej do odbycia kary pozbawienia wolności.

Do tej kategorii skazanych, których dotyczą **pewne odrębności** od ogólnych zasad wykonywania kary pozbawienia wolności należą:

- skazani na 25 lat pozbawienia wolności,
- skazani na dożywotnie pozbawienia wolności.

Skazanemu odbywającemu karę **25 lat pozbawienia wolności**:

- nagroda (widzenie poza terenem zakładu karnego na czas do 30-tu godzin oraz opuszczenie terenu zakładu karnego na czas nie przekraczający jednorazowo 14 dni) może być przyznana po odbyciu **co najmniej 5 lat** kary,
- przyznanie w /w nagród dla skazanego, który przebywa w zakładzie karnym typu zamkniętego wymaga **zgody sędziego penitencjarnego**.

Skazani na karę **dożywotniego pozbawienia wolności**:

- rozpoczynają odbywanie kary w zakładzie **typu zamkniętego**,
- do zakładu karnego typu półotwartego mogą być przeniesieni po odbyciu **co najmniej 15** kary, a do zakładu typu otwartego po odbyciu **co najmniej 20 lat** kary.

- przyznanie nagród z **art. 138 § 1 pkt. 7 lub 8** może nastąpić dopiero po odbyciu przez skazanego **co najmniej 15 lat** kary,
- również, jak w przypadku wcześniej opisanym, skazanemu odbywającemu karę w zakładzie karnym typu zamkniętego, wymaga **zgody sędziego penitencjarnego**,
- może **wykonywać pracę wyłącznie** na terenie zakładu karnego,
- nie może uzyskać zezwolenia dyrektora na udział w konsultacjach i zdawanie egzaminów poza zakładem karnym.

Pytania kontrolne:

- h)W jakim celu dokonuje się podziału zakładów karnych na określone typy?
- i)Wymień jacy skazani kierowani są do zakładu karnego typu zamkniętego.
- j)Scharakteryzuj warunki odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego.
- k)Wymień jacy skazani kierowani są do zakładu karnego typu półotwartego.
- l)Scharakteryzuj warunki odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu półotwartego.
- m)Jacy skazani mogą przebywać w zakładzie karnym typu otwartego?
- n)Scharakteryzuj warunki odbywania kary pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu otwartego.
- o)Omów system programowanego oddziaływania.
- p)Jakie ustalenia powinien zawierać indywidualny program oddziaływania?
- q)Czym charakteryzuje się system zwykły odbywania kary pozbawienia wolności?
- r)Jacy skazani kierowani są do systemu terapeutycznego?
- s)Co określa się w indywidualnym programie terapeutycznym?
- t)Wymień odrębności wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych młodocianych.
- u)Jakie odstępstwa mogą być stosowane przy wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet?
- v)Wymień odstępstwa w wykonywaniu kary pozbawienia wolności wobec kobiet

ciężarnych i karmiących.

- w) Kogo kwalifikujemy do kategorii skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu?
- x) Wymień zasady wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu
- y) Wymień odrębności wykonywania kary pozbawienia wolności wobec skazanych z długoterminowymi karami pozbawienia wolności (25 lat pozbawienia wolności i dożywotnie pozbawienie wolności).

STATUS PRAWNY SKAZANEGO.

1. Prawa i obowiązki skazanych.

Przepisy określające prawa i obowiązki skazanych tworzą **status prawny skazanego**.

Należy podkreślić, że wszyscy skazani, bez względu na rodzaj wymierzonej kary czy orzeczonego środka, **zachowują prawa i wolności obywatelskie**.

Ograniczenie tych praw może wynikać jedynie z ustawy, przepisów wydanych na jej podstawie oraz z prawomocnego orzeczenia, ponieważ **prawa i wolności obywatelskie** gwarantowane są przepisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej oraz ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych w dziedzinie ochrony praw człowieka (omówiono w rozdziale II).

Uregulowanie praw i obowiązków skazanych przepisami rangi ustawy stanowi jedną z istotnych gwarancji **praworządnego** wykonania kary.

Prawa i obowiązki **wspólne dla wszystkich skazanych** niezależnie od rodzaju odbywania kary czy wykonywanego środka są zamieszczone w rozdziale III i IV k.k.w.

Wśród zamieszczonych **tam praw** istotną rolę odgrywają:

- prawo do wykonywania kar i środków karnych w sposób **humanitarny**,
- prawo do **poszanowania godności ludzkiej** skazanego,
- prawa **procesowe**, które umożliwiają skazanemu dochodzenie swoich racji poprzez np. udział w posiedzeniu sądu, korzystanie z pomocy obrońcy, składanie wniosków, skarg i prośb do odpowiednich organów, składanie zażaleń na wydane postanowienia itp.

Przepisy k.k.w. najpierw określają prawa osób pozbawionych wolności, a dopiero później obowiązki. Kolejność nie jest w tym wypadku przypadkowa, ale jest wyrazem znaczenia, jakie Kodeks karny wykonawczy przywiązuje do przestrzegania praw skazanych.

Zgodnie z **zasadą podmiotowego traktowania skazanych** administracja zakładu

karnego **ma obowiązek** niezwłocznego poinformowania skazanego po osadzeniu go w zakładzie karnym:

- o przysługujących mu prawach,
- o ciężących na nim obowiązkach.

Administracja zakładu **ma obowiązek** umożliwić skazanemu zapoznanie się z przepisami k.k.w. i regulaminu. W celi przejściowej, w której umieszcza się skazanego po przyjęciu do zakładu, powinien znajdować się tekst k.k.w. i regulaminu. W każdej celi powinien być dostępny tekst porządku wewnętrznego zakładu karnego ustalony przez jego dyrektora.

Podstawowe prawa skazanych zawarte są w **art. 102 k.k.w.** dotyczą **pięciu dziedzin życia** w zakładzie karnym:

- warunków bytowych,
- łączności ze światem zewnętrznym, a zwłaszcza z rodziną i innymi bliskimi osobami,
- aktywności skazanego w czasie odbywania kary,
- wolności religijnej,

36. gwarancji służących praworządному wykonywaniu kary.

Prawa gwarantujące odpowiednie warunki bytowe

Skazany ma prawo do odpowiedniego ze względu na zachowanie zdrowia **wyżywienia, odzieży, warunków bytowych, pomieszczeń oraz opieki lekarskiej i sanitarnej.**

Na warunki bytowe **składa się:**

- rodzaj, ilość i jakość wyżywienia,
- rodzaj i ilość odzieży,
- standard pomieszczeń,
- poziom opieki lekarskiej.

W **ustawie** zawarto, że skazany ma prawo **do należytego wyżywienia**, co oznacza, że:

- skazany otrzymuje trzy razy dziennie posiłki, z których co najmniej jeden jest gorący,
- skazany otrzymuje napój w ilości potrzebnej do zaspokojenia pragnienia,

- dostarczane pożywienie musi mieć odpowiednią wartość odżywczą,
- rodzaj i ilość pożywienia uwzględnia zatrudnienie, wiek i stan zdrowia skazanego, a w miarę możliwości wymogi wyznawanej przez niego religii oraz wymogi kulturowe grupy społecznej, do której należy,
- dzienna norma żywienia dla skazanego powinna zawierać nie mniej niż 2600 kcal, a dla skazanego młodocianego – nie mniej niż 2800 kcal,
- gdy wymaga tego stan zdrowia skazanego, otrzymuje on wyżywienie zgodne z zaleceniem lekarza,
- skazany ma prawo co najmniej trzy razy w miesiącu dokonywać **zakupów artykułów żywnościowych** dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym za pieniądze pozostające w jego dyspozycji,
- skazany ma prawo otrzymać **paczkę żywnościową** o ciężarze nie przekraczającym 5 kg.

Kodeks precyzuje podstawowe wymagania, jakim mają odpowiadać **cele mieszkalne** w zakładach karnych:

- powierzchnia celi mieszkalnej przypadająca na jednego skazanego nie może być mniejsza niż **3 m²**,
- skazany musi mieć osobne miejsce do spania,
- odpowiednie warunki w zakresie utrzymania higieny,
- dostateczny dopływ powietrza,
- odpowiednią do pory roku temperaturę,
- odpowiednie do czytania i wykonywania pracy oświetlenie.

Jeśli chodzi o prawo skazanego **do posiadania w celi określonych przedmiotów**, to:

- skazany ma prawo posiadać w celi takie przedmioty jak:
 - * dokumenty związane z postępowaniem, którego jest uczestnikiem,
 - * artykuły żywnościowe i wyroby tytoniowe,
 - * środki higieny osobistej,
 - * przedmioty osobistego użytku,
 - * zegarek, listy i fotografie członków rodziny i innych osób bliskich,

- * przedmioty kultu religijnego,
- * materiały piśmienne,
- * notatki osobiste,
- * książki, prasę i gry świetlicowe.

Posiadanie innych przedmiotównp. sprzętu komputerowego i audiowizualnego, przedmiotów podnoszących estetykę pomieszczenia, przedmiotów związanych z zainteresowaniem skazanego **wymaga zgody dyrektora**. Ilość, wymiary przedmiotów oraz sposób ich przechowywania i używania ustala dyrektor w porządku wewnętrznym (omówiono w rozdz. VIII).

Wśród uprawnień, dotyczących odpowiednich warunków bytowych znajduje się **prawo do odpowiedniej odzieży, bielizny i obuwia**. W poprzednich rozdziałach temat ten częściowo został omówiony.

Przypomnijmy:

- skazani odbywający karę w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego mogą korzystać z własnej odzieży, bielizny i obuwia,
- w zakładzie karnym typu zamkniętego skazani mogą korzystać z własnej bielizny i obuwia, jednak noszenie własnej odzieży **wymaga zgody dyrektora**,
- kategoryczny zakaz korzystania z własnej odzieży dotyczy jedynie skazanych zaliczonych do kategorii stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu.

Rodzaj i ilość i własnej odzieży, bielizny i obuwia, które skazany może posiadać w celi dyrektor ustala w porządku wewnętrznym w zakładzie. Jeżeli skazany nie korzysta z własnej odzieży, bielizny i obuwia, to przysługuje mu **prawo do otrzymania z zakładu karnego bielizny, odzieży i obuwia odpowiedniego do pory roku**.

Powinna ona być:

- dostosowana do warunków atmosferycznych,
- czysta, schludna,
- pozbawiona poniżających i naznaczających oznakowań.

Kodeks formułuje dalej prawo skazanego **do takich warunków odbywania kary, które są niezbędne do utrzymania higieny**.

Realizuje się je poprzez:

- dostarczenie skazanemu przez zakład karny:

* pościeli,

* środków higienicznych (np. mydło, ręcznik, papier toaletowy),

* środków czystości (np. proszki, pasty itp.),

* sprzęt niezbędny do utrzymania porządku (np. szczotka, zmiotka, miska, wiadro).

- korzystanie z kąpeli:

* mężczyźni – co najmniej raz w tygodniu z ciepłej wody,

* odpowiednio częstsze kąpiele – zatrudnieni przy pracach brudzących, chorzy na podstawie wskazań lekarza,

* kobiety – co najmniej dwa razy w tygodniu z ciepłej kąpeli i co najmniej raz dziennie z ciepłej wody.

Prawo skazanego **do niezbędnego dla zdrowia wypoczynku** realizowane jest poprzez:

- prawo do 8-godzinnego czasu w ciągu doby przeznaczonego na **sen**,

- prawo do co najmniej godzinnego **spaceru**, który powinien odbywać się:

* na świeżym powietrzu,

* w wyznaczonych miejscach na terenie zakładu.

W razie choroby skazanym zapewnia się **opiekę lekarską**, świadczoną przez personel medyczny zatrudniony w zakładach karnych, a jeśli zachodzi potrzeba - kieruje się skazanym w celu podjęcia leczenia do zakładów opieki zdrowotnej poza zakładem karnym.

Skazany **ma prawo** do:

- bezpłatnych świadczeń w zakresie opieki lekarskiej,

- zaopatrzenia w leki i środki opatrunkowe,

- bezpłatnego otrzymywania niezbędnych protez (ograniczono to do szczególnie uzasadnionych wypadków).

Należy tu podkreślić, że w szczególnie uzasadnionych wypadkach dyrektor zakładu może zezwolić skazanemu na leczenie przez wybranego przez niego lekarza i korzystanie z dodatkowych środków medycznych, ale na jego koszt. Takie zezwolenie **nie jest jednak prawem** skazanego, ale uprawnieniem administracji więziennej, które ma służyć

zwiększeniu skuteczności leczenia skazanego, poprawieniu jego komfortu psychicznego i niewątpliwie zmniejszeniu kosztów, które musi ponosić budżet w związku z leczeniem skazanego.

Warunki odbywania kary wiążą się również z zapewnieniem skazanym **bezpieczeństwa osobistego podczas pobytu w zakładzie karnym**.

Kodeks karny wykonawczy **nie przyznaje jednak prawa skazanym do bezpieczeństwa osobistego** w czasie odbywania kary. Praktycy penitencjarni sprzeciwili się sformułowaniu tego jako prawa skazanego argumentując, że państwa nie będzie stać na duże odszkodowania dla występujących z roszczeniami skazanych. Chodzi tu zwłaszcza o krzywdy, jakich doświadczają skazani od współwięźniów, i to nie tylko w następstwie ciężkich przestępstw, ale też nieustannego dręczenia, lżenia, poniżania itp.

Dlatego też zapisano, że administracja ma **obowiązek** podejmowania stosownych działań zapewniających bezpieczeństwo osobiste skazanego w czasie wykonywania kary. Przy takim sformułowaniu przepisu administracja więzienna ponosi odpowiedzialność **jedynie za zawinione zaniedbanie podjęcia działań** w kierunku zapewnienia bezpieczeństwa osobistego skazanego (np. oczywisty błąd w klasyfikacji i rozmieszczeniu skazanego, umieszczenie skazanego w celi z innym skazanym zakaźnie chorym itp.), nie odpowiada natomiast za naruszenie bezpieczeństwa, które nastąpiło pomimo podjęcia odpowiednich działań.

Administracja zakładu karnego **ma obowiązek**:

- informowania skazanego o możliwości wystąpienia zagrożenia jego bezpieczeństwa osobistego,
- informowania o możliwości zetknięcia się z przejawami negatywnych zachowań charakterystycznych dla środowisk przestępczych (zjawisko podkultury przestępczej),
- osadzenia skazanego w oddzielnej celi mieszkalnej, jeżeli jest to konieczne dla zapewnienia mu bezpieczeństwa osobistego.

Prawo do łączności ze światem zewnętrznym.

Pojęcie kontaktów skazanego lub łączności ze światem zewnętrznym jest szerokie.

Mogą one mieć charakter:

- **pośredni:**

- * korzystanie ze środków audiowizualnych,
- * korzystanie z książek i prasy,
- * korespondencja,
- * rozmowy telefoniczne,
- * paczki i przekazy pieniężne.

- **bezpośredni;**

- * widzenia i spotkania na terenie zakładu karnego (np. spotkania z racji wykonywanej pracy i nauki, działalności kulturalno-oświatowej i sportowej, kontakty z rodziną i osobami bliskimi, kontakty z innymi osobami z zewnątrz itp.),
- * widzenia poza terenem zakładu karnego (np. przepustki).

Skazany ma prawo **do utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi** poprzez:

- widzenia,
- korespondencję,
- rozmowy telefoniczne,
- paczki,
- przekazy pieniężne.

Jak wynika z powyższego zapisu, różnego rodzaju **przepustki nie są prawem skazanego**, a ich uzyskanie uzależnione jest od spełnienia szeregu warunków określonych w przepisach dotyczących typów zakładów, nagród, wypadków losowych czy też przygotowania do zwolnienia.

Zakres i sposób tych kontaktów zależy od rodzaju i typu zakładu karnego. Zostało to szczegółowo omówione w rozdziale dotyczącym typologii zakładów karnych.

Prawo do aktywności w czasie odbywania kary.

Wśród nich **można wymienić:**

- prawo do korzystania z urządzeń i zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych, radia, telewizji, książek i prasy,

- prawo do kształcenia i samokształcenia,
- prawo do wykonywania twórczości własnej.

Sposób i zakres uczestniczenia w zajęciach kulturalno-oświatowych, rodzaje i formy tych zajęć **zależą od typu zakładu karnego, a także od systemu**, w jakim skazany odbywa karę. Kierunki i formy nauczania oraz rodzaje i formy zajęć kulturalno-oświatowych uwzględniane są przy opracowywaniu indywidualnych programów oddziaływania.

Prawo do wolności religijnej.

Według przepisów k.k.w. korzystanie przez skazanych z prawa do wolności **religijnej** obejmuje:

- wykonywanie praktyk religijnych,
- korzystanie z posług religijnych,
- bezpośrednie uczestniczenie w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne,
- słuchanie i oglądanie nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu
- posiadanie niezbędnych do tego książek, pism i przedmiotów.

Poza tymi uprawnieniami związanymi z **praktykowaniem kultu religijnego** **prawo do wolności religijnej** obejmuje:

- uczestniczenie w nauczaniu religii prowadzonym w zakładzie karnym,
- uczestniczenie w działalności charytatywnej lub społecznej kościoła albo innego związku wyznaniowego,
- odbywanie spotkań z duchownymi swojego wyznania (zarówno w pomieszczeniach służących do praktykowania kultu, jak i w celach czy świetlicach).

Nie może to naruszać zasad tolerancji ani zakłócać ustalonego w zakładzie porządku.

Gwarancje służące praworządному wykonaniu kary.

Do tej **grupy praw** należą:

- prawo do komunikowania się z obrońcą, pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym, właściwym kuratorem sądowym,
- prawo do komunikowania się z określonymi podmiotami (**art. 38 § 1 k.k.w.**),

- prawo do zapoznawania się z opiniami sporządzonymi przez administrację zakładu karnego,

- prawo do składania wniosków, skarg i próśb do właściwych organów.

Prawo do zapoznawania się z opiniami administracji zakładu karnego, które stanowią podstawę podejmowanych względem skazanego decyzji, należy do nowych uprawnień. Chodzi tu o to, aby skazany, na bieżąco, wiedział jak jest oceniany przez przełożonych, by móc z tego wyciągnąć praktyczne wnioski m. in. wpływające na korygowanie swojego zachowania.

Znajomość tych opinii jest dla niego ważna też i dlatego, że jeśli z nią nie zgadza i uważa, że został skrzywdzony, to może domagać się wyjaśnienia sprawy i skorygowania w opinii ocen jego dotyczących.

Do takich **opinii należą** np.:

- opinie dotyczące warunkowego przedterminowego zwolnienia,

- udzielenia przerwy w karze,

- skierowania do pracy,

- przeniesienia do innego typu zakładu,

- oceny wykonywania indywidualnego programu oddziaływania,

- oceny okresowe postępów w procesie resocjalizacji.

Do organów do których skazani **mogą kierować swoje skargi, prośby i wnioski** należą m. in.:

- Trybunał Konstytucyjny,

- Sejm,

- Senat,

- Najwyższa Izba Kontroli,

- Minister Sprawiedliwości,

- Rzecznik Praw Obywatelskich,

- sądy,

- organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego,

- publiczne i niepubliczne instytucje oświatowe,

- instytucje ubezpieczeniowe,

- kierowników jednostek organizacyjnych Służby Więziennej,
- sędziego penitencjarnego
- prokuratora,
- organów międzynarodowych powołanych na podstawie ratyfikowanych przez Polskę umów dotyczących ochrony praw człowieka.

2.Obowiązki skazanych.

Jak wynika z wcześniejszych wywodów, o statusie prawnym skazanego decydują **nie tylko przysługujące mu prawa**, ale również ciążące na nim **obowiązki**. Są one nie mniej ważnym elementem sytuacji prawnej skazanego niż przysługujące mu prawa, ponieważ w nich uwidacznia się represyjność wykonywanej kary i będąca jej następstwem dolegliwość odczuwana przez skazanych.

Nakładanie obowiązków na skazanego ma formę **zakazów** dotyczących określonego działania oraz **nakazów**, polegających na zobowiązaniu skazanego do określonego działania lub też poddania się odpowiednim działaniom innych osób względem skazanego (np. obowiązek wykonywania pracy, obowiązek poddania się określonym badaniom lub też zabiegom sanitarnym).

Rozpoczynając omówienie obowiązków skazanych warto podkreślić, że w niewielu artykułach zostały one sformułowane. Ale już w części ogólnej kodeksu określono **podstawowe obowiązki**, odnoszące się do wszystkich skazanych. Są nimi **poddanie się przepisom**, określającym obowiązki skazanych, jak również obowiązek **do stosowania się do wydawanych poleceń** przez uprawnione organy realizujące wykonywanie orzeczeń. W części szczególnej zostały dokładniej określone obowiązki **skazanych na karę pozbawienia wolności**.

Podstawowym obowiązkiem skazanych jest przestrzeganie przepisów określających zasady i tryb wykonywania kary, przestrzeganie ustalonego w zakładzie karnym porządku oraz wykonywanie poleceń przełożonych i innych uprawnionych osób. W praktyce oznacza to, że skazany ma obowiązek poddać się wszystkim przepisom oraz poleceniom i decyzjom organów wykonujących karę i przełożonych, z wyjątkiem tych, które naruszałyby obowiązujące prawo.

W katalogu obowiązków znalazły się jedynie najważniejsze, co wynika z użytego określenia „w szczególności”. Nawet te wymienione obowiązki zostały dość ogólnie sformułowane, czyli można z nich wyprowadzić następne, bardziej szczegółowo określone w aktach wykonawczych, w ustalonym porządku wewnętrznym przez dyrektora zakładu karnego, czy nawet w poleceniach wydawanych przez przełożonych skazanych, które mogą dotyczyć ogromnej ilości zachowań, zakazanych lub nakazanych skazanemu.

Wśród nich na pierwszym miejscu znajduje się **obowiązek poprawnego zachowania się** skazanego. Kodeks karny wykonawczy nie określa bliżej, jakie zachowanie skazanego jest **zachowaniem poprawnym**, ale szereg standardów takiego zachowania zawartych jest w przepisach wykonawczych mówiących o sposobie zachowania się w obecności przełożonych czy zachowań niedozwolonych.

Skazanym **zakazuje się** następujących zachowań:

37. uczestniczenia w podkulturze przestępczej,
38. posługiwania się wyrazami lub zwrotami wulgarnymi, obelżywymi i gwara przestępczą,
39. spożywania alkoholu, używania środków odurzających i psychotropowych,
40. odmowy przyjmowania posiłków, dokonywania samouszkodzeń mających cechy szantażu, nakłaniania i pomagania w dokonywaniu takich czynów,
41. wykonywania tatuażu oraz nakłaniania i pomagania w ich wykonywaniu,
42. porozumiewania się ze skazanymi osadzonymi w innej celi oraz osobami spoza zakładu karnego w sposób naruszający ustalony w zakładzie porządek,
43. samowolnego zmieniania wyznaczonej celi mieszkalnej, miejsca do spania, stanowiska pracy i miejsca wykonywania innych zleconych czynności.

Wśród kolejnych obowiązków, które w szczególności obciążają skazanego jest **obowiązek przestrzegania higieny osobistej i czystości pomieszczeń**, który polega na codziennym wykonywaniu czynności dotyczących higieny osobistej i czystości pomieszczeń. W innych przepisach reguluje się porządek, kolejność i sposób korzystania z urządzeń i środków służących zachowaniu czystości i higieny osobistej, pomieszczeń,

po to, by sprawnie funkcjonował zakład karny.

Kolejny obowiązek to **poddanie się przewidzianym przepisami badaniami, leczeniu, zabiegom lekarskim, sanitarnym oraz rehabilitacji**. Jak wynika z powyższego obowiązek ten dotyczy sfery zachowań skazanego i ma on służyć zapewnieniu odpowiedniej opieki oraz stanu zdrowotnego skazanych, a także stanu sanitarnego pomieszczeń, w których skazani przebywają.

Konkretnie polega to na poddaniu się skazanych **wszystkim obowiązkom** zawartym w **przepisach powszechnie obowiązujących**, a wynikających z przepisów ustaw **o zwalczaniu chorób zakaźnych, wenerycznych i gruźlicy, alkoholizmu i narkomanii**, które na wszystkich obywateli nakładają określone obowiązki, które mogą być egzekwowane w drodze przymusu administracyjnego. Należy tu podkreślić, że nie można na skazanego nałożyć żadnego obowiązku z zakresu opieki lekarskiej, jeśli nie wynika to z przepisów.

Skazanych, u których stwierdzono **uzależnienie od alkoholu** albo **środków odurzających** lub **psychotropowych** obejmuje się leczeniem i rehabilitacją w pierwszym rzędzie **za ich zgodą**. Jednocześnie ustawa przewiduje, że **w razie braku zgody skazanego** o stosowaniu leczenia i rehabilitacji orzeka **sąd penitencjarny**.

Inny obowiązek to **wykonywanie pracy, o ile skazany nie jest z tego obowiązku zwolniony na podstawie obowiązujących przepisów oraz wykonywanie prac porządkowych w obrębie zakładu karnego**. Podstawą zwolnienia z obowiązku pracy mogą być przepisy ratyfikowanych przez Polskę umów międzynarodowych oraz przepisy prawa krajowego. Zwolnienie takie dotyczy tzw. więźniów sumienia. Pozostałe przypadki, w których skazany może być zwolniony z obowiązku pracy, określone są w przepisach k.k.w. dotyczących zatrudnienia więźniów.

Należy tu podkreślić, że obowiązek wykonywania prac porządkowych w obrębie zakładu karnego jest **niezależny** od obowiązku pracy. Prace porządkowe skazani wykonują nieodpłatnie, o ile ich wymiar nie przekracza 90 godzin w miesiącu.

Następnym szczególnym obowiązkiem skazanego jest **dbałość o mienie zakładu karnego oraz instytucji i podmiotów gospodarczych, w których skazany jest zatrudniony**. Pod określeniem mienia zakładu karnego należy rozumieć wszystko, co do

niego należy lub znajduje się choćby chwilowo w jego władaniu, np. samochód, który przywiózł towary do zakładu i stoi na jego terenie czekając na wyładunek.

Zawinione przez skazanego zniszczenie mienia może być podstawą **odpowiedzialności dyscyplinarnej, karnej** albo **odpowiedzialności cywilnoprawnej** z tytułu wyrządzonej szkody.

Ostatnimi wymienionymi w kodeksie szczególnymi obowiązkami, którym musi poddać się skazany są:

22) poddanie się kontroli osobistej,

2) sfotografowanie dla celów identyfikacyjnych.

Obydwa te obowiązki są niezbędne, aby bezpiecznie i praworządnie wykonywać karę. Kontrola osobista jest konieczna w celu ustalenia, czy skazany nie posiada przy sobie przedmiotów zakazanych w zakładzie karnym, które mogą spowodować zakłócenie w wykonywaniu kary (jak np. alkohol, narkotyki, pieniądze itp. rzeczy) bądź nawet posłużyć do popełnienia przestępstwa (np. broń, ostre narzędzia, środki łączności, pilniki, liny itp.). Zasady i tryb kontroli osobistej i pomieszczeń zostały uregulowane przepisami w tym zakresie.

Obowiązek poddania się sfotografowaniu w celach identyfikacyjnych jest potrzebne dla **praworządnego** wykonania kary, dla zapewnienia porządku w zakładzie karnym, zapobiegania ucieczkom bądź też próbom zamiany osoby skazanej na karę pozbawienia wolności na inną, która nie została skazana w danej sprawie.

Pytania kontrolne:

- Jakie przepisy tworzą status prawny skazanego?
- Wymień prawa i obowiązki wspólne dla wszystkich skazanych.
- Wymień podstawowe prawa skazanych.
- Omów realizację praw skazanych w zakresie warunków bytowych.
- Scharakteryzuj realizację praw skazanych w zakresie łączności ze światem zewnętrznym.
- Omów realizację praw skazanych w zakresie aktywności skazanego w czasie odbywania kary.

- Scharakteryzuj realizację praw skazanych w zakresie gwarancji służących praworządnemu wykonaniu kary.
- Omów realizację praw skazanych w zakresie wolności religijnej.
- Określ co rozumiesz pod pojęciem kontakt ze światem zewnętrznym pośredni, a bezpośredni.
- Do jakich organów skazani mogą kierować swoje skargi, prośby i wnioski?
- Wymień podstawowe obowiązki skazanego.
- Czego zakazuje się skazanym, w szczególności?
- Scharakteryzuj obowiązki skazanych w zakresie poprawnego zachowania.
- Omów obowiązki skazanych w zakresie przestrzegania higieny osobistej i czystości pomieszczeń.
- Wymień i omów obowiązki skazanych w zakresie poddania się badaniom, leczeniu, zabiegom lekarskim, sanitarnym oraz rehabilitacji.
- Scharakteryzuj obowiązki skazanych w zakresie wykonywania pracy.
- Omów sposób realizacji obowiązku przez skazanego poddania się kontroli osobistej.

STATUS PRAWNY TYMCZASOWO ARESZTOWANYCH.

Prawa i obowiązki tymczasowo aresztowanych.

Generalną zasadą jest, że przepisy odnoszące się do wykonywania kary pozbawienia wolności, mają odpowiednie zastosowanie do wykonywania tymczasowego aresztowania. Stwierdzenie, że zasady te mają odpowiednie zastosowanie, oznacza przede wszystkim, że stosuje się je z uwzględnieniem **statusu tymczasowo aresztowanego**. Różnią się w szczególności tym, że wiele decyzji dyrektora aresztu śledczego uzależnionych jest **od zgody organu**, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany.

Status prawny tymczasowo aresztowanego zakłada z jednej strony potrzebę **zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego**, z drugiej – konieczność uwzględnienia **zasady domniemania niewinności**. Stąd stosunkowo **największe różnice** w porównaniu z zasadami wykonywania kary pozbawienia wolności występują w zakresie **kontaktów ze światem zewnętrznym** oraz w zakresie **kar dyscyplinarnych i ulg**, jakie mogą być stosowane wobec tymczasowo aresztowanych.

Określenie statusu tymczasowo aresztowanego zawarto poprzez stwierdzenie, że **tymczasowo aresztowany korzysta co najmniej z takich uprawnień, jakie przysługują skazanemu odbywającemu karę pozbawienia wolności w systemie zwykłym w zakładzie karnym typu zamkniętego**.

Warto podkreślić, że choć powyższe określenie wskazuje na lepszą sytuację tymczasowo aresztowanego od skazanych, to jednak tak nie jest, ponieważ wykonywanie kary w systemie zwykłym w zakładzie karnym typu zamkniętego **należy do najsurowszego wykonania kary**, jeśli się pominie odbywanie kary „w warunkach zapewniających ochronę społeczeństwa i bezpieczeństwa zakładu”. Ten rygorizm wykonywania tymczasowego aresztowania jest jednak znacznie łagodzony szczególnymi uprawnieniami z jakich może korzystać tymczasowo aresztowany, o czym będzie mowa w dalszej części opracowania.

Zasadą jest również niestosowanie wobec tymczasowo aresztowanego innych ograniczeń w wykonywaniu tymczasowego aresztowania niż te, które są:

- **konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego,**
- **utrzymania porządku i bezpieczeństwa w areszcie śledczym,**
- **zapobiegania wzajemnej demoralizacji.**

Również i ta zasada powoduje, że status tymczasowo aresztowanych, mimo iż różni się od sytuacji osób skazanych na karę pozbawienia wolności, w rzeczywistości jest mniej korzystny.

Wobec tymczasowo aresztowanego można też stosować **środki przymusu bezpośredniego, broni lub psa służbowego**, unormowane w odrębnej ustawie o Służbie Więziennej. Niezbędność stosowania wymienionych środków w wypadkach przewidzianych w ustawie jest bezsporna z uwagi na zadania i specyfikę aresztów śledczych, a także charakter zbiorowości osób przebywających w tych zakładach. Jednakże kodeks, niezależnie od środków kontroli i nadzoru nad ich stosowaniem, przewidzianych w ustawie o Służbie Więziennej, wprowadza dodatkowo **obowiązek niezwłocznego powiadomienia** o zastosowanych środkach przymusu, broni i lub psa służbowego, **organ, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany.**

Dla tymczasowo aresztowanych kodeks wymienia szereg szczególnych praw. Ich zadaniem jest zapewnienie właściwej realizacji **praw procesowych** tymczasowo aresztowanego, a szczególnie **prawa do obrony**, a także pewne zróżnicowanie sposobu wykonywania tymczasowego aresztowania od sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności w związku z **zasadą domniemania niewinności oskarżonego**. Te szczególne uprawnienia przysługujące tymczasowo aresztowanym nie tylko przyczyniają się do przestrzegania ich praw procesowych, ale jednocześnie znacznie poprawiają ich status.

Do praw tymczasowo aresztowanego ważnych dla jego właściwej **sytuacji procesowej** należy zaliczyć:

- 1) prawo do zawiadomienia o miejscu swego pobytu w areszcie śledczym: obrońcę, przedstawicielstwo dyplomatyczne (konsulat) oraz osoby, stowarzyszenia, organizacje i instytucje,
- 2) **prawo do porozumiewania się z obrońcą** lub pełnomocnikiem będącym adwokatem,

a także w drodze korespondencyjnej (to jedno z najważniejszych postanowień gwarantujących prawo do obrony). Porozumiewanie się tymczasowo aresztowanego z wyżej wymienionymi osobami odbywa się pod nieobecność innych osób i w dyskrecji (tj. z wykluczeniem podsłuchu). **Sposób takiego widzenia** może ustalić organ, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany, np. w obecności prokuratora lub funkcjonariusza SW. Ma to zastosowanie w postępowaniu przygotowawczym i do 14 dni od zastosowania tymczasowego aresztowania.

3) prawo do przygotowania się do obrony (zawiera różne okoliczności i warunki np. odpowiednie miejsce, oświetlenie i materiały służące do czytania i pisania dokumentów, przybory do pisania, znaczki pocztowe, niezbędne akty prawne, adresy i telefony odpowiednich organów lub instytucji, do których będzie on kierował stosowne pisma mające znaczenie w toczącym się procesie itd.

Tymczasowo aresztowany posiada **dotatkowe uprawnienia w zakresie praw bytowych**.

Należą do nich:

- korzystanie z własnej odzieży, bielizny i obuwia (jeśli nie sprzeciwiają się temu względy bezpieczeństwa lub sanitarne),
- korzystanie z wyżywienia, środków leczniczych i higieny otrzymywanych spoza aresztu śledczego (jest to obwarowane zgodą organu dysponującego i zgodą dyrektora aresztu śledczego; organ dysponujący ma na względzie prawidłowy tok postępowania karnego, tak aby wykluczyć możliwość nadużywania tego prawa np. poprzez przekazywanie określonych przedmiotów, nielegalne porozumiewanie się; dyrektor aresztu śledczego bierze pod uwagę wszystkie możliwości techniczne i organizacyjne tego zakładu).

Bardzo ważną, a jednocześnie delikatną kwestią jest sfera **kontaktów tymczasowo aresztowanego z osobami z zewnątrz**. Z jednej strony powinno się im stworzyć możliwość spotykania się z osobami najbliższymi, a z drugiej strony – istnieje niebezpieczeństwo nadużywania tych kontaktów w celach sprzecznych z dobrem toczącego się postępowania karnego. Dlatego te sprawy **uregulowano inaczej** niż w odniesieniu do skazanych na karę pozbawienia wolności.

Widzenia z osobami spoza aresztu śledczego tymczasowo aresztowany może

otrzymać:

- po wyrażeniu zgody przez organ, do dyspozycji którego pozostaje,
- organ dysponujący może określić, z którymi osobami wolno tymczasowo aresztowanemu spotkać się.

W kwestii **korespondencji**:

- nie ma ograniczeń co do osób, z którymi tymczasowo aresztowany może utrzymywać kontakt,
- korespondencja podlega cenzurze organu, do dyspozycji którego pozostaje tymczasowo aresztowany; organ może zrezygnować z cenzury, ograniczyć ją do pewnych określonych osób lub pozostawić to zadanie funkcjonariuszom Służby Więziennej, wykonującym tymczasowe aresztowanie.

W kwestii **zatrudnienia**:

- w przeciwieństwie do skazanych na karę pozbawienia wolności tymczasowo aresztowany nie ma obowiązku wykonywania pracy (wyjątkiem jest obowiązek wykonywania prac porządkowych w obrębie aresztu śledczego),
- przy innych niż wymienione wyżej prace tymczasowo aresztowany może być zatrudniony tylko za jego zgodą,
- zatrudnienie tymczasowo aresztowanego poza obrębem aresztu śledczego wymaga zgody organu, do dyspozycji którego on pozostaje,
- tymczasowo aresztowany zatrudniony odpłatnie, jak też wtedy, gdy wykonuje on pracę zarobkową na własny rachunek otrzymuje 100% wynagrodzenia lub uzyskanego dochodu.

W kwestii **dysponowania pieniędzmi i innymi wartościowymi przedmiotami**:

- może on rozporządzać posiadanymi w areszcie pieniędzmi, przedmiotami wartościowymi (np.. biżuterią i innymi przedmiotami),
- może je przekazywać za wiedzą administracji aresztu bezpośrednio innym osobom (jeżeli np. mają prawo do widzenia) lub przesyłane drogą pocztową, pieniądze zaś może tymczasowo aresztowany wpłacać na rachunek bankowy.

Zasada swobodnego dysponowania przez tymczasowo aresztowanego wyżej wymienionymi przedmiotami i pieniędzmi **może być jednak ograniczona lub**

całkowicie uchylona przez organ do dyspozycji którego tymczasowo aresztowany pozostaje. Chodzi tu o wypadki upewnienia się czy tymczasowo aresztowany jest prawnym właścicielem określonych przedmiotów i pieniędzy, czy nie pochodzą one z przestępstwa.

W kwestii **nagród**. Tymczasowo aresztowanemu przyznaje się nagrody:
-za wyróżniające przestrzeganie porządku wewnętrznego w areszcie śledczym,
-za przestrzeganie zasad określonych w regulaminie organizacyjno- porządkowym wykonywania tymczasowego aresztowania.

W kwestii **kar dyscyplinarnych**. Tymczasowo aresztowany podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej:

-za zawinione naruszenie nakazów i zakazów wynikających z ustawy, regulaminu, innych przepisów wydanych na jej podstawie oraz ustalonego w areszcie śledczym porządku wewnętrznego.

Katalog kar wobec tymczasowo aresztowanych w porównaniu ze stosowanymi wobec skazanych jest znacznie zredukowany i złagodzony.

Reasumując tymczasowo aresztowany korzysta z praw zawartych w **art. 102 k.k.w** i innych artykułach, z zastrzeżeniem, że stosuje się je z uwzględnieniem ograniczeń związanych z tymczasowym aresztowaniem.

Zakres praw osób pozbawionych wolności został szczegółowo omówiony w rozdziale VI niniejszego opracowania.

Status tymczasowo aresztowanego może jeszcze bardziej zbliżyć się do statusu skazanego po wyroku pierwszej instancji. Tymczasowo aresztowany może być, nie wcześniej niż 14 dni od wydania wyroku skazującego sądu pierwszej instancji, przeniesiony do zakładu karnego. Wówczas wobec niego stosuje się regulamin wykonywania tymczasowego aresztowania, ale może on wyrazić **zgode na stosowanie** względem niego regulaminu **wykonywania kary pozbawienia wolności**.

Pytania kontrolne:

z) Jaki jest status prawny tymczasowo aresztowanego?

- aa) Omów istotne różnice w realizacji praw w zakresie kontaktu ze światem zewnętrznym tymczasowo aresztowanego, a skazanego.
- bb) Z czego wynikają ograniczenia w realizacji pewnych praw tymczasowo aresztowanych?
- cc) Omów rolę organu, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany przy realizacji niektórych praw tymczasowo aresztowanych.
- dd) Jakie są uprawnienia tymczasowo aresztowanego w zakresie realizacji jego praw procesowych?
- ee) Scharakteryzuj sferę kontaktów tymczasowo aresztowanego z osobami z zewnątrz.
- ff) Omów kwestię zatrudnienia tymczasowo aresztowanych.
- gg) Przedstaw możliwość dysponowania pieniędzmi i innymi wartościowymi przedmiotami przez tymczasowo aresztowanego.
- hh) Jaka jest możliwość i dopuszczalność zastosowania odstępstw od sposobu wykonywania tymczasowego aresztowania?

PORZĄDEK WEWNĘTRZNY.

1. Wymogi w zakresie porządku wewnętrznego obowiązującego w zakładzie karnym.

Kodeks karny wykonawczy wyposażył dyrektora zakładu karnego i aresztu śledczego w wiele istotnych uprawnień, stanowi on, że dyrektor ustala **porządek wewnętrzny** zakładu karnego.

Ustalając porządek wewnętrzny dyrektor określa dla zakładu karnego, a w razie potrzeby dla poszczególnych oddziałów, **w szczególności**:

- 1) godziny oraz sposób przeprowadzenia apelu porannego i wieczornego,
- 2) godziny przeznaczone na sen, pracę, naukę, zajęcia kulturalno-oświatowe, sportowe i wychowania fizycznego oraz zajęcia własne skazanego,
- 3) godziny i miejsce spożywania posiłków dostarczanych przez administrację,
- 4) godziny, miejsce i sposób poruszania się po terenie zakładu,
- 5) godziny, miejsce i sposób odbywania spacerów oraz korzystania z kąpieli,
- 6) godziny i miejsce, w którym dozwolone jest palenie wyrobów tytoniowych,
- 7) ilość i rodzaj własnej odzieży, bielizny i obuwia, które skazany może posiadać w celi,
- 8) ilość i wymiary przedmiotów, które skazany może posiadać w celi oraz sposób ich przechowywania, a w razie potrzeby zasady ich używania,
- 9) dni, godziny i miejsce przyjmowania skazanych przez dyrektora i innych przełożonych, lekarzy oraz sposób składania pisemnych wniosków, skarg i próśb,
- 10) dni, godziny, miejsce i porządek przeprowadzania widzeń,
- 11) dni, godziny i miejsce odprawiania nabożeństw, odbywania spotkań religijnych oraz nauczania religii,
- 12) częstotliwość, terminy, miejsce i sposób dokonywania zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie,
- 13) sposób przyjmowania i wydawania paczek,

14) dni, godziny i miejsce bezpośredniego kontaktowania się z przedstawicielami podmiotów, o których mowa w art. 38 § 1 Kodeksu,

15) osoby upoważnione do przyznawania nagród i ulg oraz wymierzania kar dyscyplinarnych,

16) godziny, czas trwania i miejsce korzystania z samoinkasujących aparatów telefonicznych,

17) obowiązki skazanych funkcyjnych (do wykonywania zadań związanych z zatrudnieniem, zajęciami kulturalno-oświatowymi, sportowymi lub wychowania fizycznego, dyrektor może wyznaczyć skazanych funkcyjnych).

Ustalając porządek wewnętrzny dyrektor określa dla **aresztu śledczego**, a w razie potrzeby dla poszczególnych oddziałów, **w szczególności**:

- 1) godziny oraz sposób przeprowadzenia apelu porannego i wieczornego,
- 2) godziny przeznaczone na sen, pracę, naukę, zajęcia kulturalno-oświatowe, sportowe i wychowania fizycznego oraz zajęcia własne tymczasowo aresztowanego,
- 3) godziny i miejsce spożywania posiłków dostarczanych przez administrację,
- 4) godziny, miejsce i sposób poruszania się po terenie zakładu,
- 5) godziny, miejsce i sposób odbywania spacerów oraz korzystania z kąpieli,
- 6) godziny i miejsce, w którym dozwolone jest palenie wyrobów tytoniowych,
- 7) ilość i rodzaj własnej odzieży, bielizny i obuwia, które tymczasowo aresztowany może posiadać w celi,
- 8) ilość i wymiary przedmiotów, które tymczasowo aresztowany może posiadać w celi oraz sposób ich przechowywania, a w razie potrzeby zasady ich używania,
- 9) dni, godziny i miejsce przyjmowania tymczasowo aresztowanych przez dyrektora i innych przełożonych, lekarzy oraz sposób składania pisemnych wniosków, skarg i próśb,
- 10) dni, godziny, miejsce i porządek przeprowadzania widzeń,
- 11) dni, godziny i miejsce odprawiania nabożeństw, odbywania spotkań religijnych oraz nauczania religii,
- 12) częstotliwość, terminy, miejsce i sposób dokonywania zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w areszcie śledczym,

- 13) sposób przyjmowania i wydawania paczek,
- 14) dni, godziny i miejsce bezpośredniego kontaktowania się z przedstawicielami podmiotów, o których mowa w art. 38 § 1 Kodeksu,
- 15) osoby upoważnione do przyznawania ulg oraz wymierzania kar dyscyplinarnych.

Tekst porządku wewnętrznego powinien znajdować się w każdej celi.

Poniżej przedstawiono przykładowy tekst porządku wewnętrznego **w zakładzie karnym dla dorosłych typu zamkniętego, z oddziałem aresztu śledczego i oddziałem typu półotwartego** oraz przykładowy porządek wewnętrzny w **areszcie śledczym**.

1.1. Znaczenie porządku wewnętrznego dla prawidłowego i sprawnego funkcjonowania jednostki penitencjarnej.

Ustalając porządek wewnętrzny **zakładu karnego** dyrektor uwzględnia:

- konieczność tworzenia warunków zindywidualizowanego oddziaływania na skazanych,
- utrzymanie bezpieczeństwa, dyscypliny i porządku w zakładzie,
- zapewnienie w zakładzie karnym właściwych warunków bytowych, sanitarnych i zdrowotnych.

Ustalając porządek wewnętrzny **aresztu śledczego**, dyrektor uwzględnia:

- konieczność zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego,
- utrzymanie bezpieczeństwa, dyscypliny i porządku w areszcie śledczym,
- zapewnienie w areszcie właściwych warunków bytowych, sanitarnych i zdrowotnych.

Pytania kontrolne:

1. Jakie kwestie dyrektor ZK lub AŚ określa w porządku wewnętrznym?
2. Gdzie powinien znajdować się tekst porządku wewnętrznego?
3. Omów porządek wewnętrzny w twojej jednostce penitencjarnej.
4. Określ jak należy uregulować w porządku wewnętrznym np.: ilość i wymiary przedmiotów, które może posiadać skazany w celi oraz sposób ich przechowywania.
5. Dlaczego w areszcie śledczym w porządku wewnętrznym nie określa się godzin, czasu trwania i miejsca korzystania z samoinkasujących aparatów telefonicznych?

METODY RESOCJALIZACJI

Metody wychowania

Metoda (od greckiego – methodos – droga, sposób) to zespół środków i sposobów, których systematyczne stosowanie prowadzi do osiągnięcia zamierzonego celu. Metoda wychowania nazywamy sposób realizacji zadań wychowawczych. Natomiast wychowaniem określamy świadomie organizowaną działalność zmierzającą do rozwoju jednostki i przygotowania jej do życia w społeczeństwie. Istnieje wiele klasyfikacji metod wychowania np. indywidualne lub grupowe metody wychowania. Najczęściej jednak przyjmuje się podział metod wychowania na: metody wpływu osobistego, metody wpływu sytuacyjnego, metody wpływu społecznego (przez grupę społeczną), metody kierowania samowychowaniem (przez samopoznanie, samorealizację i samokontrolę).

Metody resocjalizacji

Przez metody resocjalizacji należy rozumieć systematyczne stosowanie sposobów postępowania ze skazanymi, polegające na oddziaływaniu na motywację, kształtowaniu i podtrzymywaniu pożądanych zachowań zgodnych z celami wychowania resocjalizacyjnego. Metody resocjalizacyjne to sposoby dokonywania określonych zmian w osobowości skazanych i w wyniku tego oddziaływania głównie o charakterze korekcyjnym, uzyskiwanie pożądanych zmian w ich zachowaniu. W procesie resocjalizacji stosuje się metody wychowania z uwzględnieniem różnic między wychowaniem a resocjalizacją.

Resocjalizacja to oddziaływanie na jednostkę źle przystosowaną do środowiska społecznego, wykazującą trudności w dostosowaniu się do norm społecznych i prawnych. Ma ona doprowadzić do pożądanych właściwości psychicznych, ale także do anulowania wad i negatywnych stron człowieka. W jednostce penitencjarnej sytuację wychowawczą tworzą następujące elementy mogące być

modyfikowane:

- 44.osoba wychowawcy,
- 45.sytuacje i relacje,
- 46.otoczenie społeczne i kulturowe,
- 47.osoba skazanego.

Metody wpływu osobistego

Często stosowane w pracy penitencjarnej są metody wpływu osobistego. Metody wpływu osobistego oparte są na dobrym kontakcie wychowawcy z osadzonym, co jest niezbędnym warunkiem skuteczności tych metod. Metody wpływu osobistego oznaczają, że zachowania wychowawcy mają dla wychowanka wartość nagrody lub kary. Interakcja między wychowawcą a skazanym tworzy tzw. stosunek wychowawczy, który może być zewnętrzny lub wewnętrzny.

Stosunek wychowawczy zewnętrzny jest wtedy, gdy skazany ogranicza swe kontakty z wychowawcą do niezbędnych lub traktuje kontakty z wychowawcą jako sposób unikania kar lub uzyskiwania korzyści. Skazany traktuje wychowawcę oficjalnie, w sposób formalny (pomija go i wyłącza z rozstrzygnięcia swoich osobistych spraw).

Stosunek wychowawczy wewnętrzny jest wtedy, gdy wychowawca ma dobry kontakt ze skazanym, jest autorytetem i osobą odniesienia dla skazanego. Skazany zabiega o aprobatę dla swoich działań, radzi się jak postąpić, zwierza się ze swoich kłopotów, ma do wychowawcy zaufanie. Środkami realizacji metody wpływu osobistego są: przykład własny, doradzenie wychowawcze, przekonywanie, wyrażanie aprobaty i dezaprobaty.

Metoda wpływu osobistego wiąże się z pojęciem autorytetu. Autorytet (łac. powaga, znaczenie) oznacza wpływ osoby cieszącej się uznaniem na sferę życia społecznego. Autorytet wychowawczy opiera się na profesjonalizmie i zaufaniu. Wychowawca staje

się osobą odniesienia dla więźnia, co powoduje, że jest on skłonny uwzględnić jego sugestie, opinie lub rady w sterowaniu swoim zachowaniem.

Autorytet nie powstaje nagle, buduje się powoli i jest niezbędnym warunkiem pomyślnego procesu resocjalizacji.

Metody wpływu sytuacyjnego

Metody sytuacyjne polegają na wykorzystaniu i tworzeniu sytuacji wpływających korzystnie na skazanego zgodnie z celami resocjalizacji. Metody wpływu sytuacyjnego mają służyć zarówno uczeniu się pewnych zachowań jak i oduczaniu innych. Oddziaływanie sytuacyjne może i powinno spełniać rolę wzmacniającą dla tych nowych zachowań.

Środkami realizacji metod wpływu sytuacyjnego są:

- 23) nagradzanie i karanie wychowawcze,
- 24) organizowanie doświadczeń,
- 25) uświadamianie skutków zachowań,
- 26) trening.

Nagroda spełnia funkcję wzmacniającą i zachęca do powtarzania podobnych zachowań w przyszłości. Nagradzanie to czynności związane z udzieleniem nagrody. Kara to przykra konsekwencja czynów (bodziec negatywny), mająca spowodować zahamowanie działalności niepożądaney. W wychowaniu a także w resocjalizacji bardziej wskazane jest nagradzanie wychowawcze niż karanie. Organizowanie doświadczeń polega na stwarzaniu takich sytuacji, w których pozytywne zachowanie skazanego przynosi sukces w postaci osiągnięcia celów, do których dążyło np.: współzawodnictwo skazanych, zawody sportowe itp. Warto też uświadomić skazanym skutki ich zachowań przez porównanie go z dotychczasowymi doświadczeniami wpływu na obecną i przyszłą aktywność człowieka. Powtarzanie pewnych zachowań w określonych sytuacjach celem ich utrwalenia się nazywamy treningami (uczymy się tego co ćwiczymy).

Nagradzanie wychowawcze

Nagroda, aby spełniła swą funkcję wychowawczą musi być atrakcyjna i odpowiednia do włożonego przez skazanego wysiłku i jakości czynu nagradzanego. Nagroda może być również przyznana w celu zachęcenia do poprawy zachowania. Nagroda nie może być spóźniana, ani utracić swej atrakcyjności przez częste jej powtarzanie ("przyzwyczajanie" się do nagrody). Bliskie związki czasowe między zachowaniem a jego następstwem (nagrodę bądź karę) ułatwia uczenie się pożądanych zachowań. Błędem wychowawczym jest nagroda zapewniona, a nie otrzymana mimo spełnienia przez skazanego wymaganych warunków.

Karanie wychowawcze

Kara, która prowadzi do zaniechania lub zmiany zachowań negatywnych spełnia swą wychowawczą funkcję. Ważne jest by oceniać zachowanie (przekroczenie) a nie osądzać ludzi (wymierzać sprawiedliwość).

Przy karaniu należy uwzględniać następujące zasady :

- 7)indywidualizacji – dopasowanie kary do osoby ukaranego,
- 8)odpowiedniość – dostosowanie kary dyscyplinarnej do wagi czynu nagannego,
- 9)stopniowania – za pierwszy czyn negatywny łagodniejsza kara a za następne surowszą,
- 10)konsekwencji – wymierzona kara musi być wykonana,
- 11)niestosowania zbiorowej odpowiedzialności – kara indywidualna nie grupowa.

Wnioski o nagrody lub kary dyscyplinarne

W postępowaniu związanym z nagradzaniem lub karaniem należy przestrzegać prawa penitencjarnego (zasada praworządności). Przepisy określają katalog nagród i kar dyscyplinarnych oraz procedurę ich wymierzania i wykonywania. Nagrody przyznaje dyrektor z.k. lub osoba upoważniona z urzędu lub na pisemny wniosek przełożonego.

W przypadkach szczególnie uzasadnionych warunkami rodzinnymi lub osobistymi skazanego nagrody mogą być stosowane jako ulgi.

Kary dyscyplinarne za przekroczenia wymierza się z urzędu lub na pisemny wniosek przełożonego. Wniosek może sporządzić przełożony skazanego (funkcjonariusz lub pracownik cywilny). Powinien opisać przekroczenie skazanego, okoliczności (miejsce i czas) oraz przebieg zdarzeń (osoby).

Wniosek opiniuje wychowawca i przedstawia dodatkowe wyjaśnienia oraz opinię o zachowaniu, a także propozycje kary dyscyplinarnej.

Przed wymierzeniem kary dyscyplinarnej dyrektor wysłuchuje obwinionego. Można również zasięgnąć opinii innych osób a w przypadku kary celi izolacyjnej opinia lekarska lub psychologa jest konieczna.

W czasie procedury karania dyscyplinarnego szczególnie ważne jest zebranie odpowiedniego materiału dowodowego i zapewnienie obwinionemu prawa do obrony, a także przedawnienie karalności oraz sposób wykonywania poszczególnych kar.

Tryb karania zbliżony jest do trybu nagradzania. Jednak kontekst karania i nagradzania jest odmienny. Nie jest też wymagana obecność skazanego przy nagradzaniu.

Podsumowanie:

Metoda to sposób realizacji zadań. Przez metodę resocjalizacji penitencjarnej należy rozumieć sposób realizacji oddziaływań penitencjarnych, za pomocą których można dokonywać określonych zmian w osobowości więźniów i w wyniku tego oddziaływania, głównie o charakterze korekcyjnym, uzyskać pożądane zmiany w ich zachowaniu. W praktyce penitencjarnej najczęściej stosuje się metody wpływu osobistego i wpływu sytuacyjnego. Wychowawca winien dążyć do pozyskania zaufania skazanych czyli zdobycia autorytetu osobistego zwiększającego skuteczność jego działania. Zasada praworządności wymaga odpowiedniej procedury karania i nagradzania ale o skuteczności tych środków decyduje stosowanie zasad pedagogicznych.

Pytania kontrolne:

1. Określ podobieństwa i różnice między metodą wychowania i metodą resocjalizacji.
2. Omów środki realizacji metody wpływu osobistego.
3. Omów pojęcie i znaczenie autorytetu.
4. Omów środki realizacji metody wpływu sytuacyjnego.
5. Omów rolę nagrody i kary w procesie resocjalizacji penitencjarnej.
6. Przedstaw tryb karania i nagradzania skazanych.

ŚRODKI ODDZIAŁYWAŃ PENITENCJARNYCH

Oddziaływanie penitencjarne a oddziaływanie wychowawcze. Oddziaływaniem penitencjarnym nazywamy całokształt postępowania administracji z osobą odbywającą karę pozbawienia wolności. W literaturze występuje tendencja do używania pojęcia „oddziaływanie penitencjarne” w rozumieniu „oddziaływania wychowawczego”. Wynika to z faktu, że w oddziaływaniu penitencjarnym posługujemy się środkami wychowawczymi takimi jak: nauczanie i szkolenie zawodowe, zatrudnienie skazanych, działalność kulturalno - oświatowa i sportowa, kary i nagrody, środki terapeutyczne, opieka duszpasterska itp. Oddziaływanie resocjalizacyjne stosowane w więzieniu (resocjalizacja penitencjarna) jest szczególnym rodzajem wychowania (wychowania interwencyjne i korekcja). Jednak w praktyce nie każde oddziaływanie penitencjarne jest oddziaływaniem resocjalizacyjnym (wychowawczym). Bez diagnozy i prognozy penitencjarnej, bez korzystania z zasad resocjalizacji i metodyki wychowania, a także bez kadry z odpowiednim przygotowaniem pedagogicznym trudno opracować dobry indywidualny program oddziaływań, a tym samym osiągnąć efekty resocjalizacji. Może więc warto zastanowić się nad możliwościami poprawy efektywności oddziaływań penitencjarnych, niż przed czasem ogłaszać kryzys idei resocjalizacji.

Dobór środków oddziaływania resocjalizacyjnego (wychowawczego) zależy od:

- " osobowości skazanego,
- " celu resocjalizacji,
- " możliwości zakładu penitencjarnego,
- " atmosfery wychowawczej,
- " respektowania zasad resocjalizacji.

Oddziaływania resocjalizacyjne (wychowawcze) prowadzone poza więzieniem nie są oczywiście oddziaływaniem penitencjarnym.

W oddziaływaniu penitencjarnym stosuje się metody i środki oddziaływania

wychowawczego wcześniej wymienione, a także takie środki jak: rozmowy ze skazanymi, dyscyplina i porządek dnia w zakładzie, środki przymusu, kontakty z rodziną i społeczeństwem, ulgi, pomoc postpenitencjarna, Fundusz Samopomocy Skazanych itp. Do środków oddziaływań penitencjarnych stosowanych w praktyce i mogących mieć znaczny wpływ wychowawczy zaliczyć możemy:

"indywidualne oddziaływanie na skazanych,

"rozміszczenie w celach,

"nagrody,

"kontakty z rodziną,

"zatrudnienie i zajęcia k.o.,

"nauczanie.

Do podstawowych środków oddziaływania wymienionych w prawie penitencjarnym (KKW) zalicza się: pracę, nauczanie, zajęcia kulturalno - oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne. Stosowanie wymienionych środków oddziaływania na skazanych winno odbywać się z poszanowaniem ich praw i wymaganiami obowiązków.

Zatrudnianie.

Praca jest bardzo ważną częścią życia ludzkiego. Praca skazanych w więzieniu jest zgodna z zasadą normalności czyli uznaniem normy obowiązującej w społeczeństwie. Ten środek oddziaływania penitencjarnego ma istotne znaczenie dla sytuacji materialnej skazanego i jego rodziny. Zarobki przyczyniają się bowiem do poprawy statusu materialnego skazanego i możliwości wsparcia rodziny. Zatrudnienie skazanych jest obowiązkowe po uwzględnieniu decyzji lekarza o zdolności do wykonywania pracy oraz z wyłączeniem skazanych za przestępstwa z motywacji politycznej, religijnej lub ideowej. Praca skazanego jest odpłatna za wyjątkiem prac porządkowych oraz pomocniczych na rzecz więziennictwa, a także prac porządkowych na rzecz samorządu terytorialnego (w wymiarze nieprzekraczającym 90 godzin miesięcznie), za które wynagrodzenie nie przysługuje.

Za wykonywanie prac nieodpłatnie mogą być skazanemu przyznawane nagrody.

Skazanemu zatrudnionemu odpłatnie przysługuje wynagrodzenie wynoszące co najmniej połowę minimalnego wynagrodzenia za pracę wykonywaną na danym stanowisku.

Zatrudnienie wypełnia czas skazanego przeciwdziałając nudzie więziennej i nieróbstwu. Ma to istotne znaczenie dla higieny psychicznej, bowiem osadzony czuje się potrzebny i uczy się pracy oraz współdziałania z innymi.

Praca jest wtedy środkiem oddziaływania resocjalizacyjnego, gdy powoduje u więźnia pożądane zmiany. Wyrobienie umiejętności i potrzeby pracy określamy jako wychowanie do pracy. Natomiast poprawę jakości pracy (dokładność, obowiązkowość) oraz przekonanie, że praca a nie przestępstwo jest sposobem na życie określanym jako wychowanie przez pracę. Praca pozwala zachować sprawność zawodową (siły fizyczne i umysłowe). Zatrudnienie aby było środkiem resocjalizacji musi być wspierane przez inne metody i środki wychowawcze.

Muszą być też spełnione następujące warunki:

"praca musi być społecznie użyteczna i odpłatna,

"praca musi być dostosowana do fizycznych i psychicznych możliwości więźnia i jego kwalifikacji, ewentualnie zainteresowań,

"praca musi być dobrze zorganizowana, fachowo nadzorowana i oceniana oraz zabezpieczona pod względem BHP.

Należy zauważyć, że zmiany w prawie karnym wykonawczym od 1990 roku poprawiły status prawny zatrudnienia skazanych biorąc pod uwagę zasady przewidziane w kodeksie pracy. Rozszerzono formy prawne zatrudnienia skazanych, wzmocniono funkcję ekonomiczne wynagrodzenie, zwiększono urlopy do 14 i 18 dni, uwzględniono prawa emerytalne i rentowe oraz zasiłek dla bezrobotnych. Niepokoi natomiast spadek liczby miejsc pracy dla skazanych wewnątrz i na zewnątrz jednostek penitencjarnych.

Zatrudnienie utraciło swój walor powszechności. Brak pracy działa demoralizująco, powstaje ogrom wolnego czasu, który trudno korekcyjnie zagospodarować. Zwiększają się też środki finansowe ponoszone przez rodziny na utrzymanie skazanego np: zakupy w kantynie, koszty związane z przepustką, itp.

Jednym z głównych zadań więziennictwa jest obecnie zwiększenie zatrudnienia

skazanych.

Nauczanie

Nauczanie można określić jako pracę nauczyciela z uczniami, polegającą na kierowaniu procesem przyswajania wiedzy, wyrabianiu umiejętności, stosowania jej w praktyce, kształtowaniu przekonań, charakteru, zainteresowań i zamiłowań. Mówiąc o nauczaniu mamy na myśli nie tylko działalność nauczyciela, ale także działania uczniów. t.zw. uczenie się. Szeroko rozumiany proces nauczania określa się mianem kształcenia, którego wynikiem jest osiągnięcie wykształcenia. W ZK prowadzi się uczenie obowiązkowe w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum, a także umożliwia się nauczanie w zakresie ponadpodstawowym i ponadgimnazjalnym oraz na kursach zawodowych. Skazani, o ile jest to możliwe z uwagi na bezpieczeństwo, mogą uczęszczać do szkół pozawięziennych, a nawet studiować na wyższych uczelniach (za zgodą dyrektora zakładu).

Celem nauczania jest uzupełnienie brakującego wykształcenia oraz przygotowanie do zawodu na różnym poziomie zaawansowania. Nauczanie to poddawanie skazanego normalnemu oddziaływaniu szkolnemu, które winno po opuszczeniu zakładu karnego, ułatwić readaptację społeczną.

Nauczania resocjalizacyjnego nie można ograniczać tylko do wyposażenia uczniów w ustalone programowo treści (wiadomości i umiejętności). Skazany - uczeń w trakcie zdobywania wiedzy powinien pod jej wpływem zmieniać i kształtować swój stosunek do otaczającej go rzeczywistości np: do drugiego człowieka, do prawa czy pracy i.t.p.). Treści nauczania winny wpływać na kształtowanie pozytywnych i zmianę negatywnych postaw. Znaczenie nauczania resocjalizacyjnego określają następujące przesłanki:

- a) duży odsetek skazanych przebywających w ZK nie posiada wykształcenia podstawowego, gimnazjalnego lub wyuczonego zawodu,
- b) skazani - uczniowie potrafią lepiej funkcjonować w warunkach izolacji więziennej o czym może świadczyć treść i ilość wniosków nagrodowych lub awansowych, a także wniosków o warunkowe zwolnienie (funkcja wychowawcza nauczania),
- c) skazani, którzy w trakcie odbywania kary zdobyli wykształcenie ogólne lub

zawodowe wykazują większą łatwość w przystosowaniu się do warunków wolnościowych i mniejszą powrotność do przestępstwa (funkcja readaptacyjna),

d)nauczanie spełnia (funkcję terapeutyczną) istotną dla zdrowia psychicznego. Czas wypełniony nauką w połączeniu ze zrozumieniem jej przydatności w przyszłym życiu łagodzi dolegliwości kary.

W procesie nauczania skazanych przestrzegać należy zasad obowiązujących w dydaktyce. Dodatkowo obowiązują zasady: dominacji wychowania nad nauczaniem, pomocy w nauce, aktywność skazanego w zdobywaniu wiedzy oraz indywidualizacji opartej na pracy osobopoznawczej. Problemem szkolnictwa więziennego jest duży odsetek wyłączonych z nauki np: 1991 rok zwolniono z obowiązku nauki 1306 skazanych (37,6% uczniów). Przyczynami wyłączenia z nauki były najczęściej transport, zwolnienia z zajęć, decyzje rady pedagogicznej, stan zdrowia oraz bezpieczeństwo. W tym czasie objętych nauczaniem było 3465 skazanych. W praktyce penitencjarnej rozwija się także samokształcenie np: coraz bardziej popularna jest nauka języków obcych.

Działalność kulturalno - oświatowa, społeczna, kultura fizyczna i zajęcia sportowe.

Zajęcia K.O. i sportowe stanowią podstawowy środek oddziaływania penitencjarnego stwarzający warunki do odpowiedniego spędzania czasu wolnego. Działalność ta winna być podporządkowana resocjalizacji, głównie powrotowi do społeczeństwa. Różnorodne formy pracy kulturalno - oświatowej, sportowej i społecznej skazanych mogą być realizowane w więzieniu i poza nim. Można korzystać z kulturalnych instytucji poza więziennych takich jak: kino, teatr, wystawy, widowiska, ... i.t.p. pod warunkiem, że względy bezpieczeństwa nie stają temu na przeszkodzie. Zajęcia K.O. nie mogą być wyłącznie przedmiotem konsumpcji, lecz winny być impulsem wyzwalamym aktywne (czynne) postawy osadzonych. Zajęcia, aby spełniły funkcję wychowawczą winny rozwijać potrzeby, zainteresowania i zdolności skazanych, a także kształtować wiedzę, odczucia estetyczne oraz postawy moralne. Różnorodność form zajęć zwiększa ich atrakcyjność i prowadzi do zasady dobrowolności uczestnictwa. Masowość zajęć K.o.

wymaga dostosowania ich treści do poziomu uczestników.

Ze względu na zakres oddziaływania na skazanych wyróżnimy:

- zajęcia masowe (t.v., radiowęzeł, czytelnictwo),
- zajęcia zespołowe (zespoły zainteresowań, muzyczne, sportowe, szachowe itp.),
- zajęcia indywidualne (oparte na indywidualnych zdolnościach do pracy twórczej np: pisarskich, malarskich, rzeźbiarskich),

Rekreacja i sport uczy zagospodarowania wolnego czasu, a ponadto:

- pozwala na utrzymanie higieny psychicznej,
- wyzwala aktywność i kształtuje postawy,
- wyrabia zainteresowania i uzdolnienia,
- pozwala na odprężenie i wyładowanie energii,
- redukuje nadmierny lęk i skłonności agresywne,
- uczy kulturalnej rywalizacji.

Ze względu na atrakcyjność zajęć można karą dyscyplinarną pozbawić środków K.o. i sportowych oraz korzystania ze sprzętu analizowanego. Jednak ze względów oświatowo - wychowawczych nie można pozbawić czytelnictwa książek i prasy.

Inne środki oddziaływania penitencjarnego

Środkiem oddziaływania penitencjarnego jest podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym. Dla celów resocjalizacyjnych administracja penitencjarna powinna współpracować z rodzinami osadzonych. Należy wykorzystać kontakty z rodziną do celów readaptacyjno - reintegracyjnych (zrekonstruowanie środowiska rodzinnego i ułatwienie powrotu na wolność). Poprzez kontakty (widzenia, przepustki, telefony, korespondencje) rozładuje się napięcia psychofizyczne osadzonych, podtrzymuje się więź rodzinną i chroni rodzinę przed rozpadem.

Środki terapeutyczne wiążą się z systemem terapeutycznym wykonywania kary. Oddziaływaniem leczniczo - wychowawczym na skazanych z zaburzeniami psychicznymi, uzależnionych, upośledzonych umysłowo i niepełnosprawnych. Oddziaływanie to prowadzone jest w 44 oddziałach terapeutycznych, dysponujących

2293, miejscami, co nie jest wystarczające wobec potrzeb w tym zakresie (dane z 31.12.2002).

Zajęcia z zakresu kultury fizycznej.

opracował: Piotr Łapiński

Ze względu na swą specyfikę, odrębną grupę środków oddziaływań na skazanych stanowią te, które w przepisach wykonawczych nazwano zajęciami sportowymi (art.67§1kkw), zajęciami wychowania fizycznego (art.135§1kkw) lub szerzej – zajęciami z zakresu kultury fizycznej (art.136§3kkw). Ich wspólną cechą jest wykorzystywanie środków kultury fizycznej do pobudzania aktywności skazanych w procesie kształtowania ich społecznie pożądanych postaw a więc w drodze do osiągnięcia celu kary.

Resocjalizacyjną przydatność zajęć z zakresu kultury fizycznej należy rozpatrywać w dwóch aspektach. **Po pierwsze** ich organizowanie stwarza możliwość szerokiego stosowania wszystkich dostępnych metod wychowania, kształtując w skazanych przede wszystkim:

- "praworządność - poprzez konieczność przestrzegania drobiazgowych przepisów obowiązujących w danej dyscyplinie,
- "bezinteresowność i gotowość do niesienia pomocy - poprzez popularyzację postaw *fair play*,
- "umiejętność współdziałania w zespole a zwłaszcza poczucie odpowiedzialności własnej za wynik grupy (drużyny),
- "wytrwałość i systematyczność w dążeniu do celu – poprzez podnoszenie sprawności fizycznej regularnym treningiem,
- "umiejętność przegrywania oraz szacunek dla słabszych.

Po drugie zajęcia z zakresu kultury fizycznej stanowią znakomite wsparcie dla oddziaływań prowadzonych z wykorzystaniem innych środków. Poprzez uczestnictwo w nich skazani mają możliwość zaspokojenia w sposób społecznie akceptowany wielu istotnych potrzeb (np. potrzeby ruchu, wrażeń czy przynależności) ulegających w warunkach izolacji silnej deprivacji. Nieuchronnie związana z izolacją więzienną

deprywacja potrzeb jest bowiem częstym źródłem zaburzeń w zachowaniu skazanych, co wpływa destrukcyjnie na proces resocjalizacji. Chęć odniesienia sukcesu o charakterze sportowym stymuluje mechanizmy samokontroli zachowania a rozładowujący nadmiar energii oraz neutralizujący napięcia nerwowe i stresy walor aktywności fizycznej wpływa korzystnie na relacje interpersonalne w całym środowisku więziennym. Charakterystyczne dla więziennej rywalizacji sportowej jest zawieszenie na czas jej trwania antagonizmów na tle podkultury przestępczej, co w konsekwencji powoduje liberalizację kontaktów skazanych „grypsujących” z pozostałymi.

Zajęć z zakresu kultury fizycznej nie należy postrzegać wyłącznie jako bezpośrednie uprawianie ćwiczeń przez skazanych ale także jako możliwość szerszej realizacji zasady otwartości wewnętrznej (spotkania z trenerami, dyskusje dotyczące metod treningowych, wieczory wspomnień z udziałem zawodników itp.) oraz otwartości zewnętrznej (uczestnictwo w imprezach sportowych w ramach działalności klubów kibica, rozgrywki między skazanymi a przedstawicielami społeczności lokalnej itp.).

Organizowanie zajęć wykorzystujących aktywność fizyczną w procesie resocjalizacji wymaga od personelu nie tylko znajomości metod wychowania resocjalizacyjnego ale także metodyki wychowania fizycznego, dlatego najtrafniej określić je można mianem *wychowania fizycznego resocjalizacyjnego*. Znajomość jego zasad pozwala m. in. na odpowiedni dobór form aktywności fizycznej (dyscyplin sportowych) do charakterystyki podejmujących tę aktywność skazanych. Badania wykazują bowiem, że w oddziaływaniach prowadzonych wśród osób o niskim poziomie samokontroli zachowań agresywnych stosowanie niektórych dyscyplin może okazać się szkodliwe. W literaturze dyscypliny takie określa mianem „agresogennych” zaliczając do nich m. in. boks, kulturystykę i koszykówkę. W więzieniach powinno się więc tworzyć grupy osób aktywnych fizycznie dobierane w oparciu o precyzyjną, ukierunkowaną diagnozę osobowości, jednocześnie wykazujące podobieństwa pod względem przydzielonych im zadań zawartych w indywidualnych programach oddziaływań.

Podsumowując warto zaznaczyć, że niewątpliwą zaletą omawianych tu zajęć jest fakt, iż charakterystyczne dla nich treści i formy przekazu w znacznej mierze zbieżne są z zainteresowaniami skazanych, zaś poważną przeszkodą w ich organizowaniu w szerokim

zakresie jest konieczność posiadania przez jednostki penitencjarne odpowiedniego zaplecza architektonicznego, sprzętowego oraz kadrowego.

Podsumowanie.

Indywidualizacja oddziaływań penitencjarnych wymaga pracy osobo poznawczej koniecznej do osiągnięcia skuteczności resocjalizacyjnej. Im lepiej poznamy skazanego, tym trafniej dobierzemy środki oddziaływania i uzyskamy lepsze wyniki naszej działalności. Warunkami sprzyjającymi oddziaływaniom penitencjarnym jest dobra atmosfera i profesjonalna kadra. Klimat pracy wyznaczają m.in. wzajemne relacje społeczne umiejętności współpracy personelu i skuteczność zarządzania. Obecnie dość ograniczone są możliwości oddziaływania przez zatrudnienie i nauczanie skazanych, natomiast lepiej przedstawia się działalność kulturalno - oświatowa i sportowa. Nie może to być jednak bierny odbiór dóbr kultury, bez treści oświatowo - wychowawczych. Działalność społeczna skazanych ma duże walory wychowawcze i jest coraz częściej stosowana w praktyce penitencjarnej. Trudno wymienić wszystkie środki oddziaływania resocjalizacyjnego, jednak najważniejsze są środki podstawowe powszechnie stosowane w praktyce penitencjarnej.

Pytania kontrolne:

1. Scharakteryzuj oddziaływanie penitencjarne i oddziaływanie wychowawcze.
2. Przedstaw środki oddziaływania penitencjarnego.
3. Omów zatrudnienie jako środek oddziaływania penitencjarnego.
4. Omów wychowanie przez pracę i wychowanie do pracy.
5. Omów funkcje nauczania skazanych.
6. Omów znaczenie zajęć K.o. w pracy penitencjarnej.
7. Jakie znasz formy zajęć K.o. organizowane dla osadzonych?
8. Omów role działów służby w oddziaływaniu penitencjarnym.
9. Omów możliwości współdziałania wychowawcy i oddziałowego.
10. Omów znaczenie zajęć wychowania fizycznego w pracy penitencjarnej.

Współdziałanie wychowawcy z oddziałowym

W oddziaływaniu penitencjarnym ważna jest współpraca wychowawcy z oddziałowym. Współdziałanie to dotyczy pracy osobopoznawczej, rozpoznawania środowiska, przeciwdziałania podkulturze więziennej, indywidualnych programów oddziaływania oraz zamierzeń wychowawczych i ich realizacji, a także spraw bezpieczeństwa na oddziale. Wychowawcę i oddziałowego obowiązują te same przepisy normujące wykonywanie kary pozbawienia wolności. Dlatego też w oddziaływaniu winna być uzgodniona jednolitość wymagań i uprawnień skazanych oraz konsekwencja w postępowaniu z osadzonymi, bez faworyzowania lub dyskryminowania kogokolwiek. Koniecznym warunkiem dobrej współpracy jest właściwa komunikacja i dwukierunkowy przepływ informacji, jednakowa interpretacja przepisów penitencjarnych i działanie zgodne z prawem, koncentracja wokół zadań i unikanie konfliktów personalnych, wzajemna pomoc w trudnych sytuacjach i wsparcie ze strony kierownictwa jednostki. Tworzy to konsekwentną atmosferę, mobilizuje do pracy, pozwala na pełną koncentrację wokół zadań służbowych i przyczynia się do skutecznej resocjalizacji.

POMOC POSTPENITENCJARNA I PRACA SOCJALNA

Celem tego rozdziału jest przybliżenie słuchaczom szkoły podoficerskiej problematyki udzielania pomocy postpenitencjarnej i pracy socjalnej. Aby poruszana tematyka była bardziej zrozumiała, podzielono tekst na kilka podrozdziałów :

1. Zdefiniowanie pomocy postpenitencjarnej
2. Komu udzielana może być pomoc
3. Formy udzielanej pomocy
4. Pozyskiwanie środków finansowych
5. Udział społeczeństwa w społecznej readaptacji skazanych
6. Praca socjalna

Ad.1 Zdefiniowanie pomocy postpenitencjarnej

Celem pomocy postpenitencjarnej jest readaptacja społeczna skazanych przebywających w jednostkach penitencjarnych lub je opuszczających. Osobom takim należy ułatwić zorganizowanie warunków życia po opuszczeniu ZK lub AŚ poprzez wyposażenie ich w niezbędne umiejętności i środki. Udzielenie wszelkiej możliwej pomocy ułatwi skazanemu włączenie się do życia w społeczeństwie. Ma ona także wprowadzić zwolnionego w aktywne funkcjonowanie w warunkach wolnościowych na zasadach ogólnie przyjętych norm społecznych. Jest to także utrwalenie wychowawczych celów wykonania kary, a w szczególności przeciwdziałanie powrotowi ich do przestępstwa.

Wszystko co wyżej napisano sugerować by mogło, że interesuje nas jedynie moment gdy osadzony opuszcza mury więzienia. Nic bardziej błędnego, przygotowanie do zwolnienia zaczyna się w momencie przyjęcia do zakładu karnego. W rozmowie wstępnej wychowawca pozyskuje podstawowe informacje dotyczące przyszłej pracy z osadzonym pod kątem potrzeb postpenitencjarnych – stan konta, posiadana odzież, ewentualna pomoc ze strony rodziny, brak dokumentu tożsamości, posiadane kwalifikacje

zawodowe.

Informacje te są weryfikowane przez cały okres pobytu skazanego w ZK. Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi, okres do 6 m-cy przed przewidywanym warunkowym zwolnieniem lub wykonaniem kary stanowi czas na przygotowanie skazanego do zwolnienia (art.164§1 KKW). W tym celu wychowawca uaktualnia dane i informacje w zakresie potrzeb osadzonego, zebrane w trakcie jego pobytu w izolacji (§ 59 Regulaminu).

Ad.2 Komu udzielana może być pomoc

Pomoc ze środków funduszu pomocy postpenitencjarnej może być udzielana :

- 12) osobom pozbawionym wolności
- 13) osobom zwalnianym z zakładów karnych lub aresztów śledczych
- 14) członkom osoby pozbawionej wolności, którzy pozostawali na jej utrzymaniu
- 15) członkom rodziny osoby zwalnianej, z którymi ona zamieszkuje i prowadzi wspólne gospodarstwo domowe
- 16) w wyjątkowych wypadkach, osobom pokrzywdzonym przestępstwem i ich rodzinom

Dla każdej z wyżej wymienionych kategorii pomocy udziela się tylko w określonej sytuacji. W przypadku Służby Więziennej najczęściej mamy do czynienia z dwoma pierwszymi grupami. I tak dla osób pozbawionych wolności pomocy udziela się tylko wtedy gdy : z uwagi na stan zdrowia, podeszły wiek, kalectwo lub brak możliwości zapewnienia im świadczenia pracy, nie są w stanie zaspokoić swoich uzasadnionych potrzeb. Natomiast dla osób zwalnianych z ZK lub AŚ, w szczególności jeżeli z uwagi na stan zdrowia, podeszły wiek, kalectwo, trudną sytuację życiową lub rodzinną, nie są w stanie własnym działaniem samodzielnie przezwyciężyć trudności związanych z zapewnieniem sobie i najbliższej rodzinie, podstawowych warunków egzystencji.

Ad.3 Formy udzielanej pomocy

Pomoc postpenitencjarna może być świadczona w następujących formach :

- 27) świadczenia pieniężne

- 28) finansowanie zakupów żywności, lekarstw, odzieży, protez, sprzętu do rehabilitacji, podręczników i innych pomocy do nauki, niezbędnych pomocy do wyposażenia mieszkania lub narzędzi i wyposażenia potrzebnego do wykonywania wyuczonego zawodu albo prowadzenia na własny rachunek działalności gospodarczej
- 29) opłacanie czynszu za lokal mieszkalny lub pokrywanie kosztów czasowego zakwaterowania
- 30) pokrywanie kosztów leczenia, specjalistycznych porad prawnych, psychologicznych lub zawodowych
- 31) organizowanie i finansowanie kursów przygotowania zawodowego lub pokrywanie kosztów związanych z udziałem w takich kursach
- 32) pokrywanie kosztów związanych ze specjalistycznym leczeniem lub rehabilitacją zdrowotną
- 33) finansowanie przejazdów publicznymi środkami komunikacji masowej
- 34) pokrywanie kosztów związanych z uzyskaniem dokumentów tożsamości oraz innych niezbędnych dokumentów

Pomocy wymienionej w pkt. a oraz c, można nie udzielać osobom, które uchylają się od podjęcia pracy lub od jej wykonywania, a także tym, które wykorzystują uzyskane środki niezgodnie z ich przeznaczeniem. W praktyce wygląda to tak, iż skazany odmawiając proponowanej mu odpłatnej pracy pozbawia się możliwości np. otrzymania zapomogi w momencie zwolnienia. Wymienione wyżej formy pomocy można określić mianem czysto materialnych. Do nich należałoby dodać możliwość otrzymania w momencie wyjścia na wolność zapomogi pieniężnej w wysokości do 1/3 przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia lub (art.166 § 3 KKW). W przypadku gdy skazany jest zatrudniony lub na jego konto wpływają środki pieniężne podlegają one gromadzenia do wysokości jednego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników. Są one przekazywane mu w chwili zwolnienia. Zasady gromadzenia tzw. „żelaznej kasy” znajdują podstawę prawną w art. 126 KKW. Powyższe rozwiązania dotyczą także tymczasowo aresztowanych.

Do zakresu udzielanej pomocy postpenitencjarnej należy oczywiście dodać, oprócz

wspomnianej zapomogi finansowej, pomoc odzieżową, obuwie, żywność, bilet kredytowy, zaświadczenie o zatrudnieniu i świadectwo zwolnienia. W szczególnych przypadkach będzie to także umożliwienie kontaktu z rodziną, transport do miejsca zamieszkania a jeżeli okoliczności za tym przemawiają umożliwienie noclegu lub leczenia (art. 167a KKW).

W poszczególnych przypadkach oferowana pomoc podczas pobytu w ZK lub AŚ przybiera, także inne formy np. pomoc psychologiczną. Polega ona na rozwiązywaniu nagromadzonych problemów osobistych bądź rodzinnych. Ponadto oferowana jest także pomoc prawna, dzięki której osadzony otrzymuje informacje o organach i instytucjach do których może się zwrócić w przypadku zaistnienia trudnych do rozwiązania spraw.

Ad.4 Pozyskiwanie środków finansowych

Aby udzielać jakiegokolwiek pomocy materialnej niezbędne są odpowiednie środki finansowe. Zgodnie z art.43 §1 KKW tworzy się fundusz pomocy postpenitencjarnej. Przychodami tegoż funduszu są :

- środki pieniężne pochodzące z potrąceń w wysokości 20% wynagrodzenia przysługującego za pracę skazanych
- uzyskane w wyniku wykonania kary dyscyplinarnej obniżenia przypadającej skazanemu części wynagrodzenia za pracę, nie więcej niż do 25%
- pochodzące z dotacji, darowizn, zapisów, zbiórek
- inne źródła np. środki nie wykorzystane w poprzednim roku, odsetki bankowe

Podstawową częścią wzmiankowanego funduszu są odprowadzane co miesiąc do Ministerstwa Sprawiedliwości odpisy od wynagrodzeń skazanych. W skali całego roku budżet oscyluje w granicach 6-7 mln złotych, jest on planowany w Ministerstwie Sprawiedliwości i przedstawiany celem zasięgnięcia opinii Radzie Głównej do Spraw Społecznej Readaptacji i Pomocy Skazanym. Rada ta może w każdym czasie przedstawiać wnioski w przedmiocie podziału i wykorzystania funduszu. Jest on dzielony pośród podmiotów realizujących pomoc postpenitencjarną :

- ii)prezes sądu rejonowego

jj)zawodowy kurator sądowy

kk)dyrektor ZK lub AŚ

ll)podmioty wymienione w art. 38 § 1 KKW

Przykładowy podział środków z funduszu na przykładzie 2002 roku :

- wpływ na konto funduszu	5.221.000
- Centralny Zarząd Służby Więziennej	2.858.000
- Sądy Okręgowe	1.534.000
- Organizacje pozarządowe	829.000

Ad.5 Udział społeczeństwa w społecznej readaptacji skazanych

Więziennictwo od wielu lat prowadzi współpracę z wieloma organami państwowymi, nie związanymi z resortem sprawiedliwości. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim ośrodki pomocy społecznej, powiatowe urzędy pracy.

Zgodnie z art. 38 § 1 KKW w pracy penitencjarnej ze Służbą Więzienną mogą współdziałać stowarzyszenia, fundacje, organizacje oraz instytucje jak również kościoły i inne związki wyznaniowe oraz osoby godne zaufania. Jak wspomniano wyżej otrzymują one także pieniądze na swoją statutową działalność z funduszu pomocy postpenitencjarnej. Funkcjonariusze, przede wszystkim, działu penitencjarnego od lat zabiegają o współpracę z powyższymi podmiotami. Pozwala to bowiem na kontynuację zamierzeń wychowawczych wobec będącego już na wolności byłego osadzonego. Kontakty takie są utrzymywane z kilkudziesięcioma podmiotami o zasięgu krajowym jak i lokalnym. Podstawą do współpracy między dyrektorem ZK lub AŚ o w/w podmiotami jest zawarcie pisemnego porozumienia między nimi i przedłożenie programu działania. W świadomości skazanych od wielu lat funkcjonują znane od bardzo dawna instytucje, takie jak : Patronat, Monar, Caritas, PKPS. Są one niejako symbolem w problematyce udzielanej osobom zwalnianym pomocy. W ostatnim okresie czasu pojawiły się nowe podmioty chętnie nawiązujące współpracę ze służbą więzienną. Za najbardziej efektywnie i długofalowo działające na rzecz osób pozbawionych wolności, opuszczających jednostki penitencjarne i ich rodzin, należy uznać :

-Wrocławskie Towarzystwo Opieki nad Więźniami

- Towarzystwo Pomocy im. Świętego Brata Alberta
- Fundacja Pomocy Wzajemnej „Barka”
- Stowarzyszenie Pomocy Bezdomnym
- Stowarzyszenie Pomocy Osobom Wychodzącym na Wolność „EMAUS”
- Fundacja „Arka” w Łodzi
- Ośrodek „Wspólny Dom” w Wildze (dla dzieci osadzonych)
- Bractwo Więzienne w Warszawie
- Stowarzyszenie Pomocy Niematerialnej „Szansa” w Krośnie

Lista ta z roku na rok staje się coraz dłuższa a w celu usprawnienia modelu współpracy między Służbą Więzienną a w/w podmiotami odbywają się wspólne spotkania, szkolenia i konferencje.

Ad.6 Praca socjalna

Praca socjalna to uznana powszechnie działalność profesjonalna umożliwiająca jednostkom i rodzinom identyfikację osobistych, społecznych i tkwiących w środowisku trudności wpływających na nie niekorzystnie. Pracownik socjalny umożliwia im przezwyciężenie tych trudności poprzez działania podtrzymujące, rehabilitacyjne, zabezpieczające bądź korygujące.

Aktualną tendencją do usprawnienia sposobu pomocy postpenitencjarnej jest wypracowanie modelu pracy socjalnej na rzecz osób przebywających w izolacji więziennej. Powinno to być zintegrowane działanie mające na celu przygotowanie skazanego na sytuację, którą zastanie w środowisku i przygotowanie środowiska do jego przyjęcia. Nawiązanie kontaktu przez skazanego z pracownikiem socjalnym jeszcze w trakcie jego pobytu w ZK lub AŚ pozwoliłoby na zrealizowanie takich zadań jak np. :

- zapewnienie doraźnego schronienia
- uzyskanie świadczeń z ubezpieczenia społecznego
- orzeczenie stopnia niepełnosprawności
- aktywizacja zawodowa osoby długotrwale niepracującej
- sporządzenie listy instytucji rządowych i samorządowych realizujących zadania

pomocy społecznej

-wykaz organizacji pozarządowych działających w społeczności lokalnej

-uświadomienie skazanemu z zakresem patologii występujących w jego środowisku i metodami ich przezwyciężenia

W chwili obecnej podobną rolę ma do spełnienia zawodowy kurator sądowy, gdyż zgodnie z art. 167 § 1 KKW skazany, przed zwolnieniem z ZK ma prawo zwrócić się do sądu penitencjarnego z wnioskiem o zastosowanie względem niego dozoru sądowego kuratora zawodowego, zwłaszcza jeśli oczekujące go warunki życia po zwolnieniu z ZK mogą mu utrudniać społeczną readaptację. Biorąc jednakże pod uwagę niechęć skazanych do ciężącego nad nim opiekuna sądowego i zbyt dużą liczbę objętych przez kuratorów dozorem skazanych opuszczających ZK na warunkowe zwolnienia i mających zawieszenia wykonania kary, należy wątpić w powodzenie tego rozwiązania ustawowego.

PODKULTURA PRZESTĘPCZA

12.1. Geneza podkultury przestępczej

Spoleczność zakładu karnego czy penitencjarnego tworzą dwie z założenia opozycyjne wobec siebie grupy ludzi: osoby pozbawione wolności i personel instytucji. Życie całej społeczności zakładu regulują drobiazgowo normy systemu formalnego (przepisy kkw, regulaminy, inne przepisy). W praktyce jednak te formalne normy uwikłane są w gęstą sieć norm nieformalnych stanowiących podstawę podkultury więziennej i to zarówno podkultury więźniów jak i personelu więziennego. Wszyscy bowiem – więźniowie i funkcjonariusze tworzą wspólnie, określony, spójny i wzajemnie warunkujący się mikrosystem społeczny. Istnienie i funkcjonowanie instytucji więziennej jest zatem wynikiem nie tylko formalnych ale także nieformalnych uregulowań i niepisanych kompromisów między personelem a więźniami. Ponieważ niejako pod powierzchnią formalnego, pierwszego, jawnego, uregulowanego przepisami sposobu zachowania i komunikowania się więźniów istnieje inny, ukryty zbiór zasad regulujących postępowanie głównie właśnie więźniów i to w rozmaitych sferach życia, zatem słuszne jest określanie go terminem **drugiego życia**.

Pojęcie **drugiego życia** wprowadził do literatury polskiej St. Jedlewski przez drugie życie rozumiał on pewne pozaregulaminowe formy postępowania wychowanków zakładów poprawczych związane z wartościami narzuconymi nie przez reguły formalne lecz wyznaczone w procesie interakcji między wychowankami zakładu. Drugie życie jest widocznym pogwałceniem przyjętych oficjalnie zasad funkcjonowania instytucji, jej celów i porządku.

R. Ł. Drwał pisze, „**Podkultura drugiego życia** to autonomiczny układ norm, wartości i ról wytworzony przez wychowanków na podłożu podkultury przestępczej. Drugie życie wyznacza całokształt stosunków między wychowankami, a podkulturowe normy

postępowania są bardzo szczegółowe, sztywne i rygorystycznie przestrzegane. Spontaniczne stosunki między wychowankami oparte na więzach osobisto - emocjonalnych są niemożliwe, bowiem normy podkultury regulują kto, z kim i jak może się kontaktować.”

W literaturze penitencjarnej wymienia się często przeciwstawne poglądy na temat „drugiego życia”. Niektórzy uważają je za czynnik wadliwej polityki penitencjarnej, wadliwego systemu wychowawczego, inni twierdzą, że jest to zjawisko przenoszone na grunt więzienny z zewnątrz np. ze środowisk przestępczych, że powstaje w zakładach poprawczych albo że jest wynikiem dolegliwości izolacji więziennej.

Obserwatorzy drugiego życia więziennego próbują wyjaśnić jego genezę poprzez odwołanie się do jednej z dwóch różnych koncepcji: **deprywacyjnej lub transmisyjnej**.

Zwolennicy **koncepcji deprywacyjnej** zakładają, że drugie życie jest wynikiem dolegliwości izolacji więziennej. Zamknięty charakter instytucji penitencjarnych ma sprawiać, że we wszystkich tych instytucjach mamy do czynienia z podobnym obrazem drugiego życia więziennego i to niezależnie od tego jacy ludzie tworzą populację więźniów. Zwolennicy **koncepcji transmisyjnej** zakładają, że drugie życie rodzi nie instytucja lecz, że związane z nim zjawiska zostają przeniesione przez uwięzionych przestępców z wolności. Nieformalnym, ukrytym życiem zakładu karnego rządzi więc w istocie system wartości i norm postępowania jaki obowiązuje w środowiskach przestępczych na wolności. Teoria transmisji znajduje wielu zwolenników zwłaszcza wśród funkcjonariuszy służby więziennej, ponieważ winę za powstawanie drugiego życia łatwo wtedy przypisać nie właściwościom swojej instytucji czy karze pozbawienia wolności lecz ludziom, którzy trafiają do więzienia z powodu swego sprzecznego z prawem zachowania. Podkultura przestępcza dokonuje wyraźnego rozróżnienia społeczności więźniów od społeczności funkcjonariuszy, którzy także wypełniają środowisko zakładu karnego. Dzieli również społeczność więźniów na prawdziwych ludzi pełniących odpowiednie role oraz więźniów nie-swoich, którzy pełnią dobrowolnie lub pod przymusem-więzienne role społeczne godne potępienia i pogardy.

Stosunki między osadzonymi reguluje **nieformalny kodeks postępowania** więźniów,

który jest centralnym elementem podkultury przestępczej.

Można wymienić kilka naczelnych **zasad postępowania** wynikających z tego kodeksu:

- zakaz jakiegokolwiek współpracy z administracją
- mm) nakaz solidarności więźniów
- nn) wzajemna pomoc
- oo) manipulacja personelem
- pp) eksploatacja innych więźniów
- qq) być opanowanym, silnym i twardym, agresywnym i cwym.

Podkultura przestępcza jest **zjawiskiem dynamicznym**, ulega ciągłym przeobrażeniom. Uzależniona jest między innymi od: **typu zakładu**, jego profilu i wielkości, stosunku funkcjonariuszy do osadzonych, atmosfery wychowawczej, organizacji życia więziennego, zagospodarowania czasu wolnego, stosowanego systemu nagradzania i karania, ogólnie przyjętej polityki penitencjarnej.

Na określenie „drugiego życia” stosuje się różne nazewnictwo np. podkultura, grupy nieformalne, grypsery, struktury nieformalne. W literaturze używa się także określenia „podkultura przestępcza”. Podkultura przestępcza jest pojęciem szerszym od podkultury więziennej. Wydaje się, że istnieje tutaj pewne sprzężenie dynamiczne. Podkultura przestępcza wpływa na podkulturę więzienną i odwrotnie. Dziś po latach istnienia przestępczości i więzień trudno określić co ma znaczenie pierwotne, a co wtórne. Z całą pewnością możemy jednak wyodrębnić pewne cechy wspólne dla obu podkultur oraz ich specyfiki. Zarówno tu, jak i tam wysoką wartość przypisuje się tym samym właściwościom indywidualnym: sile fizycznej, odwadze, sprytowi, zuchwałości itd.; te same walory czynią z przestępcy przywódcę, te same cechy decydują o jego prestiżu. Swoistość tych podkultur leży nie tyle w ich socjopsychologicznych mechanizmach, ile w ich ukierunkowaniu na określone cele grupowe i indywidualne, o których w znacznym stopniu decyduje sytuacja zewnętrzna.

Podkultura przestępcza polega na akceptacji wartości, norm i zasad ułatwiających

człowiekowi funkcjonowanie w roli przestępcy. W podkulturze przestępczej rzeczą ważną jest fakt, w jakim stosunku pozostaje jednostka względem przestępczości, co czuje, myśli i mówi o przestępczości, co robi lub zamierza robić w zakresie działalności przestępczej, a w szczególności w jakim stopniu akceptuje siebie w roli przestępcy.

Podkulturę przestępczą trafnie określił J. Śliwowski, który uważał, że „podkultura więzienna” powstaje w ścisłym związku z podkulturą przestępczą, nie może jednak być z nią utożsamiana. Pierwsza powstaje w związku z istnieniem drugiej pod wpływem warunków terenowych i personalnych wynikających z odbywania kary pozbawienia wolności w określonym zamkniętym pomieszczeniu, podporządkowaniu środowiska więziennego, woli kierownictwa, niemożności wyłaniania się z niego i przecięcia lub wydatnego ograniczenia więzów z naturalnym otoczeniem człowieka.”

Podkultura przestępcza jest swoistą kulturą tej podgrupy społecznej, która uczestniczy w popełnianiu przestępstw i której znamiona wykazują odmiennosc w odniesieniu do znamion kultury ogólnej i dlatego właśnie nazywa się podkulturą.

Istnienie podkultury przestępczej ciąży nad istnieniem podkultury więziennej przez fakt, że wielu nosicieli pierwszej zostaje przymusowo umieszczonych „pod kloszem” zakładu karnego, gdzie stanowią silny i bardzo prężny żywioł, z którym musi się liczyć administracja zakładu. A. Podgórecki formułuje hipotezę wyjaśniającą „drugie życie” jako reakcję obronną pozbawionych wolności, którzy, nie mogąc jej kierować pod adresem personelu, przerzucają swą agresję na współtowarzyszy opresji, zwielokrotniając ją tym razem”.

Skazani nie przyjmują biernie pozbawienia wolności. Tworzą sobie swój podziemny świat. Tym podziemnym światem jest podkultura, która umożliwia im przetrwanie w warunkach ograniczonych możliwości życiowych, jakie narzuca zakład karny.

Ogólnie można by przyjąć, że podkultura przestępcza to wszystko, co czynią skazani w sposób ukryty, niejawny, niezgodny z obowiązującymi normami prawnymi i moralnymi oraz zasadami współżycia społecznego.

PODSUMOWUJĄC :

rr) podkultura jest **zjawiskiem dynamicznym** (zmieniają się normy i cele grup nieformalnych, pojawiają się nowe grupy) należy poddawać ją ciągłej obserwacji i analizie,

ss) podkultura ma inny charakter i wymiar w zależności **od typu** i przeznaczenia zakładu karnego,

tt) podkultury nie udało się i nie uda całkowicie zlikwidować ale można i należy ograniczyć jej najbardziej negatywne przejawy.

uu) charakter podkultury jest związany z pracą resocjalizacyjną wśród osadzonych.

Podkultura przestępcza inaczej przejawia się wśród skazanych młodocianych, inaczej u dorosłych pierwszy raz odbywających karę a jeszcze inaczej u recydywistów.

Często zjawisko to bierze swój początek poza murami zakładu, jest ono przeniesione z zewnątrz ze świata przestępczego a w zakładach zmienia tylko swoje formy i przejawy odpowiednio do panujących warunków.

12.2. Przeciwdziałanie negatywnym przejawom podkultury przestępczej.

Mając na uwadze fakt, że zlikwidowanie „drugiego życia” nie jest praktycznie możliwe, działania administracji powinny zmierzać w dwóch podstawowych kierunkach, to jest :

vv) w kierunku zapobiegania tworzeniu i umacnianiu się nieformalnych struktur oraz

ww) w kierunku zwalczania negatywnych przejawów podkultury.

Szczególnie istotny jest początkowy okres pobytu osadzonego w zakładzie penitencjarnym.

Administracja powinna wcześniej „dotrzeć” do osadzonego – niż to uczyni grupa nieformalna.

Jeżeli skazany zajmie już istotną pozycję w grupie nieformalnej, szanse na oderwanie go

od tej grupy są już małe. Prowadzenie profilaktyki powinno rozpoczynać się od pierwszych kontaktów wychowawczych z osadzonym. Funkcję profilaktyczną – obok poznawczej spełniają właściwie przeprowadzane rozmowy informacyjne a następnie rozmowy wstępne oraz rozmowy po przetransportowaniu. W rozmowie wychowawca informuje osadzonego o możliwości zetknięcia się z przejawami podkultury przestępczej oraz ostrzega go przed konsekwencjami ewentualnego uczestnictwa. Jeżeli skazany zajmie już istotną pozycję w grupie nieformalnej, szanse na oderwanie go od tej grupy są już małe. Prowadzenie profilaktyki powinno rozpoczynać się od pierwszych kontaktów wychowawczych z osadzonym. Funkcję profilaktyczną – obok poznawczej – spełniają właściwie przeprowadzane „rozmowy informacyjne” a następnie „rozmowy wstępne” oraz „rozmowy po przetransportowaniu”. W rozmowie wychowawca informuje osadzonego o możliwości zetknięcia się z przejawami podkultury przestępczej oraz ostrzega go przed konsekwencjami ewentualnego uczestnictwa w podkulturze.

Skuteczne przeciwdziałanie zjawisku podkultury przestępczej zależy między innymi od takich warunków jak:

- odpowiedni poziom przygotowania kadry,
- właściwe rozpoznanie samego zjawiska i zagrożeń z niego płynących,
- xx) konsekwentne realizowanie odpowiedniego programu w zależności od potrzeb.

Przeciwdziałanie negatywnym przejawom podkultury przestępczej powinno odbywać się **w sposób kompleksowy**, poprzez stworzenie dostosowanych do specyfiki zakładu karnego systemowych rozwiązań organizacyjnych, ujętych w harmonogramie przeciwdziałania negatywnym przejawom podkultury przestępczej i **szczegółowych instrukcjach przeciwdziałania** podkulturze przestępczej, opracowanych dla poszczególnych stanowisk, z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych posterunków. Do przeciwdziałania negatywnym przejawom podkultury przestępczej zobowiązane są wszystkie służby zakładu karnego oraz szkoły i przywieszienne

przedsiębiorstwa.

Podstawą podejmowania czynności zmierzających do przeciwdziałania negatywnym przejawom podkultury przestępczej, pozbawienie jej swoistej atrakcyjności, czy ograniczenie liczby osób akceptujących jej zasady jest **dobre rozpoznanie tego zjawiska**. Dobre rozpoznanie ma się wówczas, gdy stosuje się odpowiednie metody i analizy. Osiągnąć to można poprzez właściwą koordynację działań wszystkich służb, a w szczególności pionu **ochrony i penitencjarnego**.

Organizowane są **nie rzadziej niż raz w miesiącu odprawy penitencjarno – ochronne** z udziałem dyrektora lub jego zastępcy, funkcjonariuszy działu penitencjarnego i możliwie największej liczby funkcjonariuszy działu ochrony.

Ważnym elementem jest odpowiednie szkolenie kadry w tym zakresie, zapoznanie z zasadami, nauka umiejętności analizowania zachowań negatywnych i reagowanie na nie.

Podstawowymi sposobami i metodami rozpoznawania zjawisk podkulturowych są:

yy) obserwacja

zz) rozmowa

aaa) wywiad

bbb) analiza wytworów własnych

ccc) socjometria

ddd) ankieta

eee) kwestionariusz itp.

Bezpośrednio po przyjęciu skazanego do zakładu karnego należy:

-Ustalić czy może stać się sprawcą lub ofiarą przemocy – właściwie rozpoznać skazanego po przyjęciu (ustalenie np. danych o uprzedniej karalności, pobycie w placówkach opiekuńczo wychowawczych i odpowiednie udokumentowanie, a następnie wykorzystanie tych informacji).

-Ustalić wstępnie dotychczasowe związki i stosunek skazanego do podkultury

przestępczej (w trakcie rozmowy wstępnej).

- Poczynić ustalenia na temat pełnionych ról w poprzednich placówkach wychowawczych bądź poprawczych (szczególnie młodociani sprawcy przestępstw).
- Przestrzec przed dyscyplinarnymi konsekwencjami naruszania obowiązujących w zakładzie karnym przepisów oraz odpowiedzialnością karną w razie udziału w zdarzeniu noszącym znamiona przestępstwa (np. pobicie osadzonego, znęcania się nad nim).
- Wskazać na szkodliwość i negatywne skutki udziału w podkulturze przestępczej.
- Pouczyć o sytuacjach stanowiących zagrożenie o odpowiednich sposobach reagowania (np. wykorzystywanie więźniów będących w trudnej sytuacji socjalno-bytowej i wskazanie na możliwość pomocy w tym zakresie).
- Wskazać, iż przynależność do grup nieformalnych traktowana będzie jako negatywna przesłanka w ocenach postępów w resocjalizacji i odnotowywana w opiniach (np. przy udzielaniu warunkowego przedterminowego zwolnienia).

W trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności:

7. Zapewnić **bezpieczeństwo osobiste** skazanym (art.108 KKW np. cela mieszkalna praca, łaźnia, spacer itp.).
8. Zwracać uwagę na skazanych, którzy z racji cech wiktymnych mogą stać się obiektem szykan, nietolerancji lub agresji, a w konsekwencji **poszkodowanymi** na tle podkultury przestępczej.
9. Osłabiać rolę i **pozycję przywódców** grup nieformalnych oraz ograniczać ich kontakty i wpływy na innych skazanych (działania socjotechniczne).
10. Stale obserwować zachowania skazanych mogące świadczyć o związkach z podkulturą przestępczą, pełnionych rolach i mogących wystąpić na tym tle zagrożeniach dla porządku i bezpieczeństwa zakładu karnego, w szczególności:
 - sporządzanie wykazu prowodyrów, częstsze pełnienie przez niektórych skazanych

- dyżurów porządkowych w celach,
- niespożywanie posiłków przy jednym stole,
 - odrębne przechowywanie naczyń stołowych,
 - wymuszanie świadczenia usług osobistych,
 - przyznawanie się do nie popełnionych przekroczeń,
 - odtrącanie i izolowanie od grupy w czasie spacerów, zajęć kulturalno oświatowych, wychowania fizycznego i z zakresu kultury fizycznej i sportu,
 - wymuszanie w łaźni pomocy w myciu, ślady pobicia lub znęcania się, nowe tatuaże,
 - utrudnianie pracy, celowe psucie i niszczenie i urządzeń, ograniczenie wydajności i zmuszanie do odstępowania części efektów pracy.
- 11.Zatrudniać aktywnych uczestników grup nieformalnych wyłącznie na stanowiskach umożliwiających ścisłą kontrolę zachowania i wykonywanych obowiązków.
 - 12.Rozstrzygać konflikty zachodzące między skazanymi w sposób szczególnie wnikliwy i rozważny bez preferowania którejkolwiek z grup nieformalnych.
 - 13.Właściwie obserwować zachowania osadzonych w miejscach ich pobytu (cele, świetlice, miejsca pracy, łaźnia, pola spacerowe)
 - 14.Zapewnić wzajemny przepływ informacji pomiędzy wychowawcami a osobami nadzorującymi pracę osadzonego, odnośnie roli i miejsca osadzonego w podkulturze.
 - 15.Na oddziałach mieszkalnych prowadzić **zeszyty obserwacji** skazanych, co ułatwia rozpoznanie środowiska i służy wymianie informacji.
 - 16.Zapewnić bezpieczeństwo **osobom poszkodowanym** w podkulturze, a w przypadku stwierdzenia znęcania się nad nimi (moralnego lub fizycznego) obligatoryjne zawiadomienie o tym fakcie organów ścigania.
 - 17.Nasilenie bezpośredniej pracy z **osadzonymi młodocianymi** (np. poprzez atrakcyjne zagospodarowanie czasu wolnego, zajęcia kulturalno-oświatowe).
 - 18.Pozyskiwanie rodzin osadzonych młodocianych do kształtowania pożądanych postaw (zwłaszcza tych rodzin, o których można sądzić, że funkcjonowały prawidłowo pod względem społecznym i wychowawczym).
 - 19.Sporządzanie wykazu prowodyrów i poszkodowanych podkultury przestępczej.

20. Nasilić oddziaływania wychowawcze na osadzonych biernie, deklaratywnie uczestniczących w podkulturze przestępczej, a także otoczyć opieką nie związanych z podkulturą i tych osadzonych, którzy chcą z nią zerwać (poprzez izolację od „prowodyrów” i ochronę przed ewentualną zemstą ze strony aktywnych uczestników podkultury).
21. Stosować właściwy **system nagradzania i karania**, dzięki któremu udaje się ograniczyć zjawiska podkulturowe i może wpływać na ich łagodzenie.
22. Zapewnić wzajemny przepływ informacji na temat „prowodyrów” bądź „poszkodowanych” pomiędzy wychowawcą, dowódcą zmiany, dowódcą konwoju w trakcie przenoszenia skazanego do innego zakładu karnego.

W zakresie rozmieszczenia osadzonych:

1. Rozmieszczać skazanych w celach mieszkalnych niezależnie od deklarowanej przynależności do grup nieformalnych, w sposób zapewniający bezpieczeństwo osobiste i bezpieczeństwo zakładu karnego.
2. Dokonywać w miarę potrzeby niezbędnych przemieszczeń między celami, oddziałami mieszkalnymi, grupami roboczymi, stanowiskami pracy w celu zapewnienia im bezpieczeństwa osobistego oraz porządku i dyscypliny w jednostce.
3. Właściwie rozmieszczać w środkach transportu prowodyrów i poszkodowanych podkultury.
4. Osadzać prowodyrów w stosownie dobranych składach osobowych cel mieszkalnych.
5. Tworzyć grupy niejednorodne podczas rozmieszczania w celach mieszkalnych (adekwatnie do względów bezpieczeństwa i potrzeb wychowawczych).
6. Wśród przyjmowanych do zakładu osadzonych dorosłych, starszych wiekiem wyszukiwanie tych, którzy będą nadawali się do kształtowania środowiska wychowawczego.

Podsumowanie

- Kierownik działu ochrony wspólnie z kierownikiem działu penitencjarnego sporządzają

co najmniej raz w roku pisemną analizę stanu ładu dyscypliny i nastrojów w zakładzie karnym, uwzględniającą dynamikę i rozmiary zjawiska podkultury przestępczej oraz ocenę skuteczności podejmowanych przedsięwzięć wynikających z opracowanego wcześniej harmonogramu .Harmonogram i instrukcje aktualizuje się w miarę potrzeb.

- Przekazuje się i gromadzi w trakcie odpraw penitencjarno - ochronnych informacje o przywódcach i aktywnych uczestnikach grup nieformalnych oraz określa rodzaje zagrożeń mogących wystąpić z ich strony.
- Celem zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w jednostkach, ochrony funkcjonariuszy, a także samych osadzonych, w zakładzie powadzone są sukcesywne działania ukierunkowane na zwalczanie negatywnych przejawów podkultury.
- Aktywnie włączyć do oddziaływań na płaszczyźnie przeciwdziałania negatywnym przejawom podkultury przestępczej innych czynników (np. stowarzyszeń, organizacji, kapelanów więziennych).
- Należy stwierdzić, że w chwili obecnej problem podkultury należy dostrzegać i oceniać w nowych kategoriach i jednocześnie go badać wypracowując nowe formy i metody przeciwdziałania podkulturze przestępczej.
- Należy zdawać sobie sprawę z faktu, że nawet najlepszy program przeciwdziałania nie będzie mógł w pełni zapobiec negatywnym przejawom podkulturowym. Naszym zadaniem jest, aby ograniczyć je do minimum.
- Jako elementy nieodzowne, służące realizacji programów przeciwdziałania podkulturze przestępczej można wymienić następujące czynniki:
 - budowanie autorytetu wychowawcy,
 - fff) kompleksowe działania personelu,
 - ggg) dezaprobata powiązań podkulturowych i ról przywódczych.
- Warunkiem koniecznym do przeciwdziałania zjawisku podkultury jest silna osobowość funkcjonariusza (nie uleganie wpływowi grupy).
W realizacji powyższych zadań mogą wystąpić utrudnienia:
 - hhh) przeludnienie jednostek,
 - iii) możliwość kierowania podkulturą spoza terenu jednostki (szczególnie) w

- środowiskach wielkomijskich),
- jjj)duża rotacja skazanych znacznie utrudnia możliwość skutecznego przeciwdziałania podkulturze przestępczej, w takiej sytuacji trudno jest rozpoznać skazanych i przewidzieć ich zamiary i plany.
- Należy stwierdzić, że problem podkultury istniał, istnieje i będzie istniał, tylko dzisiaj dostrzegamy go w innych warunkach społeczno-politycznych oraz innych warunkach socjalno-bytowych skazanych. Jest to przez kadre dostrzegane i na bieżąco analizowane.

12.3. Nowe tendencje w podkulturze przestępczej.

Zmiany w funkcjonowaniu drugiego życia są ściśle związane z przemianami w więziennictwie jakie wprowadzono na przełomie ostatnich lat, a w szczególności te polegające na preferowaniu bezpośredniego podejścia do tymczasowo aresztowanych i skazanych.

Zostały **złagodzone przepisy** dotyczące odbywania kary pozbawienia wolności, stosowanie zasad humanizacji i liberalizacji w stosunku do osadzonych umożliwiło skazanym lepsze zaspokajanie ich psychospołecznych potrzeb – obniżył się tym samym poziom frustracji i tendencji do agresji. Praworządność w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, łatwiejszy kontakt ze światem zewnętrznym, poprawa warunków sanitarnych i bytowych oraz humanitarny stosunek administracji do osadzonych zwiększają u skazanych poczucie bezpieczeństwa. Wprowadzenie do zakładów karnych możliwości korzystania przez osadzonych np. z własnej odzieży, obuwia, korzystania z telewizji jest przykładem poprawy warunków socjalno bytowych.

Pomimo jednak, że zasady drugiego życia zmieniają się to nadal spotykamy się z **negatywnymi przejawami** takimi jak: pobicia na tle podkultury, samouszkodzenia, głódówki, znęcanie się itp. Wielu osadzonych uczestniczących w grupie dąży do zaspokajania własnych potrzeb materialno – bytowych oraz przedkłada własne interesy ponad obowiązujące zasady, to nadal jeszcze są osobnicy aktywni, którym udział w grupie daje satysfakcję z posiadanego prestiżu i pozycji. Jest to często silniejsze od norm

moralnych. Są oni akceptowani tylko w grupie przestępczej i w niej znajdują potwierdzenie swojej wartości.

Obserwuje się też **wyraźne rozluźnienie** w zakresie przestrzegania zasad i norm drugiego życia. Zaznaczyć jednak należy, że bardziej jest to widoczne w grupie recydywistów niż młodocianych. Widoczne są także zmiany w podejściu grypsujących do zjawiska podkultury i uczestnictwa w niej np. zmiany w sposobie komunikowania się, słabsza kontrola zachowań innych, rezygnacja z bezwzględnego obowiązku walki z administracją.

Nadal podstawowymi grupami w strukturze nieformalnej skazanych są **grypsujący, niegrypsujący i poszkodowani**. Zauważa się przenikanie do społeczności więźniów członków niektórych subkultur młodzieżowych np. satanistów.

W zakładach karnych dla młodocianych obserwuje się wzrost liczby skazanych grypsujących. Na uwagę zasługuje nowa grupa tzw. „**cwaniaków**”, która pojawiła się na terenie Polski Północnej – okręg koszaliński. Jest to grupa niegrypsująca, którą można porównać z dawniej istniejącą grupą festów. Grupę tę stanowią przede wszystkim młodociani, którzy wcześniej grypsowali, a zostali wykluczeni z grupy grypsujących. Stosunek „cwaniaków” do grypsujących jest wrogi i nastawiony na doprowadzenie wszelkimi sposobami do bezpośrednich przejawów agresji np. bójki, pobicia między tymi grupami, grypsujący określani są pogardliwie „babami”, „bladziami”.

Grupa „cwaniaków” jest wewnętrznie skonsolidowana, obowiązuje solidarność grupowa, jednostki najbardziej aktywne przewodzą grupie, członkowie grupy nie donoszą na innych.

Stosunek „cwaniaków” do administracji jednostek penitencjarnych jest przychylny (w celu osiągnięcia korzyści w kontaktach z grypsującymi). Uważają, że należy im się poparcie ze strony administracji, ponieważ zwalczają grypsujących. Zwyczaje panujące w grupie „cwaniaków” są inne niż wśród grypsujących, mają na celu wywołanie konfliktów przeradzających się w otwartą agresję ze strony grypsujących np. używanie do siebie zwrotów żeńskich w obecności grypsujących.

Uaktywnienie się grupy „**cwaniaków**” było podłożem zbiorowych bójek skazanych jakie miały miejsce w dniu 8.03. i 16. 03. 2002 r. w ZK w Potulicach. Grupa

„cwaniaków” pod pozorem współpracy z administracją jednostki w zakresie przeciwdziałania negatywnym przejawom tradycyjnie rozumianej podkultury przestępczej, posługuje się metodą konfrontacji i nietolerancji, a sposobem rozwiązywania konfliktów jest siła fizyczna i agresja.

Pojawili się przywódcy grup podkulturowych wywodzący się ze środowisk przestępczości zorganizowanej. Posiadają pieniądze, podporządkowują sobie innych osadzonych rozszerzając w ten sposób władzę z wolności na teren zakładu karnego. Nowej generacji skazani – żołnierz mafii, nie musi stosować się do norm gryperskich posiadając wpływy, władzę i pieniądze. Żołnierz gangu to człowiek w „białych rękawiczkach, często inteligentny, cieszący się szacunkiem ze względu na charakter popełnionych przestępstw i kontakty ze środowiskiem zorganizowanej przestępczości. Przystępczość zorganizowana wnosi do podkultury więziennej elementy własnej podkultury przestępczej. Kolejną tendencją jest przyjmowanie ról przywódczych w podkulturze.

Przystępczość zorganizowana w trakcie izolacji więziennej to szereg problemów ochronnych, ewidencyjnych, penitencjarnych i innych. Mogą to być groźne przypadki dla bezpieczeństwa zakładu karnego w przypadku konsolidacji do zbiorowego działania. Istotnym nowym problemem jest wzrost liczby **obcokrajowców**, szczególnie z krajów takich jak: Rosja, Białoruś, Ukraina, obywatele Europy Zachodniej. Mogą oni w niektórych sytuacjach stwarzać zagrożenie dla bezpieczeństwa i być źródłem istotniejszych konfliktów.

Skazani **młodociani** nadal stanowią najtrudniejszą grupę wychowawczą, najbardziej podatną na negatywne wpływy. Grupę w której obserwuje się najbardziej drastyczne i brutalne przejawy podkultury. Jest to grupa podatna szczególnie na oddziaływanie grup przestępczych organizujących „drugie życie”, którzy z racji swych predyspozycji psychofizycznych, a szczególnie emocjonalnych odczuwają potrzebę bycia grypsującym. Tu wyraźnie obserwujemy przenoszenie zwyczajów podkultury środowisk przestępczych gangów młodzieżowych do zakładów poprawczych. Zauważa się zachowania charakterystyczne dla fali wojskowej gdzie „młody” wykorzystywany jest do różnych prac porządkowych, a także zachowania przenoszone z wolności typowe dla pseudo

kibiców – szalikowców . Przenikanie różnych subkultur do więzień jest wyraźnie dostrzegalne, a zadaniem Służby Więziennej jest stała obserwacja tych zmian i zapobieganie ewentualnym zagrożeniom. Nadal zjawisko podkultury przestępczej znajduje najwięcej zwolenników wśród osadzonych młodocianych. To właśnie młodociani są najlepszym „materiałem” na członka grupy, często na wolności są członkami subkultur młodzieżowych. Dlatego bardzo łatwo mogą zostać wchłonięci przez grupę gryperską i znajdują w niej poczucie bezpieczeństwa i oparcie. Młodociani są zdemoralizowaną grupą i to oni przenoszą z wolności nawyki rozwiązywania problemów przy użyciu siły fizycznej.

U skazanych, a szczególnie u poszkodowanych, którzy nie są tolerowani przez innych grypsujących i chcą dowartościować się w swojej grupie przyjmują role przywódcze, zastraszają i wymuszają podległość u pozostałych. W niektórych jednostkach wśród młodocianych poszkodowanych wykluczonych z podkultury obserwuje się wytworzenie trójstopniowej hierarchii tzw. cweli (cweli z wolności, bardaszanych i prawidłowych). Młodociani bardzo łatwo ulegają manipulacjom osadzonych dorosłych, mających wysoką pozycję w hierarchii grupy nieformalnej. Mogą zatem stać się wykonawcami poleceń wydawanych przez te osoby. Wykazują oni wysoki stopień solidaryzmu grupowego, skłonni do zachowań agresywnych zarówno w obrębie grupy jak i na zewnątrz. Manifestują wrogość do wszelkich reguł życia społecznego oraz charakteryzują się zmiennością i nieprzewidywalnością zachowań. Silnie utożsamiają się z wartościami i zasadami funkcjonowania grupy. Dla osadzonego młodocianego bardzo ważne jest osiągnięcie wysokiego miejsca w hierarchii grupy, daje mu to poczucie znaczenia i jest środkiem samorealizacji.

Wydaje się, że wyraźne zmiany w podkulturze przestępczej są ściśle związane ze zmianami w polityce penitencjarnej. Nastąpiła poprawa atmosfery w zakładach karnych, jasne określenie celów wykonania kary w dużym stopniu osłabiły normy regulujące w sposób negatywny stosunek grypsujących do administracji.

**WARUNKOWE PRZEDTERMINOWE ZWOLNIENIE,
PRZERWA W WYKONYWANIU KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI.**

1. WARUNKOWE PRZEDTERMINOWE ZWOLNIENIE.

1. 1. Cel i istota warunkowego przedterminowego zwolnienia.

Przez **warunkowe przedterminowe zwolnienie** rozumie się na ogół wykonanie części kary w warunkach ograniczenia wolności, gdyż dalsze jej wykonanie nie jest już celowe.

Można też istotę warunkowego zwolnienia traktować jako **warunkową rezygnację** z efektywnego wykonania części kary pozbawienia wolności. Następuje ono wtedy, gdy cel postępowania penitencjarnego (**pozytywna prognoza kryminologiczna**), zdaje się być osiągnięty i dalsze przebywanie skazanego w zakładzie karnym nie jest konieczne. O tym, czy kara ostatecznie zostanie uznana za zakończoną, pomimo nie zakończenia jej w całości, decyduje zachowanie skazanego w okresie próby.

O ile, w historii rozwoju instytucji warunkowego zwolnienia, duża różnorodność charakteryzowała spojrzenie na istotę warunkowego zwolnienia (dzisiaj są one raczej ujednolicone), o tyle na ogół występowała zgodność co do faktu, że należy je traktować jako **sposób indywidualizacji** wykonywania kary pozbawienia wolności.

Dzięki niej **zasada indywidualizacji** wkroczyła do penitencjarystyki już w połowie XIX wieku i uległa szybkiemu rozpowszechnieniu. Między innymi na tym właśnie polega zasługa twórców klasycznych postaci systemu progresywnego, **Meconochiego i Crofftona** (omówiono w rozdz. I), którzy wprowadzając do swoich systemów warunkowe zwolnienie jako **ostatni etap** wykonywania kary, zintegrowali je z systemem penitencjarnym.

Dostrzeżono w warunkowym zwolnieniu ważny środek do osiągnięcia **poprawczych celów** kary. Wynika to stąd, że perspektywa wcześniejszego opuszczenia

Z. K. dla wielu skazanych stanowi **czynnik silnie motywujący** ich do poprawnego zachowania się w czasie odbywania kary i do współuczestnictwa w prowadzonej przez administrację pracy resocjalizacyjnej.

Z kolei **okres próby** związany z warunkowym zwolnieniem stanowi przedłużenie oddziaływań resocjalizacyjnych w warunkach wolnościowych.

Możliwość wykonywania reszty kary powstrzymuje warunkowo zwolnionych od kontynuowania przestępczej działalności i sprzyja ich integracji społecznej w pierwszym, najtrudniejszym okresie po zwolnieniu z zakładu karnego.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie jako środek polityki kryminalnej, a instytucja prawa penitencjarnego posiada **określone cele**, pozwalające przede wszystkim **indywidualizować karę po wyroku** oraz posiada **określone funkcje**, które ujmując bardzo szeroko, można określić jako:

- 17)ochrona społeczeństwa przed przestępczością,
- 18)społeczna rehabilitacja przestępcy,
- 19)sprawdzenie ugruntowania poprawy,
- 20)ułatwienie przejścia z pozbawienia wolności do pełnej wolności,
- 21)indywidualizacja postępowania z przestępcą,
- 22)bodziec i zachęta do poprawy,
- 23)zmniejszenie szans do nabycia kwalifikacji przestępczych,
- 24)przerzucenie obowiązku utrzymania rodziny pozbawionego wolności z państwa na warunkowo zwolnionego,
- 25)zapobieganie rozkładowi rodziny,
- 26)wpływanie na wzrost dyscypliny w zakładzie karnym,
- 27)działanie odstrasżające przez możliwość odwołania w każdym czasie warunkowego zwolnienia,
- 28)nagroda za wykazaną chęć poprawy,
- 29)sprawdzenie wartości systemu penitencjarnego,
- 30)powiązanie nadzoru penitencjarnego z pracą wychowawczą w Z.K.
- 31)przeciwdziałanie otepieniu i apatii przy dłuższych karach pozbawienia wolności,

32) odstraszenie sprawcy przez groźbę odbycia pozostałej części kary.

Instytucja warunkowego przedterminowego zwolnienia **charakteryzuje się następującymi cechami:**

48. warunkowe zwolnienie i ustanowienie okresu próby stanowi jedną całość,

49. warunkowe zwolnienie następuje po odbyciu przez skazanego części kary pozbawienia wolności orzeczonej w wyroku sądowym,

50. korzystanie z przywilejów warunkowego zwolnienia – w postaci skrócenia orzeczonej wyrokiem kary – uzależnione jest od wypełnienia szeregu warunków, wśród których podstawowym jest warunek nie popełnienia umyślnego przestępstwa, za które wymierzono karę bez warunkowego zawieszenia jej wykonania,

51. warunkowe zwolnienie powoduje, że nad warunkowo zwolnionym jest wykonywany dozór kuratora sądowego, osoby godnej zaufania, stowarzyszenia, organizacji lub instytucji, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym.

1. 2. Przesłanki warunkowego przedterminowego zwolnienia.

Warunkowe przedterminowe zwolnienie jest kluczową instytucją prawa karnego wykonawczego. W polskim ustawodawstwie karnym warunkowe zwolnienie uregulowane jest częściowo w **Kodeksie karnym wykonawczym**, a częściowo w **Kodeksie karnym**. Wydaje się, że podyktowane to zostało tradycją, niż względami merytorycznymi

W Kodeksie karnym wykonawczym znajdują się przepisy procesowe dotyczące orzekania tego środka oraz przepisy regulujące sposób jego wykonania, natomiast **Kodeks karny** określa „zasady, na jakich ta instytucja została zbudowana, pomijając kwestie techniczne i procesowe” (uzasadnienie rządowego projektu kodeksu karnego, 1997, s. 164)-. W świetle przepisów k.k. warunkowe zwolnienie jest instytucją

uzależnioną od osiągnięcia indywidualno - prewencyjnych celów kary.

Materialną przesłankę udzielenia warunkowego zwolnienia stanowi **pozytywna prognoza kryminologiczna**, oparta na:

- 35) ocenie właściwości i warunków osobistych skazanego,
- 36) jego postawa, sposób życia przed i po popełnieniu przestępstwa,
- 37) zachowanie się w toku odbywania kary,
- 38) cechy związane z popełnionym czynem (tzw. okoliczności jego popełnienia).

Pozytywna prognoza **uzasadnia przypuszczenie**, że pomimo wcześniejszego zwolnienia nie powróci on na drogę przestępstwa.

Przesłanką formalną warunkowego zwolnienia jest **odbycie** przez skazanego określonego w ustawie **minimum okresu odbywania kary**, koniecznego do zastosowania warunkowego przedterminowego zwolnienia. Ten okres minimalny jest wyznaczony dwoma elementami:

- 1) wymiarem orzeczonej kary pozbawienia wolności,
- 2) czasem efektywnego jej wykonywania.

Jako zasadę przyjęto, że skazany może zostać zwolniony warunkowo po odbyciu **co najmniej połowy kary**, ale nie wcześniej niż **po 6 miesiącach**. Oznacza to, że warunkowe zwolnienie z odbycia części kary pozbawienia wolności nie ma w ogóle zastosowania do kar pozbawienia wolności w rozmiarze do **6 miesięcy**.

W odniesieniu do niektórych kategorii skazanych przepisy tego artykułu przewidują **surowsze reguły**:

- w przypadku recydywisty skazanego w warunkach **art. 64 § 1 k.k.** (tzw. recydywa specjalna podstawowa) można zwolnić po odbyciu **dwóch trzecich** kary, ale nie wcześniej niż po roku,

- recydywista wielokrotny (skazany w warunkach **art. 64 § 2 k.k.**), a także sprawca, który popełnił przestępstwo w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym albo z popełnienia przestępstw uczynił sobie źródło dochodu, może uzyskać warunkowe zwolnienie po odbyciu **trzech czwartych** kary, ale nie wcześniej niż po roku,

- skazanego na karę 25 lat pozbawienia wolności można zwolnić warunkowo **po odbyciu 15 lat**,

-skazanego na karę dożywotniego pozbawienia wolności- **po odbyciu 25 lat kary**,
39)w szczególnie uzasadnionych wypadkach sąd, wymierzając sprawcy karę pozbawienia wolności, może wyznaczyć **surowsze ograniczenia dotyczące odbycia części kary**, po której możliwe jest warunkowe zwolnienie, niż te określone wyżej.

Sąd, który uzna, że zachodzi szczególnie uzasadniony wypadek, może w wyroku skazującym **podwyższyć** zarówno minimum odbytej kary określone w kodeksie jako 6 miesięcy, 1 rok, 15 czy 25 lat, jak i **zwiększyć** wymaganą część kary ponad jedną drugą, dwie trzecie czy trzy czwarte.

Szczególne zasady udzielania warunkowego zwolnienia bez konieczności zachowania tych ograniczeń przewidziane są w odniesieniu do skazanych na karę nie przekraczającą **3 lat**, którzy korzystali przez co najmniej **1 rok z przerwy** w odbywaniu kary, a przed uzyskaniem przerwy odbyli **co najmniej 6 miesięcy kary**.

W określonym wypadku roczna przerwa, która nie została odwołana, stanowi dobrą prognozę, że pomimo niewykonania całej kary sprawca będzie przestrzegał porządku prawnego, w szczególności nie popełni ponownie przestępstwa.

1.3. Rola administracji więziennej - prognoza kryminologiczno-społeczna.

Ustawa stanowi, że orzekanie w sprawie warunkowego zwolnienia należy **do sądu penitencjarnego**, a posiedzenie sądu powinno odbyć się **w zakładzie karnym**.

We wszystkich wypadkach, gdy nie ma przeszkód aby sprawę rozpoznać w zakładzie karnym, tam właśnie powinno się odbywać posiedzenie sądu. Sąd może odstąpić od tej reguły **tylko wyjątkowo**, np. gdy skazany w chwili orzekania co do warunkowego zwolnienia przebywa na wolności (przerwa w wykonaniu kary), a zachodzi potrzeba wysłuchania go na posiedzeniu.

Takie rozwiązanie ustawowe ma zabezpieczyć **realizację zasady**, że na posiedzeniu sąd powinien wysłuchać przedstawiciela administracji zakładu karnego oraz umożliwić sądowi zapoznanie się z dokumentacją dotyczącą skazanego znajdującą się w zakładzie.

Przedstawicielem zakładu karnego jest dyrektor lub osoba przez niego delegowana. „Powinność” wysłuchania takiego przedstawiciela oznacza, że tylko w przypadkach niewątpliwych sąd może odstąpić od tego obowiązku (np. gdy warunkowo zwalnia skazanego i żadne kwestie związane z okresem próby nie wymagają opinii przedstawiciela zakładu karnego).

Na zasadach ogólnych sąd penitencjarny może orzekać w sprawie warunkowego zwolnienia **z urzędu, na wniosek prokuratora, skazanego lub jego obrońcy**. Ustawa uprawnia do złożenia wniosku o warunkowe przedterminowe zwolnienie także **dyrektora zakładu karnego**. Na postanowienie sądu penitencjarnego odmawiające warunkowego zwolnienia dyrektor zakładu karnego **może wnieść zażalenie**, w przypadku gdy wystąpił on z wnioskiem o udzielenie takiego zwolnienia.

Kodeks ustala również terminy, po upływie których sąd może rozpoznać ponowny wniosek o warunkowe zwolnienie, jeżeli poprzednio odmówił warunkowego zwolnienia – **3 miesiące**. Ta cenzura czasu dotyczy wyłącznie wniosków składanych przez skazanego lub jego obrońcę. Wspomniane ograniczenie co do możliwości ponowienia wniosku nie dotyczy dyrektora zakładu karnego lub kuratora sądowego.

Administracja zakładu karnego odgrywa ważną rolę w przedmiocie rozstrzygnięcia przez sąd penitencjarny w kwestii warunkowego zwolnienia osób odbywających karę pozbawienia wolności, ponieważ zakład karny obowiązany jest sporządzić szczegółową **opinie o skazanym**, zawierającą informacje dotyczące:

- 40) przebiegu odbywania kary,
- 41) jego zachowania się przed osadzeniem w zakładzie,
- 42) jego zachowania się w trakcie pobytu poza zakładem w związku z udzielonymi przepustkami.
- 43) ocenę postępów w procesie resocjalizacji,
- 44) ocenę zamierzeń skazanego dotyczących zamieszkania i zatrudnienia po zwolnieniu,
- 45) propozycje w sprawie nałożenia obowiązków lub ustanowienia dozoru.

Opinia administracji zakładustanowi ocenę postępowania skazanego i rezultatów w jego reedukacji, opartą na bezpośredniej codziennej obserwacji skazanego i

na stosowaniu wobec niego konkretnych form i metod oddziaływania penitencyjnego.

Administracja zakładu karnego powinna w zasadzie zajmować stanowisko co do tego, czy skazany zasługuje na warunkowe zwolnienie. Dotyczy to zarówno wniosków kierowanych przez dyrektora zakładu, jak i opinii sporządzonych w następstwie wniosków skazanego, jego obrońcy czy prokuratora.

Również w opinii sporządzonej na żądanie sądu administracja zakładu zajmuje stanowisko co do celowości warunkowego zwolnienia. Opinia administracji zakładu karnego ma dla sądu istotne znaczenie, ponieważ znajduje się w niej szereg informacji potrzebnych do postawienia właściwej **prognozy kryminologicznej**, uzasadniającej przypuszczenie, że pomimo wcześniejszego zwolnienia skazany nie powróci ponownie na drogę przestępstwa.

W konsekwencji założona wobec skazanego **pozytywna prognoza kryminologiczno - społeczna** świadczy:

46) o poprawie skazanego,

47) o tym, że cele polityki penitencyjnej wobec niego zostały zrealizowane,

48) że po opuszczeniu zakładu karnego będzie on przestrzegał porządku prawnego,

49) powstrzyma się od popełnienia ponownie przestępstwa.

Założenie pozytywnej prognozy kryminologiczno - społecznej jest zadaniem niezwykle trudnym, dlatego też kontynuacją rozpoczętego w czasie pobytu w zakładzie karnym procesu resocjalizacji powinna być druga faza kary w warunkach ograniczonej wolności w okresie próby warunkowo zwolnionego.

Faza wolności dozorowanej realizowana w ramach warunkowego zwolnienia powinna stanowić przede wszystkim **sprawdzian**, czy nastąpiła poprawa skazanego i w jakim zakresie, czy była to tylko pozorna poprawa, oparta na kalkulacji, że podporządkowanie się obowiązującemu regulaminowi oraz formalny udział w indywidualnym programie oddziaływania stworzy wrażenie resocjalizacji, a w następstwie umożliwi uzyskać upragnioną wolność.

1.4. Obligatoryjne i fakultatywne odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia.

Warunkowe zwolnienie następuje na **okres próby**. W zasadzie stanowi go czas

pozostały do odbycia całej kary. Nie może on być krótszy niż **2 lata** (dla recydywisty wielokrotnego – 3 lata) ani dłuższy niż **5 lat**. Dłuższy okres próby przewidziany jest dla skazanych **na karę dożywotniego pozbawienia wolności**, którzy mogą wyjątkowo być zwolnieni po 25 latach, gdyż wynosi on **10 lat**.

W odniesieniu do warunkowego przedterminowego zwolnienia, podobnie jak w przypadku innych środków probacyjnych, przepisy przewidują dwie postaci tego środka:

- a). **prostą** (nieprobacyjną),
- b). **probacyjną**, połączoną z nałożeniem na skazanego **obowiązków** czy **oddaniem go pod dozór**.

Nałożenie na skazanego zwalnianego warunkowo określonych obowiązków **ma charakter fakultatywny**, tzn. zależy od uznania sądu. Sąd penitencjarny udzielający skazanemu warunkowego przedterminowego zwolnienia może na okres próby nałożyć na niego jeden lub kilka spośród obowiązków wymienionych w ustawie. W nauce prawa karnego wykonawczego podkreśla się, że **łagodzenie rygorów**, jakim skazany poddawany jest w okresie próby, powinno następować w razie **pomyślnego przebiegu procesu resocjalizacji** w warunkach wolnościowych lub **faktycznej niemożliwości ich wykonywania**.

Natomiast **zaostrenie rygorów** uzasadnione jest tylko wtedy, gdy jest to konieczne dla wzmożenia jego poczucia odpowiedzialności i potrzeby przestrzegania porządku prawnego.

Pozytywny przebieg okresu próby stanowi zrealizowanie celu warunkowego zwolnienia. Oznacza zarazem, że decyzja o warunkowym zwolnieniu była trafna, aczkolwiek nie można powiedzieć, że odwołanie warunkowego zwolnienia przesądza o nietrafności jej decyzji. Przyczyny powrotu do przestępstwa mogą wystąpić poza zakładem i wiązać się z trudnościami w readaptacji społecznej zwolnionego, a w szczególności z brakiem właściwej pomocy i opieki postpenitencjarnej.

W świetle prawa przez **pozytywny przebieg okresu próby** rozumie się jedynie **nie odwołanie** warunkowego przedterminowego zwolnienia w tym okresie i w ciągu dalszych **6 miesięcy** (są one potrzebne dla ustalenia, czy na krótko przed upływem okresu próby zwolniony nie popełnił przestępstwa i nie naruszył rażąco obowiązków

próby). W takiej sytuacji uważa się **karę za odbytą** z chwilą warunkowego zwolnienia.

Konsekwencją **negatywnego** przebiegu tego okresu jest **odwołanie warunkowego zwolnienia**. Sąd penitencjarny **odwołuje warunkowe zwolnienie**, jeżeli skazany w okresie próby popełnił przestępstwo umyślne, za które został prawomocnie skazany na karę bezwzględnego pozbawienia wolności. Jest to odwołanie warunkowego zwolnienia **obligatoryjne**.

Natomiast odwołanie jest **fakultatywne** („sąd może warunkowe zwolnienie odwołać”), jeżeli w okresie próby zwolniony rażąco narusza porządek prawny, a w szczególności popełnił przestępstwo nie będące podstawą obligatoryjną odwołania, uchyla się od dozoru, wykonania nałożonych obowiązków lub orzeczonych środków karnych.

W razie odwołania warunkowego zwolnienia nie zalicza się na poczet kary okresu spędzonego na wolności. Kodeks karny nie wyklucza ponownego warunkowego zwolnienia z części kary, co do której uprzednie warunkowe zwolnienie zostało odwołane, ale stanowi, że nie może to nastąpić wcześniej **niż przed upływem roku** od osadzenia w zakładzie karnym, a w wypadku **dożywotniego** pozbawienia wolności przed upływem **5 lat**.

2. PRZERWA W WYKONYWANIU KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI.

2.1. Podstawy udzielenia przerwy.

Określone w Kodeksie karnym wykonawczym **przesłanki udzielenia przerwy** wykonywaniu kary pozbawienia wolności przybierają dwie postaci:

- 1) przerwa obligatoryjna,
- 2) przerwa fakultatywna.

Przerwa obligatoryjna („sąd penitencjarny udziela przerwy”) ma miejsce, gdy zachodzą następujące przesłanki:

23.choroba psychiczna,

24.inna ciężka choroba uniemożliwiająca wykonanie kary

Przerwa obligatoryjna udzielana jest na okres do „czasu ustania przeszkody”

Przerwa fakultatywna („sąd penitencjarny może udzielić przerwy”) wchodzi w grę, jeżeli przemawiają za tym:

25.ważne względy zdrowotne,

26.ważne względy rodzinne,

27.ważne względy osobiste skazanego.

W takim wypadku sąd penitencjarny określa z góry czas trwania przerwy, a ustawa nie stawia tu limitu.

Oprócz wymienionych przesłanek powinna występować **ocena dotychczasowego zachowania się** skazanego w zakładzie karnym i oparta na niej **prognoza** co do przyszłego zachowania się na wolności.

Zakład karny obowiązany jest załączyć **opinię o skazanym** do własnego wniosku, czy też do wniosku skazanego o przerwę w wykonaniu kary. Jeżeli przerwa w wykonaniu kary następuje z powodu poważnych względów zdrowotnych lub rodzinnych, ale zachodzi obawa, że skazany nie wykorzysta zgodnie z jej przeznaczeniem, to nie ma podstaw do zarządzenia przerwy.

2.2.Obligatoryjne i fakultatywne odwołanie przerwy w wykonywaniu kary pozbawienia wolności.

Podstawą odwołania przerwymogą być następujące **okoliczności**:

28.ustanie przyczyn dla których została udzielona,

29.gdy skazany nie korzysta z przerwy w celu, w jakim została udzielona,

30.gdy skazany nie wykonuje obowiązków, które sąd penitencjarny nałożył na skazanego udzielając przerwy,

31.rażące naruszenie porządku prawnego.

Powyższe przesłanki stanowią podstawę do **fakultatywnego** odwołania przerwy („przerwa może być odwołana”).”

Niezależnie od **instytucji odwołania przerwy** K.k.w. przewiduje **automatyczne zakończenie** przerwy, jeżeli w czasie przerwy skazany popełnił

przestępstwo, w związku z którym zostało zastosowane tymczasowe aresztowanie. Kara pozbawienia wolności, której odbywanie zostało przerwane, podlega wykonaniu z mocy prawa.

Przedstawiony wyżej przypadek stanowi podstawę do **obligatoryjnego** odwołania przerwy.

Pytania kontrolne:

1. Podaj, na czym polega warunkowe przedterminowe zwolnienie?
2. Jaki jest cel i funkcje warunkowego zwolnienia?
3. Omów przesłanki formalne warunkowego przedterminowego zwolnienia.
4. Omów przesłanki materialne warunkowego przedterminowego zwolnienia.
5. Co oznacza pozytywna prognoza kryminologiczna?
6. Co wchodzi w skład prognozy kryminologicznej?
7. Jakie znaczenie dla skazanego, społeczeństwa oraz instytucji penitencjarnych ma warunkowe zwolnienie?
8. Omów rolę administracji zakładu karnego w kwestii warunkowego zwolnienia.
9. Co powinna zawierać opinia o skazanym sporządzana przez administrację więzienną ?
10. Omów obligatoryjne przesłanki do odwołania warunkowego zwolnienia.
11. Jakie przesłanki stanowią fakultatywne odwołanie warunkowego zwolnienia?
12. Co rozumiesz pod pojęcie przerwy obligatoryjnej?
13. Jakie przesłanki stanowią o udzieleniu przerwy fakultatywnej?
14. Omów rolę administracji więziennej w przedmiocie przerwy.
15. Kiedy następuje obligatoryjne zakończenie przerwy?
16. W jakich przypadkach sąd może odwołać przerwę w karze?

Hanna Chmielewska.

PSYCHOLOGICZNE ASPEKTY IZOLACJI

XIV.1. Psychologiczna charakterystyka oraz zasady postępowania z osobami pozbawionymi wolności.

Uwięzienie stanowi najtrudniejszą dla człowieka formę izolacji. Wynika to między innymi z negatywnej opinii innych ludzi o izolowanym człowieku. Pozbawienie człowieka wolności stanowi najostrzejszą reakcję społeczeństwa na niespełnienie jego wymagań w zakresie przestrzegania norm prawnych czy moralnych. Człowiek, który na skutek popełnienia czynu przestępczego trafia do więzienia, przeżywa wielokrotnie trudności w zaspakajaniu potrzeb i odczuwa w związku z tym stany napięcia, z którymi nie zawsze umie sobie poradzić. Równocześnie podlega szeregowi przykrych nacisków i przymusów, a czynności, którym musi się podporządkować często naruszają jego godność osobistą.

Najbardziej charakterystyczne dla izolacji więziennej cechy to :

- "niezaspokojenie potrzeb związanych z dopływem bodźców zmysłowych(deprywacja sensoryczna),
- "niezaspokojenie potrzeb związanych z uzyskaniem informacji na temat najbliższych dla osadzonego osób (deprywacja informacyjna),
- "niezaspokojenie innych potrzeb psychicznych człowieka min.: potrzeby bezpieczeństwa, akceptacji, prestiżu,
- "stany frustracji i związane z tym odczuwanie napięcia psychicznego,
- "sytuacje, w których dochodzi do uwłaczania, poniżania godności osobistej (deprecjacja godności),
- "zagrożenia

Aby prawidłowo funkcjonować człowiek pobiera bodźce z otoczenia, przetwarza je i w odpowiedni sposób reaguje na nie. Dzieje się to często automatycznie, bez udziału świadomości.

Zazwyczaj nie zdajemy sobie sprawy ile bodźców dociera do nas za pośrednictwem zmysłu wzroku, słuchu czy węchu. Przemieszczając się pieszo z domu do pracy rzadko zwracamy uwagę na zmieniające się kolory liści na drzewach, zapach unoszący się w powietrzu czy śpiewające ptaki. Zaczynamy zwracać na to uwagę dopiero wtedy gdy bodźce te pojawiają się w nadmiernej ilości (np. jest zbyt głośno lub zapach jest zbyt intensywny) bądź też kiedy nagle zaczyna ich nam brakować. Doznania zmysłowe w warunkach więziennych są bardzo ubogie. To, co najczęściej widzą osadzeni to mury, kraty, mundury, stale te same sylwetki innych osadzonych czy funkcjonariuszy. To, co najczęściej słyszą ogranicza się do monotonnych i przykrych dźwięków stale przypominających im gdzie się znajdują : szczęku kluczy, zgrzytu zasuw, stereotypowych poleceń funkcjonariuszy i odpowiedzi osadzonych. Gdy dodamy do tego jeszcze wwiercający się w nos i bardzo specyficzny zapach zakładu karnego (na który składają się smród dymu papierosowego, pot, wydawany w oddziale posiłek itp.) trudno mówić o bogactwie doznań. Oczywiście stopień w jakim bodźce te dopływają do osadzonych jest ściśle związany z typem zakładu karnego. Najbardziej szczelne będą pod tym względem areszty śledcze i zakłady typu zamkniętego. Dużo więcej bodźców dociera do osadzonych odbywających karę w zakładach karnych typu półotwartego i otwartego.

Więzienie ogranicza także ilość napływających do osadzonego informacji. Nie dotyczy to informacji ogólnych, przekazywanych za pośrednictwem mediów. Informacje, z uzyskaniem których osadzeni mają trudności, to wiadomości o tym co dzieje się z ich najbliższymi, czy też jak przebiegają sprawy nie załatwione przez nich przed osadzeniem. Możliwość uzyskiwania tych informacji z listów czy w trakcie widzeń, wiąże się z faktem, że uzyskiwane wiadomości mogą być nieco przeterminowane. Nie zawsze też to o czym piszą najbliżsi jest tym, na co czeka osadzony.

Oprócz trudności związanych z zaspakajaniem potrzeb zmysłowych i dopływem informacji osadzeni napotykają w więzieniu również na utrudnienia w zaspakajaniu innych potrzeb. W sposób najbardziej bezwzględny więzienie wpływa na niezaspokojenie potrzeby kontaktów emocjonalnych i bezpieczeństwa. Ograniczenie

kontakty z rodziną i pozbawienie wspierającego wpływu najbliższych stanowią przyczynę przeżywaną przez osadzonych napięć psychicznych i odbija się niekorzystnie na ich funkcjonowaniu w warunkach izolacji. Wyjątkowo niekorzystne skutki powoduje także niezaspokojenie potrzeb akceptacji i prestiżu (uznania, znaczenia). Kiedy osadzony nie będzie miał możliwości zaistnienia w więzieniu w sposób akceptowany przez administrację (np. poprzez zdobycie pierwszego miejsca w zawodach tenisa stołowego), poszuka uznania w strukturach nieformalnych podkultury więziennej np. jako osoba silna i wyjątkowo agresywna.

Uwięzienie nie daje również osadzonym możliwości realizowania swoich indywidualnych potrzeb w zakresie przyzwyczajęń, zainteresowań, upodobań.

Konsekwencją niemożności zaspokojenia potrzeb są stany przeżywaną przez osadzonych napięć emocjonalnych. Fizycznie jest to odczuwane jako uczucie sztywnienia mięśni karku i ramion, cierpienie skóry na głowie, zaciskanie pięści i szczękocisk. Spłyceniu ulega oddech a praca serca jest przyspieszona. Przeszkody czy utrudnienia na drodze zaspokojenia potrzeb nazywane są sytuacjami frustracji.

Pozbawienie wolności w zasadniczy sposób zmienia społeczny status jednostki. Człowiek do tej pory wolny, pełniący w społeczeństwie różne role nagle zaczyna funkcjonować tylko w jednej, roli osadzonego. Informacje niezbędne dla prawidłowego wykonania kary pozbawienia wolności mieszczą się na karcie identyfikacyjnej osadzonego umieszczonej w oddziale. Nie zawiera ona danych o tym w jakich rolach osadzony funkcjonował na wolności i jak się z nich wywiązywał. Często osadzeni sami mówią, że w więzieniu „człowiek czuje się tak, jakby zdjęli z niego ubranie”. Dodatkowo jeszcze wiele czynności służbowych, którym musi poddać się osadzony, w bezpośredni sposób narusza jego poczucie godności. Kontrola osobista czy wspólna z innymi osadzonymi kąpiel w łaźni to przykłady sytuacji w ewidentny sposób naruszających poczucie godności osadzonego.

Inną cechą charakterystyczną dla izolacji więziennej jest występowanie zagrożeń w stosunku do osadzonych zarówno ze strony innych osadzonych jak i personelu więziennego. Zagrożenia te mogą dotyczyć utraty zdrowia lub w drastycznych przypadkach życia, ale także doświadczania krzywd psychicznych. Przez doświadczanie

krzywd psychicznych należy rozumieć wszelkie sytuacje poniżenia, upokorzenia, ośmieszania, które naruszając poczucie godności – obniżają samoocenę i prowokują agresję izolowanego człowieka. Przykładem zagrożeń ze strony osadzonych mogą być konflikty występujące między osadzonymi grypsującymi i nie grypsującymi. Ich efektem mogą być pobicia, inne uszkodzenia ciała czy znęcanie psychiczne. Zagrożenia ze strony pracowników służby więziennej wiążą się najczęściej z nadużywaniem władzy i występują w formie szykan i uwłaczania godności osadzonego. Są to oczywiście zachowania nieetyczne, które nie powinny mieć miejsca w jednostkach penitencjarnych. Warunki jakie stwarza człowiekowi więzienie cechują się niemożnością zaspokojenia wielu potrzeb psychicznych, stanami frustracji i zagrożeń ponad miarę spotykaną w normalnych warunkach. To wyjątkowe zagęszczenie negatywnych czynników połączone z ograniczeniem swobody poruszania i prawie całkowitą zależnością od innych ludzi odbija się niekorzystnie na samopoczuciu i zachowaniu osadzonych. Ma także wpływ na ogólną atmosferę panującą w jednostkach penitencjarnych.

Umieszczenie w izolacji więziennej stawia człowieka przed koniecznością przystosowania się do nowych warunków, często zupełnie innych niż te, w jakich żył na wolności. Sposób przystosowania się i jego skuteczność zależą w dużej mierze od charakteru i wcześniejszych doświadczeń człowieka oraz od pewnych procesów, które zachodzą w warunkach izolacji. Procesy te dotyczą w mniejszym lub większym stopniu wszystkich skazanych. Są to:

- "stygmatyzacja
- "standaryzacja
- "degradacja
- "depersonalizacja
- "prizonizacja

Proces stygmatyzacji (etykietyzowania, naznaczania) polega na przyklejaniu człowiekowi etykiety przestępcy, kogoś gorszego. Rozpoczyna się już w fazie przedstawienia zarzutów, a następnie tymczasowego aresztowania. Postępowanie organów wymiaru sprawiedliwości zakończone wyrokiem skazującym jest pierwszym etapem naznaczania, odbywającym się w dodatku w majestacie prawa. Ta etykieta nie

dotyczy jedynie osoby, wobec której toczyło się postępowanie. Często dotyka także jego najbliższych doprowadzając w konsekwencji do wyizolowania rodziny osoby odbywającej wyrok ze społeczeństwa. Jeśli nawet zdarza się tak, że osoba przebywająca w areszcie śledczym zostanie uniewinniona, to i tak resztę życia spędzi z etykietą przestępcy. Przebywając natomiast w więzieniu wielokrotnie przypomina się osadzonemu, że utracił status normalnego obywatela. W konsekwencji doprowadzić to może do spostrzegania przez osadzonego samego siebie jako kogoś gorszego, nie akceptowanego przez społeczeństwo. Efektem społecznego odrzucenia jest poszukanie grupy, która zaakceptuje osadzonego i staje się nią zazwyczaj grupa innych osadzonych, tj. osób, których także społeczeństwo odrzuciło. A to rodzi dalej silne poczucie identyfikacji z grupą przestępczą oraz poczucie solidarności i lojalności wobec niej.

Kolejnym procesem charakterystycznym dla izolacji więziennej jest standaryzacja, czyli traktowanie wszystkich według jednego, ściśle określonego standardu. Przejawia się to w jednakowych przepisach wykonania kary pozbawienia wolności stosowania tymczasowego aresztu i wynikającym stąd jednakowym sposobie zaspakajania podstawowych potrzeb osadzonych. Formą łagodzenia procesu standaryzacji jest stosowanie wobec osadzonych ulg, nagród, odstępstw regulaminowych, które mogą dotyczyć poszczególnych kategorii osadzonych bądź konkretnego osadzonego. Mimo wszystko takie warunki odbywania kary nie stwarzają osadzonemu możliwości rozwijania się jako indywidualności. Dają raczej poczucie bycia jednym z wielu, „trybikiem w maszynie”, od którego tak naprawdę niewiele zależy.

Na proces degradacji zachodzący w warunkach izolacji więziennej składają się min. utrata statusu dobrego obywatela, sytuacje poniżenia i upokorzenia, których osadzony może doświadczać (np. w związku z użyciem wobec niego siły fizycznej), ale także zawężenie zainteresowań. Tematami rozmów osadzonych między sobą są najczęściej problemy zaspakajania podstawowych potrzeb, mówiąc wprost marzenia dotyczące wolności, seksu, upodobań kulinarnych.

Naznaczanie, standaryzacja i degradacja ściśle wiążą się z procesem depersonalizacji. Dotyczy to zmian w postrzeganiu samego siebie. Zawieszenie na (bliżej nieokreślonej) przyszłości planów osobistych i zawodowych, niewielka możliwość

podejmowania decyzji w swoich sprawach, brak potrzeby planowania działań codziennych, bo zostały zaplanowane już przez administrację – prowadzą do mniej lub bardziej trwałych zmian w osobowości więźniów. Związane są one przede wszystkim z obrazem samego siebie jako osoby mającej wpływ na to, co się z nią dzieje. Człowiek, który przebywa w więzieniu znacznie rzadziej spostrzega siebie jako autora, sprawcę dotyczących go zdarzeń, niż jako przedmiot oddziaływań administracji. To negatywne zjawisko częściej występuje u osób, które odbywają długoletnie wyroki.

W miarę czasu trwania izolacji i coraz większej znajomości norm i wartości obowiązujących w społeczności więziennej może u niektórych osadzonych dochodzić do negatywnego zjawiska zwanego procesem prizonizacji. Termin prizonizacja oznacza nadmierne przystosowanie się osadzonego do warunków uwięzienia, takie, które w konsekwencji znacznie utrudni bądź uniemożliwi jego funkcjonowanie na wolności. Przebywając przez wiele lat w warunkach izolacji osadzony uczy się zaspakajać swoje potrzeby w sposób zgodny z nieformalnym kodeksem postępowania więźniów, a nieakceptowany przez administrację więzienną. Po opuszczeniu zakładu karnego społeczeństwo oczekuje zaś od niego zachowań zupełnie innych. Trudno jest zmienić nagle swoje zachowanie a często i system wartości, jeśli funkcjonowało się przez długi czas w zgoła odmiennych warunkach. Wyjście na wolność niesie ze sobą także konieczność podejmowania decyzji w sprawach swojego, dalszego życia. W warunkach izolacji więziennej mało jest okazji do potrenowania sobie tej umiejętności. Nic więc dziwnego, że opuszczenie zakładu karnego, dla wielu osadzonych (zwłaszcza tych, którzy odbywali długie wyroki) oprócz radości niesie ze sobą lęk i niepewność.

Obserwacje funkcjonowania więźniów wykazały, że ci sami ludzie w różnym okresie pobytu w więzieniu zachowywali się w odmienny sposób. Po okresie gwałtownych i impulsywnych reakcji przychodziło uspokojenie, po którym następował nawrót reakcji impulsywnych. Jest prawie zasadą, że człowiek uwięziony po raz pierwszy buntuje się przeciwko wszystkim niemal rygorom nakładanym na niego przez więzienie. Człowiek pozbawiony wolności nie aprobejuje zwłaszcza nakazów, które z jego punktu widzenia są bezzasadne. Domaga się stale przynależnych w jego rozumieniu

praw, poszanowania własnej godności. Walczy o to różnymi środkami: od legalnych, z poszanowaniem znanych mu zasad przyzwoitego współżycia, do jawnego łamania norm i dobrych obyczajów. W warunkach izolacji zaobserwować można więc różnego rodzaju zachowania od niewyróżniającej się niczym grzeczności do budzącego wstręt lizusostwa, od szorstkości do chamstwa. Podobnie różne formy przyjmuje przystosowanie się do warunków uwięzienia. Najczęściej spotykane to:

1. wycofanie się z sytuacji polegające na radykalnym odcięciu się od otoczenia i skoncentrowaniu tylko na swoich sprawach,
2. zadomowienie, polegające na stworzeniu sobie przez więźnia względnie stabilnych warunków życia w więzieniu i zainteresowaniu tym właśnie światem,
3. pozorne przystosowanie, które polega na stwarzaniu przez osadzonego pozorów „dobrego więźnia” poprzez np. przyjmowanie bezkrytycznie wszystkich poleceń kierownictwa, udawanie posłuszeństwa i chęci współpracy – kiedy w rzeczywistości wcale tak nie jest.

U wielu osadzonych na skutek pobytu w warunkach izolacji więziennej mogą pojawić się zaburzenia zachowania, które stanowią albo specyficzną formę adaptacji do tych warunków, albo są ich sposobem obrony przed trudnościami tego środowiska. Obserwowane w więzieniu zaburzenia zachowania są szkodliwe (destrukcyjne) dla człowieka, który je przejawia lub stanowią zagrożenie dla innych ludzi. Najczęściej spotkać się można z zachowaniami agresywnymi, przejawianymi w różny sposób. Może to być agresja słowna (werbalna) w postaci tzw. bluźgów, czy innych zwrotów uważanych powszechnie za obelżywe.

XIV. 2. ZABURZENIA ZACHOWANIA.

Może pojawić się agresja przemieszczona w postaci demolowania celi, niszczenia sprzętu kwaterunkowego. Zachowania agresywne mogą także występować w

formie złośliwych pomówień, rozpuszczania plotek, knucia intryg, gróźb. Mówimy wówczas o tzw. agresji pośredniej. Najbardziej niepożądaną formą agresji jest natomiast agresja fizyczna, wyrażana wprost w postaci pobić, bójek, gwałtów homoseksualnych, czynnych napaści. Specyficzną formą zachowań agresywnych jakie występują w więzieniu są samouszkodzenia. Wyrządzenie krzywdy nie dotyczy tu drugiego człowieka ale własnego organizmu. Samouszkodzenia mogą przyjmować różnorodne formy. Najczęściej spotykane to: pocięcia powłok skórnych, wbitki, zasypki, wstrzyki. Podejmowane głodówki i próby samobójcze również są przykładem wyrządzenia krzywdy sobie samemu.

Powody, dla których osadzeni przejawiają zaburzone zachowania. wyjaśniają następujące mechanizmy:

"mechanizm instrumentalny.

Zdarza się często tak, że osadzonemu zależy na osiągnięciu określonego celu np. przeniesieniu do innej celi, uchyleniu aresztu, wykazaniu swojej odwagi i zdobyciu posłuchu wśród innych więźniów. Poprzez zachowania agresywne, zastraszenie czy samouszkodzenie osadzony usiłuje zrealizować swoje dążenia. Ponieważ to zaburzone, negatywne zachowanie stanowi wówczas instrument do osiągnięcia celu, mówimy o podłożu instrumentalnym pojawiających się zaburzeń. Zachowania instrumentalne charakteryzują się zatem pełną świadomością celu i jasno określonymi sposobami jego realizacji.

"mechanizm protestacyjny

Czasami zdarza się tak, że osadzeni poprzez zachowania agresywne, czy próby samobójcze protestują przeciwko zdarzeniom, które według nich są krzywdzące lub niesprawiedliwe np. odmownie rozpatrzonej przez dyrektora jednostki penitencjarnej prośbie osadzonego. Zachowania te są najczęściej efektem niezaspokojenia potrzeb psychicznych osadzonych, poczucia zagrożenia czy deprecjacji godności. Osadzeni mają jasno określony cel swojego działania. Samo działanie jest natomiast podejmowane w stanie silnego wzburzenia emocjonalnego

co powoduje, że osadzeni nie są w stanie przewidzieć konsekwencji swoich zachowań.

"mechanizm nawykowy

Wielokrotnie podczas pobytu w izolacji osadzeni podejmują działania agresywne czy autoagresywne impulsywnie. Kiedy nie potrafią poradzić sobie z sytuacją trudną jaką ich spotyka i odczuwają w związku z tym silne napięcie emocjonalne dążą do natychmiastowego rozładowania go. Korzystają wówczas ze sposobów dobrze już im znanych i niestety często nieadekwatnych do sytuacji. Nie uświadamiają sobie także często celu swojego działania.

"mechanizm emocjonalny {załamaniowy}

Osadzeni dokonują czynów autoagresywnych także na podłożu emocjonalnym. Są one wówczas reakcją na bardzo trudną sytuację. Przejawiają się stanami rezygnacji, nastrojem depresyjnym, wycofaniem z kontaktów i podejmowaniem prób samobójczych.

Jakikolwiek nie byłby powód agresji osadzonego i jaki nie powodował nim mechanizm – osadzonemu nie wolno w ten sposób reagować. Jest to naruszenie obowiązującego w jednostce porządku i dyscypliny i funkcjonariusze działu ochrony winni na to reagować – przywołując osadzonego do poprawnego zachowania oraz wypisując wnioski o wymierzenie kary dyscyplinarnej. W jaki sposób zostanie on rozpatrzony i czy osadzony zostanie ukarany, czy też dyrektor odstąpi od wymierzenia kary - zależy będzie od wielu innych okoliczności znanych przede wszystkim pracownikom działu penitencjarnego.

Skazanych przejawiających skłonności do dokonywania aktów samoagresji obejmuje się oddziaływaniem profilaktycznym. Polega ono zwłaszcza na:

"Umieszczeniu skazanego wśród osób nie wykazujących skłonności do takich zachowań

"Określeniu przez psychologa indywidualnych mechanizmów samoagresji skazanego i opracowaniu odpowiednich zaleceń do prowadzonych wobec skazanego

oddziaływań

"Wyjaśnianiu szkodliwości oraz uświadamianiu nieracjonalności takich zachowań i wskazywaniu społecznie akceptowanych skutecznych sposobów osiągnięcia zamierzonych celów i sposobów radzenia sobie z negatywnymi emocjami

"Oraz informowaniu skazanych o skutkach dokonywania samoagresji (zgodnie z kkw. skazany, który w celu wymuszenia określonej decyzji lub postępowania organu wykonawczego lub uchylenia się od ciążącego na nim obowiązku powoduje u siebie uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, niezależnie od odpowiedzialności dyscyplinarnej, może być obciążony w całości bądź w części kosztami związanymi z leczeniem; o obciążeniu tym decyduje sąd penitencjarny)

Podsumowując: O zaburzonym zachowaniu mówimy wówczas kiedy nie spełnia ono 2 podstawowych funkcji. Nie służy zaspokojeniu rzeczywistych potrzeb osobistych człowieka oraz nie rozwiązuje zadań stawianych człowiekowi przez różne sytuacje życiowe w sposób charakterystyczny dla danej kultury i środowiska oraz zgodny z prawem.

XIV. 3. ŚRODOWISKO WĘZIENNE.

Środowisko osób pozbawionych wolności nie jest środowiskiem jednorodnym. Osoby pozbawione wolności różnią się między sobą nie tylko stopniem przystosowania do warunków izolacji więziennej. Różnice dotyczą także płci skazanych, ich wieku, uprzedniej karalności, stopnia zdemoralizowania. Te wszystkie elementy wpływają na funkcjonowanie skazanego i w dużej mierze decydują o jego przystosowaniu do warunków uwięzienia. Najbardziej charakterystyczne pod względem zachowania są następujące kategorie osadzonych;

"osadzeni recydywiści

Jest to kategoria osób odbywających już uprzednio, nawet kilkakrotnie karę pozbawienia wolności. Częstotliwość ich pobyków w więzieniu powoduje, że osadzeni ci znając realia więzienne dobrze funkcjonują w izolacji. Wiedzą co się im

opłaca, a co nie, co mogą zyskać a co stracić. Są to najczęściej osoby zdemoralizowane, posiadające silne związki ze światem przestępczym.. Z uwagi na długotrwałe pobyty w więzieniu mają często rozluźnione lub całkowicie zerwane więzi z rodziną. Jeśli zaś zdarzy się tak, że jeszcze utrzymują kontakt z najbliższymi traktują, ich często instrumentalnie, wykorzystując w celu dostarczania paczek czy pieniędzy. Osadzeni ci zdecydowanie lepiej czują się w warunkach więziennych. Mają poczucie, że są akceptowani przez współwięźniów. Niejednokrotnie mają ugruntowaną silną pozycję w środowisku więziennym. Także warunki socjalno-bytowe jakie mają zapewnione w więzieniu są dla wielu osadzonych lepsze niż te, które czekają na nich na wolności. Dotyczy to zwłaszcza tych osób, które nie mają rodziny i domu.

Skazani recydywiści zazwyczaj respektują nakładane na nich obowiązki związane z pobytem w izolacji. Jeśli natomiast zaczynają buntować się przeciwko nim jest to sprawa poważna, której nie można bagatelizować, a rozwiązania odkładać w nieskończoność.

"dorośli odbywający karę pozbawienia wolności po raz pierwszy

Jest to grupa osadzonych najbardziej wewnętrznie zróżnicowana. Znajdują się tu bowiem osoby, które dopiero co ukończyły 21 rok życia jak i dużo starsze. Są tu osoby z niepełnym podstawowym wykształceniem i te, które zdobyły wykształcenie wyższe. Różnice dotyczą też długości zasądzonej do odbycia kary jak i stopnia demoralizacji. Są to osoby o ukształtowanej osobowości, posiadające własne poglądy, wartości, przyzwyczajenia i nawyki. Ponieważ trafiają do zakładu karnego po raz pierwszy, nie mają żadnej wiedzy na temat realiów więziennych. W początkowym okresie pobytu w izolacji mają znaczne problemy z przystosowaniem się do niej. Później, w miarę nabywania doświadczeń odnajdują swoje miejsce w społeczności więziennej. Najczęściej (choć nie jest to regułą) są to osoby utrzymujące dobre kontakty z rodzinami, martwiące się ich losem. Dlatego bardzo ważne jest dla nich uzyskiwanie nagród związanych z opuszczaniem zakładu karnego. Termin odbywający karę pozbawienia wolności po raz pierwszy może jednak być dla funkcjonariuszy mylący. Nie jest przecież powiedziane, że nasz

podopieczny nie miał wcześniej związków ze światem przestępczym. To, że trafił do więzienia może być efektem długotrwałej działalności kryminalnej i tego, że dopiero teraz został zatrzymany, a nie jak powszechnie się uważa jego wcześniejszej nieposzlakowanej opinii. Z osobami odbywającymi karę po raz pierwszy wiąże się jeszcze jeden problem. Jest nim zjawisko ostatnich lat wywołane zmianami gospodarczymi w naszym kraju, postępującym bezrobociem. Zwłaszcza na terenach tzw. popegeerowskich gdzie problem bezrobocia dotknął prawie każdą rodzinę, możemy spotkać osadzonych, których pobyt w więzieniu jest konsekwencją przemyślanej decyzji rodzinnej. Kobiety skarżą mężów o rzekomo nie płacone alimenty lub znęcanie psychiczne i fizyczne nad rodziną. Mężczyzna trafia do więzienia gdzie ma zapewniony wikt i opierunek, a być może jeśli dostanie pracę będzie mógł wspierać finansowo pozostawioną na wolności rodzinę.

"osadzeni młodociani

Jest to kategoria osadzonych, którzy nie ukończyli 21 roku życia. Zatem przyjąć można, że są to osoby, u których proces kształtowania osobowości jeszcze się nie zakończył. Cechą charakterystyczną funkcjonowania tej grupy osadzonych jest więc pewna niedojrzałość emocjonalna i społeczna. Są to osoby szukające swojego wzorca postępowania, bardzo podatne na wpływy, (niestety często negatywne) starszych skazanych. Bardzo ważne jest dla nich zaspakajanie potrzeb akceptacji, uznania, przynależności. Aby zaistnieć w grupie i zdobyć poważanie u współwięźniów są w stanie zrobić wszystko.

U młodocianych w pierwszej fazie izolacji możemy spotkać się z problemem adaptacji do warunków więziennych. Ich zachowania mogą być często efektem buntu, czy przekory. Dostyc szybko jednak kłopoty z przystosowaniem się mijają. Ta grupa osadzonych jest także wewnętrznie zróżnicowana jeśli chodzi o stopień demoralizacji i związki ze światem przestępczym. Możemy spotkać także młodocianych, dla których pobyt w więzieniu jest wstrząsem. Dobre kontakty z rodziną i prawidłowa praca wychowawcza mogą spowodować, że ten człowiek nie będzie miał więcej konfliktów z prawem.

Osobny problem stanowią młodociani recydywiści, o dużym bagażu

doświadczeń przestępczych. Mają oni za sobą często pobyty w placówkach opiekuńczo – wychowawczych i poprawczych. Są w związku z tym silnie zdemoralizowani. Imponuje im siła, brutalność, bezwzględne traktowanie innych ludzi w tym własnych rodzin. W stosunku do tych osadzonych należy wykazywać się dużą stanowczością i konsekwencją, pamiętając jednak o tym, że wiele ich negatywnych zachowań bierze się z niezaspokojenia potrzeb, w tym szalenie ważnej potrzeby aktywności.

"Osadzone kobiety

Funkcjonowanie tej, także zróżnicowanej wewnętrznie grupy osadzonych, charakteryzuje występowanie w warunkach izolacji więziennej specyficznych problemów emocjonalnych. Kobiety umieszczone w zakładach karnych bardzo boleśnie odczuwają rozluźnienie relacji z najbliższymi, a przede wszystkim z dziećmi. Praktyka penitencjarna pokazuje, że kiedy do więzienia trafia mężczyzna, jego dziećmi opiekuje się wówczas żona, konkubina lub dziadkowie. Kiedy natomiast do więzienia trafia kobieta dzieci przebywają najczęściej w placówkach opiekuńczych. Troska o los dzieci, niepewność co do ich dalszej przyszłości stanowi jeden z poważniejszych problemów skazanych kobiet. Bardzo źle znoszą niemożność utrzymywania kontaktów heteroseksualnych. Praca ze skazanymi kobietami wymaga dużej samokontroli, nie ulegania prowokacjom z ich strony zwłaszcza o charakterze seksualnym. Nie można pozwalać sobie także na mniej lub bardziej świadome prowokowanie samemu przepychanek słownych czy sytuacji drażliwych. One nigdy nie kończą się dobrze dla funkcjonariusza. W najlepszym wypadku funkcjonariusz może stracić autorytet, w najgorszym będzie musiał liczyć się z napisaniem przez osadzoną skargi (niestety często zasadnej) Osadzone kobiety gorzej także niż mężczyźni przystosowują się do warunków izolacji.

Odrębnym problemem jest przebywanie w zakładach karnych kobiet ciężarnych i wychowujących dzieci. Ta grupa więźniarek korzysta ze specjalistycznej opieki i daleko idących odstępstw w trakcie pobytu w izolacji. Problemem z jakim możemy spotkać się pracując ze skazanymi matkami jest instrumentalne wykorzystywanie macierzyństwa. Próby wykorzystywania dzieci dla załatwiania

własnych spraw nie są niestety rzadkością w warunkach więziennych.

W pracy funkcjonariuszy działu ochrony poza doskonałą znajomością przepisów ochronnych i regulaminów organizacyjno – porządkowych wykonania kary pozbawienia wolności i wykonywania tymczasowego aresztowania bardzo ważna jest wiedza o specyfice funkcjonowania poszczególnych grup osadzonych. Należy pamiętać o tym, że zachowanie każdego skazanego zależy od sytuacji w jakiej się znalazł, zupełnie innej roli społecznej w jakiej musi się odnaleźć, nacisków ze strony współwięźniów i praktycznie stale odczuwanego zagrożenia. Wiele z negatywnych, nie przystosowawczych reakcji skazanego nie jest efektem jego złośliwości czy chęci dokuczenia funkcjonariuszowi działu ochrony, lecz wynika z trudności w zaspakajaniu potrzeb psychicznych, poczucia bezsilności, czy poniżenia.

Podsumowanie:

Więzienie jest środowiskiem trudnym. Pozbawienie człowieka wolności- odizolowanie go od środowiska, którym dotychczas przebywał stwarza liczne sytuacje stresujące związane zwłaszcza z nie zaspokojeniem potrzeb .

Niezaspokojona jest przede wszystkim potrzeba decydowania o sobie, potrzeba kontaktów heteroseksualnych, bezpieczeństwa, znaczenia, kontaktu emocjonalnego. Również godność człowieka ulega deprecjacji. Samo uwięzienie, zwłaszcza dla osób po raz pierwszy odbywających karę pozbawienia wolności, jest dolegliwe. Czują wyraźnie efekt naznaczenia społecznego. W trakcie pobytu w izolacji doświadczają wielu przykrości: począwszy na osadzeniu w celi z przypadkowo dobranymi ludźmi na sytuacjach konfliktowych z osadzonymi czy funkcjonariuszami skończywszy. Obniża się znacznie ich odporność na sytuacje stresujące a niezaspokojenie potrzeb powoduje uporczywe myśli o ich zaspokojeniu.

Pytania kontrolne:

1. Jakie ograniczenia nakłada na człowieka umieszczenie w izolacji penitencjarnej?
2. Jakie reakcje osadzonego mogą świadczyć o przeżywanych przez niego trudnościach w przystosowaniu się do warunków uwięzienia?

XVI.4. Wybrane zaburzenia psychiczne i zachowania występujące u osadzonych.

Rozróżniamy trzy następujące kategorie zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania występujące w populacji osób pozbawionych wolności

- Zaburzenia, które człowiek przejawia przed uwięzieniem, i z którymi wchodzi do środowiska więziennego, a izolacja pogłębia jedynie ich objawy. Często te właśnie zaburzenia są przyczyną, popełnienia przestępstwa i pobytu w izolacji.
- Zaburzenia, do których człowiek ma skłonności ale objawy ujawniają się dopiero po jakimś czasie przebywania w środowisku więziennym
- Zaburzenia, które są skutkiem głównie pobytu w środowisku więziennym i stanowią albo specyficzną formę adaptacji do tych warunków, albo specyficzną formę obrony przed trudnościami tego środowiska.

O trzeciej, wymienionej wyżej grupie zaburzeń, była już mowa w poprzednim rozdziale. W tym rozdziale zostaną omówione przykłady zaburzeń z grupy pierwszej i drugiej.

Przykładami zaburzeń, które człowiek przejawia przed osadzeniem w zakładzie karnym mogą być np. :

"upośledzenie umysłowe

"uzależnienia od środków psychoaktywnych

Upośledzenie umysłowe:

Termin upośledzenie umysłowe oznacza stan opóźnienia rozwoju umysłowego występujący przed 18 r. życia. Charakteryzuje się głównie niższą od przeciętnej sprawnością intelektualną i zdolnością przystosowania się do życia w społeczeństwie. Znaczne obniżenie zdolności efektywnego przystosowania się do życia w

społeczeństwie musi wystąpić w co najmniej dwóch z następujących dziedzin :

- "komunikowaniu się
- "samoobsłudze
- "czynnościach domowych
- "umiejętnościach interpersonalnych
- "kierowaniu własnym postępowaniem
- "korzystaniu ze środków użyteczności publicznej
- "umiejętności w zakresie uczenia się
- "pracy zawodowej i wypoczynku
- "trosce o zdrowie własne i bezpieczeństwo

Iloraz inteligencji określa się w punktach. W zależności od uzyskanej przez osobę badaną liczby punktów wnioskujemy czy jej funkcjonowanie psychiczne mieści się w granicach normy czy też nie. Jeśli wynik uzyskany jest niższy niż przewiduje norma, mówimy o upośledzeniu. Ilość punktów pozwala także na określenie poziomu upośledzenia. Wyróżniamy następujące stopnie upośledzenia :

- "upośledzenie umysłowe lekkie
- "upośledzenie umysłowe umiarkowane
- "upośledzenie umysłowe znaczne
- "upośledzenie umysłowe głębokie

W jednostkach penitencjarnych odbywają karę pobawienia wolności osoby upośledzone w stopniu lekkim i stosunkowo rzadziej w umiarkowanym. Większość osób znacznie i głęboko upośledzonych w ciągu całego życia wymaga uwagi , pielęgnacji i troski jaką trzeba otaczać małe dziecko. Ci, którzy potrafią poruszać się bez pomocy wymagają stałego nadzoru, ponieważ nie umieją wystrzegać się zwykłych fizycznych niebezpieczeństw. Nie stanowią raczej zagrożenia dla obowiązującego porządku prawnego. Nieco inaczej wygląda sytuacja osób upośledzonych w stopniu lekkim. Problemem najbardziej powszechnym jest niezdolność do samodzielnego utrzymania się, przestępczość i swoboda seksualna wymagająca interwencji. Przystępstwa popełniane przez osoby upośledzone to najczęściej drobne kradzieże i czyny o podłożu seksualnym. Osoby upośledzone napotykać w zakładach karnych na trudności przystosowawcze,

głównie z powodu swojego prymitywizmu, a także niekorzystnych cech emocjonalnych. Nie rozumieją konieczności dostosowania się do wymogów porządkowych. Często zachowują się prostacko np. w zakresie higieny osobistej (unikanie mycia się, zupełny brak dbałości o wygląd zewnętrzny), w postępowaniu wobec innych (wulgarne odzywianie się, przywłaszczanie cudzej własności, egoizm, kłamliwość), tak że prowokują przeciwdziałanie współosadzonych i wymagają uwagi ze strony personelu więziennego. Dostyc często też dokonują przekroczeń regulaminowych. Do ich popełniania są nierzadko namawiani przez innych osadzonych. Nie jest to specjalnie trudne. Osoby upośledzone są bowiem uległe i łatwo poddają się sugestiom innych. Z uwagi na swoją bezradność w sytuacjach społecznych są często wykorzystywane. Wielokrotnie stają się kozłami ofiarnymi przekroczeń dyscyplinarnych, poszkodowanymi w ramach podkultury więziennej, ofiarami wyłudzeń, kradzieży, gwałtów homoseksualnych, pobić. W sytuacjach trudnych ujawniają tendencję do symulacji, prymitywnego wymuszania opieki i zainteresowania. Zdarza się, że dokonują samouszkodzeń instrumentalnych. Ograniczone zdolności uczenia się, niski poziom sprawności umysłowej, dodatkowo pogłębiony zaniedbaniami wychowawczymi, są przyczyną trudności w realizacji wymagań związanych z uzupełnieniem wykształcenia ogólnego i zawodowego.

Osoby upośledzone w stopniu lekkim mają ograniczoną zdolność do pracy. Najsprawniej wykonują proste prace porządkowe. Osoby takie rzadko ujawniają szersze zainteresowania czy zamiłowania. W zajęciach kulturalno - oświatowych z reguły uczestniczą biernie. W postępowaniu z osobami upośledzonymi należy pamiętać o tym, aby polecenia wydawane były w sposób zwięzły i prosty, zrozumiały dla osadzonego. Należy również wystrzegać się komentowania i ośmieszania defektów psychicznych czy, często współwystępujących, ułomności fizycznych (np. niedowłady, przykurcze mięśniowe).

Uzależnienia:

W więzieniach przebywają także osadzeni, uzależnieni od środków psychoaktywnych. Największą wśród nich grupę stanowią osadzeni uzależnieni od

alkoholu. Zespół uzależnienia od alkoholu jest chorobą. Objawy charakterystyczne dla alkoholizmu to :

- "silna, natrętna potrzeba spożywania alkoholu
- "upośledzona zdolność kontrolowania picia np. trudności w unikaniu rozpoczęcia picia, zakończenia picia lub ograniczenia się do wcześniej założonego poziomu
- "picie alkoholu w celu złagodzenia lub zapobieżenia alkoholowemu zespołowi abstynencyjnemu oraz przeświadczenie o skuteczności takiego postępowania
- "objawy abstynencyjne (drżenia mięśniowe, nudności, wymioty, biegunki, bezsenność, rozszerzenie źrenic, wysuszenie śluzówek, wzmożona potliwość, zaburzenia snu, drażliwy nastrój, obniżony lęk)
- "zmieniona tolerancja na alkohol (ta sama dawka alkoholu nie przynosi oczekiwanego efektu, potrzeba spożywania większych dawek alkoholu dla wywołania oczekiwanego efektu)
- "postępujące zaniedbywanie lub rezygnacja z innych form spędzania czasu poza spożywaniem alkoholu
- "przynajmniej jedna, nieudana próba utrzymania abstynencji
- "picie alkoholu mimo ewidentnych szkód spowodowanych jego piciem (zdrowotnych, rodzinnych, zawodowych, prawnych)

We wczesnej fazie uzależnienia dominujące objawy to przede wszystkim : picie w dużych ilościach, nie pamiętanie wydarzeń towarzyszących picu, utrata kontroli nad ilością wypijanego alkoholu. W tej fazie alkoholik nadal potrafi przestać pić na jakiś czas – na kilka dni, tygodni, miesięcy. Ale gdy znów zacznie nie jest w stanie kontrolować ani ilości alkoholu, ani czasu trwania pijackiego epizodu. Do tego momentu wielu potencjalnych alkoholików może się cofnąć z krawędzi uzależnienia. Po przekroczeniu tego punktu choroba nim zawładnie i powrót do zdrowia będzie bardzo trudny. Te wczesne objawy mogą trwać nawet 10 lat zanim pijący wkroczy w następną fazę choroby. Dla fazy pośredniej choroby alkoholowej charakterystyczne są: samotne picie, uzasadnianie swojego picia, zachowania sprzeczne z normami społecznymi, dotkliwe „kace”, picie od rana, często problemy zdrowotne, utrata pracy. Picie staje się główną obsesją alkoholika. Jeśli proces pogłębiania się choroby alkoholowej nie zostanie

powstrzymany w wyniku skutecznej interwencji, alkoholik znajdzie się w następnej fazie choroby. Późna faza choroby alkoholowej charakteryzuje się występowaniem ciągów alkoholowych tj. okresów beznadziejnego przymusu picia - trwających wiele dni a nawet miesięcy. W kolejnym ciągu alkoholik może chwilowo odzyskać trzeźwość (z pomocą medyczną lub bez niej) lub wytrwać w abstynencji nawet dłuższy czas. Jeżeli jednak wówczas nie uzyska właściwej pomocy, ciągi będą na ogół powracać za każdym razem z coraz większym nasileniem. Bez właściwej terapii alkoholika czeka degradacja społeczna, moralna, utrata zdrowia fizycznego i psychicznego, a często przedwczesna śmierć. Można jednak temu zapobiec ponieważ w każdym stadium choroby alkoholowej osoba uzależniona powinna dowiedzieć się i zostać skutecznie przekonana, że w jej życiu alkohol jest źródłem kłopotów i problemów. Wtedy będzie mógł zaakceptować pomoc i powstrzymać dalszy rozwój choroby.

Długotrwałe nadużywanie alkoholu prowadzi do uszkodzeń układu nerwowego. Następstwa tych uszkodzeń mogą mieć różne nasilenie i objawy. Początkowo mogą polegać na przejaskrawieniu przed chorobowych cech charakteru alkoholika. W bardziej zaawansowanych stadiach choroby alkoholowej mogą przejawiać się wyraźna męczliwość, zmniejszoną zdolnością do wysiłku fizycznego i umysłowego, obniżoną tolerancją na sytuacje trudne, nastawieniami hipochondrycznymi. Ponieważ na skutek nadużywania alkoholu zaburzeniu ulegają cechy charakteru alkoholika mówi się o tzw. charakteropatii alkoholowej. U osoby, u której rozpoznano charakteropatię alkoholową obniżeniu bądź całkowitemu zanikowi ulegają uczucia wyższe. Zachowanie alkoholika w dużej mierze staje się zależne od tendencji popędowych. Szczególnej prymitywizacji ulega popęd seksualny. Alkoholicy są nastrojowo nie zrównoważeni, szybko przechodzą w skrajne nastroje, są chwiejni emocjonalnie, drażliwi. Zakłóceniom ulega także napęd psychoruchowy stąd też pozostają oswiali i apatyczni albo nadmiernie podnieceni i gadatliwi. Przede wszystkim stają się beztroscy, lekkomyślni, bezwolni i kłamliwi zwłaszcza w sprawach dotyczących picia. Nierzadko dopuszczają się czynów amoralnych i przestępczych w tym głównie kradzieży związanych za zdobyciem alkoholu bądź środków niezbędnych do jego nabycia.

Osadzenie alkoholika w zakładzie karnym lub areszcie śledczym eliminuje możliwość uzyskania alkoholu co jest pierwszym warunkiem prowadzenia oddziaływań leczniczych i terapeutycznych. W lecznictwie odwykowym stosowanym w zakładach karnych dominuje leczenie typu ambulatoryjnego. Nie należy jednak zapominać o możliwości i potrzebie skierowania alkoholika do szpitala, jeśli jego stan zdrowia tego wymaga np. w przypadku wystąpienia ostrej psychozy alkoholowej. Osadzeni uzależnieni od alkoholu wymagają odmiennego sposobu traktowania, specjalnego podejścia i pracy z nimi. W początkowym okresie najistotniejsze staje się odtrucie, czyli poprawa stanu fizycznego i psychicznego pacjenta poprzez podanie leków. Następnie ważnym etapem jest rozpoznanie osobowości pacjenta, a dalej wyrobienie krytycyzmu do nałogu i wzbudzenie motywacji do leczenia. W leczeniu osób uzależnionych od alkoholu ogromną rolę odgrywa wspólnota Anonimowych Alkoholików. Ruch samopomocowy A A jest podstawowym instrumentem w kształtowaniu postaw abstynenckich u skazanych z problemami alkoholowymi. Szczególnie skuteczny jest udział skazanych alkoholików w spotkaniach (mityngach) grup wolnościowych AA. Spotkania te poza terenem jednostek penitencjarnych stanowią sprawdzian rzetelności prezentowanych postaw abstynenckich, ich trwałości. AA jest najcenniejszym sojusznikiem personelu więziennego w walce z uzależnieniem od alkoholu osadzonych. Niezależnie od leczenia, którym obejmuje się skazanych o różnym stopniu zaawansowania nałogu, ważnym elementem zwalczania alkoholizmu jest profilaktyka. Przeciwalkoholową działalność profilaktyczną prowadzi się we wszystkich zakładach. Oddziaływaniem profilaktycznym obejmuje się bez wyjątku wszystkich skazanych. Najważniejszą formą działalności są emisje audycji przeciwalkoholowych i wyświetlanie filmów oświatowych. Stosuje się ponadto wystawy gazetek, plakatów , rozpowszechniane broszur, ulotek, książek o tematyce antyalkoholowej, organizowanie prelekcji, dyskusji, konkursów. Przy czym profilaktykę należy traktować szerzej. Każda wartościowa przeczytana książka, zaangażowanie w działalność hobbystyczną czy sportową, oddala osadzonych od alkoholu i w tym rozumieniu jest działaniem profilaktycznym.

Pracując z osadzonymi uzależnionymi od alkoholu funkcjonariusz

powinien rozumieć zależności istniejące między uzależnieniem a zachowaniem osoby uzależnionej. Szczególnie istotna jest wiedza na temat objawów zespołów odstawiennych, czyli zestawu dolegliwości po zaprzestaniu picia. Jeśli osoba uzależniona raptownie przestanie pić dolegliwości te ulegną znacznemu nasileniu. Dominować będzie pobudzenie, alkoholik łatwo będzie tracił równowagę psychiczną, będzie wyjątkowo drażliwy. Objawami fizycznymi będą : szybkie tętno, podniesiona temperatura, podwyższone ciśnienie krwi, rozszerzone źrenice, nadmierna potliwość, zaczerwieniona twarz, poważne kłopoty ze snem. Zazwyczaj te objawy ustępują w ciągu 2-3 dni .Drżenia i dolegliwości fizyczne uspokajają się. Niemniej paskudne samopoczucie, nerwowość i trudności z zaśnięciem mogą utrzymywać się 2-3 tygodnie, a bywa, że i dłużej. Przez dłuższy czas po odstawieniu alkoholu osadzeni mogą zauważać u siebie trudności w zapamiętywaniu różnych rzeczy czy też kłopoty z koncentracją uwagi. Symptomy te wygasną powoli w ciągu kilku tygodni. Ważne aby podczas tych kilku tygodni zaraz po odstawieniu alkoholu przez osadzonego funkcjonariusze zdawali sobie sprawę z tego, iż wiele zachowań osadzonego ma swoje podłoże nie w czystej złośliwości ale jest wynikiem choroby.

W warunkach izolacji więziennej przebywają także osadzeni uzależnieni od innych niż alkohol środków odurzających. Według efektów psychologicznych do jakich prowadzi stosowanie tych środków możemy wyróżnić :

- "substancje o działaniu przeciwbólowym
- "substancje o działaniu nasennym
- "substancje o działaniu uspokajającym
- "substancje o działaniu stymulującym nastrój
- "substancje o działaniu halucynogennym

Narkotyki i niektóre leki dają poczucie zadowolenia, znoszą stany frustracji, napięcia, niezadowolenia. Środki narkotyczne znoszą ból, oddalają poczucie zagrożenia oraz nie rozładowane napięcia seksualne. Leki te zastępują środki i sposoby działania, które prowadzą u zdrowego człowieka do zaspakajania popędów biologicznych. Jednak po ustąpieniu działania leku powraca lęk i obniżenie nastroju, poczucie osamotnienia i beznadziejności. Pojawia się nieodparta chęć sprawienia sobie ulgi, co prowadzi do

stosowania kolejnych dawek.

Używanie narkotyków objawia się u osób uzależnionych charakterystyczną zmiennością nastroju tak, że nigdy nie wiadomo czego można z ich strony oczekiwać. W stanach odurzenia są zwykle bardziej konfliktowi i bardziej agresywni niż alkoholicy. Osoby uzależnione przebywające w jednostkach penitencjarnych, szczególnie często zachowują się w sposób nieprzewidywalny. Zamykają się w sobie, są najczęściej w postawie obronnej gotowi w każdej chwili zareagować złością. Często lekceważą i łamią obowiązujące w jednostkach regulaminy, przejawiają uogólniony bunt na wszelkie normy nakazy i zakazy. Manifestują ogromne poczucie krzywdy. Winą za własne nieodpowiedzialne zachowanie obarczają innych. Postrzegają siebie jako osoby szczególnie potępione za rzeczy, które innym uchodzą płazem, albo jako osoby od których wymaga się więcej niż od innych. Często prezentują postawę roszczeniową. Uważają, że skoro znaleźli się w jednostce penitencjarnej, to na administracji zakładu spoczywa obowiązek leczenia ich i dbania o zaspakajanie wszystkich potrzeb. Zdarza się, że osadzeni uzależnieni od narkotyków zaczynają znieważać innych słownie lub posuwają się do rękoczynów. Często w złości niszczą lub rozbijają przedmioty. W depresyjnym nastroju może dochodzić u nich do samouszkodzeń mających pełnić funkcję kary. Samouszkodzeniami posługują się też osadzeni chcący wymóc na administracji zakładu karnego określone, korzystne dla siebie działania. Ze strony osadzonych uzależnionych od narkotyków należy spodziewać się także możliwości wystąpienia prób samobójczych. Osadzeni odurzający się są co najmniej mało tolerancyjnie traktowani przez pozostałą społeczność więźniów. Głównie ze względu na ryzyko nosicielstwa wirusa HIV i możliwość rozwinięcia się AIDS, a więc stwarzania potencjalnego zagrożenia dla nich samych i otoczenia społecznego.

Narkomani skłonni są nawet w więzieniu zdobywać za wszelką cenę (zatem nielegalnie) narkotyki lub inne środki zastępcze (substytuty). Stanowią więc poważny problem ochronny. Postępowanie z narkomanami podobnie jak z alkoholikami jest zalegalizowane odpowiednimi przepisami. Określają one także tryb ujawniania osób używających środki odurzające (wstępne badania lekarskie, rozmowy wychowawcze, dodatkowe konsultacje psychologiczne, psychiatryczne)

Przykładem zaburzeń, do których człowiek ma skłonność, ale objawy mogą ujawnić się bądź zaostrzyć dopiero po jakimś czasie przebywania w jednostce penitencjarnej są zaburzenia osobowości.

Terminem zaburzenia osobowości określa się: nieadekwatne, wadliwe postawy, nieprawidłowe, niepożądane zachowania i reakcje emocjonalne. Przejawiają się w trudnościach w nawiązywaniu związków w życiu zawodowym i rodzinnym a trwają zwykle przez dłuższy czas. Jako przykład zaburzeń osobowości zostanie omówiona osobowość dys socjalna, (dawniej nazywana psychopatią). Częstotliwość występowania tego zaburzenia w populacji więziennej jest stosunkowo wysoka, ponieważ wielu skazanych wykazuje objawy zaburzenia na długo przed wejściem do środowiska więziennego. Zaburzenie to może chociaż nie musi być bezpośrednią przyczyną popadania w konflikt z prawem. Uwięzienie z reguły zaostrza już istniejące objawy. Osoby, które je przejawiają są szczególnie uciążliwe dla administracji ze względu na swoje zachowania, np. kłamstwa, intrygi, nieuzasadnione donosy, okresy podniecenia połączone często z agresją skierowaną na współwięźniów. Osadzeni z osobowością dys socjalną, charakteryzują się lekceważeniem norm, zobowiązań społecznych, nie liczeniem z uczuciami innych. Ich zachowanie niełatwo ulega zmianie mimo różnych negatywnych doświadczeń, włącznie z karaniem. Mają niską odporność na niepowodzenia i przeszkody na drodze do osiągnięcia celu i dużą skłonność do zachowań agresywnych, w tym czynów gwałtownych. Nie umieją ograniczyć zakresu swoich wymagań, ani poczekać na ich zrealizowanie. W ich zachowaniu występuje również tendencja do obwiniania innych w sytuacjach konfliktów z otoczeniem. Nie potrafią utrzymywać związków z innymi ludźmi. Przejawiają wobec nich często postawy instrumentalne i kalkulacyjne (na ile opłaca się utrzymywać kontakt z drugim człowiekiem, co na tym można zyskać). Cechuje ich skrajny egocentryzm oraz zupełny brak poczucia winy i poczucia wstydu. Charakteryzują się również małą lękliwością. W sytuacjach, które u większości ludzi wywołują niepokój i lęk, nie wykazują objawów szczególnego napięcia emocjonalnego. Są ludźmi, na których nie można polegać, a więc nie dotrzymują słowa, nie wywiązują się z podjętych zobowiązań, a przede wszystkim są patologicznymi kłamcami i to nawet wówczas gdy ich kłamstwo natychmiast może

zostać udowodnione. Skutki objawów charakterystycznych dla osobowości dysocjalnej przedstawiają się następująco;

- "problemy z przystosowaniem się do zmieniających warunków
- "najczęściej brak wykształcenia, pomimo dobrego poziomu inteligencji
- "brak zawodu
- "brak stałych związków z ludźmi
- "nieuporządkowane życie seksualne
- "w sytuacjach trudnych sięganie po środki znieczulające np alkohol (uleganie nałogom)
- "zachowania antyspołeczne, częste konflikty z porządkiem prawnym, raczej drobne i przypadkowe przestępstwa (ale mogą też być sprawcami przestępstw planowanych i złożonych.)

Osadzeni z osobowością dysocjalną nie tylko nie przyznają się do działań antyspołecznych, ale też nie czują się odpowiedzialni za ich realizację, Z wyjątkową łatwością uruchamiają liczne mechanizmy usprawiedliwiające owe działania. Jeśli zaś przyznają się do ich popełnienia to i tak nie mają poczucia winy, a świadomość krzywd wyrządzanych innym ludziom nie wpływa na obniżenie wysokiego na ogół poczucia samoakceptacji. Kiedy im na tym zależy potrafią sprawiać dobre wrażenie, na otoczeniu, a dla osiągnięcia korzyści markują przeżywanie uczuć społecznie akceptowanych takich jak miłość, żal, współczucie, zażenowanie. Oprócz tego potrafią wyjątkowo umiejętnie żerować na uczuciach społecznych otoczenia, przedstawiając siebie jako osoby bezradne, pokrzywdzone, potrzebujące pomocy, wsparcia, litości. Są mistrzami w wyciskaniu łez z oczu naiwnych ludzi.

Podczas wypełniania codziennych czynności służbowych w stosunku do osadzonych z cechami osobowości dysocjalnej należy przestrzegać kilku istotnych zasad.

- "Komunikować się z nimi wprost za pomocą prostych, zwięzłych poleceń wypowiedzianych tonem stanowczym, bez wdawania się w słowne gierki czy zbędne dyskusje
- "Swoje obowiązki wypełniać rzetelnie i niezwłocznie. Ci osadzeni bardzo uważnie obserwują pracę funkcjonariuszy wykorzystując niedokładności i niezgodności dla

swoich potrzeb. Strażnik mający niedbały stosunek do pełnionych obowiązków, nagiający przepisy będzie doskonałym obiektem wywierania presji, zastraszania . W konsekwencji może to doprowadzić do nawiązania nielegalnych kontaktów i zagrożenia dla porządku i bezpieczeństwa jednostki i personelu więziennego.

"Nie ulegać prowokacji ze strony osadzonych, panować nad emocjami

"Konsekwentnie i stanowczo wykonywać powierzone zadania

W przypadku stwierdzenia przez osoby uprawnione (psychologa i psychiatrę) w zachowaniu osadzonego objawów niepsychotycznych zaburzeń psychicznych i trudności w przystosowaniu się do warunków i wymagań zakładu karnego, -skazanego kieruje się do odbywania kary w systemie terapeutycznym Decyzję o umieszczeniu skazanego w tym systemie podejmuje sąd orzekający, sąd penitencjarny lub komisja penitencjarna Podstawą skierowania do systemu terapeutycznego jest sporządzone przez psychologa orzeczenie psychologiczno – penitencjarne, lub opinia psychologiczna (w przypadku osadzonych uzależnionych od środków psychoaktywnych)

Wykonanie kary w systemie terapeutycznym (jako reguła) polega na umieszczeniu osadzonego w oddziale terapeutycznym. Z chwilą przybycia do oddziału spotyka się on z zespołem terapeutycznym w skład, którego wchodzi wszyscy pracownicy danego oddziału. (tj. lekarz, kierownik psycholog, wychowawca, instruktor terapii zajęciowej, pielęgniarki, oddziałowi). Skazany dowiadyuje się wówczas, kto pełni jaka rolę, jakie są warunki odbywania kary, jakie będą stawiane mu wymagania, co będzie należało do jego obowiązków, jakie będzie miał uprawnienia i jaki jest cel jego pobytu tutaj. Zespół terapeutyczny opracowuje przy udziale skazanego program terapeutyczny. Osadzonemu wyjaśnia się co sam będzie musiał osiągnąć i w jaki sposób personel będzie mu pomagał w zrealizowaniu określonych celów. Skazani wymagający oddziaływań terapeutycznych poddawani są specjalistycznym oddziaływaniami farmakologicznym, psychoterapeutycznym, socjoterapeutycznym, pedagogicznym. W odniesieniu do części skazanych np. z epileptycznymi napadami drgawkowymi, leczenie farmakologiczne ma podstawowe znaczenie, pozostaje zasadniczą metodą oddziaływań terapeutycznych. W pozostałych przypadkach jest metoda pomocniczą, środkiem torującym drogę

oddziaływaniom psychologicznym i wychowawczym. Podawanie skazanym np. środków antylekowych doprowadza ich do stanu psychicznego, przy którym możliwe staje się oddziaływanie terapeutyczne. Działalność psychoterapeutyczna czyli prowadzenie w sposób zamierzony, celowy korygowania występujących zaburzeń przy użyciu środków psychologicznych może odbywać się w ramach terapii indywidualnej lub grupowej.

Psychoterapia indywidualna polega na bezpośrednim kontakcie osadzonego z psychologiem. W ramach prowadzonych rozmów psycholog wpływa na zmianę postaw osadzonych, pomaga rozwiązywać konflikty, problemy, umożliwia odreagowanie napięcia.

Psychoterapia grupowa z kolei daje możliwość nacisku grupy na zachowanie jej określonego członka. Psycholog tak musi kontrolować aktywność tej grupy, aby ta wpływała na zachowanie danego osadzonego.

Atmosferę oddziałów terapeutycznych charakteryzują dwa bardziej zauważalne niż gdzie indziej zjawiska – permissywność (postawa zrozumienia i rozsądnego przyzwolenia dla zaburzonych zachowań) oraz realizm w stawianiu skazanym określonych wymagań. Personel tych oddziałów specjalnie dobrany i szkolony (w tym także oddziałowi) w pełni uświadamia sobie, że oddziałuje na osobników zaburzonych psychicznie. Ludzi, którzy nie są w stanie kontrolować swoich reakcji emocjonalnych, którzy na określone podniety, sytuacje, zdarzenia, reagują przesadnie, nieadekwatnie, nietypowo. Oddziałowi pełniący służbę w oddziałach mieszkalnych powinni wykazywać większą tolerancję wobec nieaprobowanych zachowań skazanych, przyjmować je z większym zrozumieniem. A jednocześnie konsekwentnie, jasno i stanowczo egzekwować od skazanych realizację tylko tych wymagań, które są oni w stanie rzeczywiście spełnić. Funkcjonariusze zatrudnieni w tych oddziałach muszą charakteryzować się opanowaniem i odpornością na stres. Nie mogą ulegać prowokacji ze strony osadzonych i sami prowokować sytuacji niejasnych, konfliktowych. W związku z tym, że pracują w zespole powinni zdawać sobie sprawę, z wagi przekazywania informacji i prawidłowej atmosfery jaka musi panować podczas wypełniania obowiązków służbowych. Skazani z zaburzeniami psychicznymi z łatwością wyczuwają emocjonalną temperaturę otoczenia. Jeżeli stosunki wzajemne personelu cechuje napięcie, nerwowość, skrywanie konfliktów,

a także niechęć do osadzonych – sami stają się napięci, drażliwi, skłonni do zaczepnych, awanturniczych wystąpień. Ponieważ często są nastawieni egocentrycznie i instrumentalnie, bacznie obserwują zachowanie personelu, bezwzględnie wykorzystując wszystkie najdrobniejsze nawet animozje, sprzeczności, niekonsekwencje oddziaływań funkcjonariuszy i pracowników. Zarazem gwałtownie reagują na wszelkie formy braku obiektywizmu, stronniczość w sposobie traktowania przez personel oddziału.

Pytania kontrolne:

1. Podaj objawy dysocjalnego zaburzenia osobowości. Wyjaśnij z jakiego powodu osadzony o osobowości dysocjalnej stanowi zagrożenie dla porządku i bezpieczeństwa w oddziale mieszkalnym.
2. Wymień, omów i uzasadnij jakie Twoim zdaniem cechy osobowości powinny charakteryzować funkcjonariusza działu ochrony pracującego w oddziale terapeutycznym.

XVI.5. Metody rozpoznawania środowiska osadzonych.

Na funkcjonariuszy pełniących służbę w oddziałach mieszkalnych, przy dozowaniu spacerów, pracy skazanych, zajęć k-o i sportowych, posług religijnych oraz innych zajęć o charakterze grupowym – przepisy ochronne nakładają obowiązek prowadzenia czynności profilaktycznych w zakresie : obserwowania zachowań i relacji między osadzonymi.

Obserwowanie zachowań i relacji między osadzonymi to min. :

- "ustalenie częstości wzajemnego kontaktowania się i ich charakteru
- "ustalenie statusu poszczególnych skazanych poprzez obserwację wykonywanych czynności i prac w celach mieszkalnych oraz kontrola zachowań osadzonych w różnych porach
- "prowadzenie nasłuchu i obserwacji zachowań osadzonych podczas wzajemnych odwiedzin w celach mieszkalnych, realizacji zajęć kulturalno- oświatowych i sportowych, spacerów , kąpieli itp. zajęć o charakterze zbiorowym

"przeprowadzanie rozmów indywidualnych z osadzonymi w celu ustalenia relacji między nimi i stanu poczucia ich bezpieczeństwa.

"rozpoznawanie atmosfery i nastrojów wśród osadzonych oraz ich zamiarów godzących w bezpieczeństwo jednostki.

1. Obserwacja.

Jest to podstawowe narzędzie, za pomocą którego funkcjonariusze działu ochrony zdobywają informacje o osadzonym. Zebrane wiadomości na temat konkretnego osadzonego, jego zachowania w grupie, wpływu jaki wywiera na inne osoby, pozwalają funkcjonariuszom trafnie dobierać metody i środki postępowania z nim. Aby jednak zgromadzić potrzebne informacje trzeba wiedzieć czego szukać. Ważna jest cierpliwość w zbieraniu informacji, a także zdolność dostrzegania wzorców w wyglądzie danej osoby, mowie jej ciała, głosie oraz zachowaniu. Obserwacja stanowi źródło prawdziwych i rzetelnych informacji tylko wtedy, gdy :

"jest obiektywna

"ma jasno postawiony cel, jakie informacje chcemy zdobyć

"jest zaplanowana

"jest prowadzona w rozmaitych sytuacjach, w jakich znajduje się osoba obserwowana

Podstawowym czynnikiem w prowadzeniu obserwacji jest zachowanie obiektywizmu. Nie jest jednak wcale tak łatwo być obiektywnym. Do utraty obiektywizmu prowadzą najczęściej : zaangażowanie emocjonalne, obawa (strach wynikający z instynktownego pragnienia uniknięcia straty bólu czy śmierci) postawa obronna w sytuacji gdy inni nas atakują czy krytykują. Zaangażowanie emocjonalne wiąże się z faktem, że nie chcemy myśleć źle o osobach, które wzbudzają naszą sympatię, i nie chcemy dostrzec niczego dobrego w osobach, których nie lubimy. Łatwiej przychodzi nam zatem dostrzec kolejne niepokojące, negatywne zmiany zachowania osadzonego, który sprawia trudności w oddziale, niż u osadzonego, którego odbieramy jako spokojnego i zdyscyplinowanego. Im silniejsze jest zaangażowanie emocjonalne, tym większe ryzyko uzyskiwania nieprawdziwych, zafałszowanych informacji o drugim człowieku.

Zanim zaczniemy obserwować zachowanie osadzonego człowieka należy

sobie jasno uświadomić jakie reakcje, jakie ewentualne zmiany w jego postępowaniu, wyglądzie czy relacjach z ludźmi chcemy dostrzec. Jeżeli np. wiemy, że osadzony podczas odbywania poprzedniego wyroku, zachowywał się agresywnie w stosunku do funkcjonariuszy, powinniśmy z większą uwagą obserwować sygnały narastającej w nim złości oraz jak układają się jego relacje z bezpośrednimi przełożonymi.

Specyficzne warunki zakładu karnego sprawiają, że obserwacja może dotyczyć wszystkich sytuacji społecznych, w których uczestniczą obserwowani. Podczas wykonywania takich rutynowych czynności jak doprowadzanie, dozоровanie zachowań np. na polu spacerowym, w łaźni, czy w celi – możemy posługiwać się obserwacją ciągłą. Równie często stosuje się także obserwację ograniczoną do pewnej klasy sytuacji np. zachowania skazanego w grupie - nazywa się ona obserwacją próbek czasowych. Jako przykład może służyć obserwacja zachowania osadzonego podczas rozgrywek sportowych, podczas zajęć świetlicowych czy w celi wieloosobowej.

Ponieważ nie jest możliwym, aby tak wszechstronną obserwację prowadziła jedna osoba, niezbędna jest wymiana informacji między poszczególnymi osobami mającymi bezpośredni kontakt z osadzonymi. Bardzo ważne jest przekazywanie informacji uzyskiwanych przez funkcjonariuszy działu ochrony pracujących po godzinach pracy administracji więziennej, wychowawcom i psychologom.

Rzetelne przekazywanie informacji pracownikom innych działów ; penitencjarnego czy kwatermistrzowskiego może zapobiec wielu sytuacjom konfliktowym czy też innym niespodziewanym wydarzeniom na terenie jednostki więziennej.

Zauważone zmiany w wyglądzie czy zachowaniu osadzonego dotyczą najczęściej wzrostu zachowań agresywnych lub wycofywania się z kontaktów międzyludzkich. Szybkość przekazania tych wiadomości prowadzi do minimalizowania ryzyka wystąpienia sytuacji zagrażających życiu i zdrowiu innych funkcjonariuszy, współosadzonych czy samego osadzonego. Z gniewem jako reakcją na niezaspokojenie potrzeb i zablokowanie dążeń osadzonych mamy do czynienia w warunkach izolacji penitencjarnej stosunkowo często. Najczęstsze symptomy gniewu:

"zaczerwienienie twarzy

"krzyżowanie ramion, nóg w kostkach, zakładanie nogi na nogę

- "ręce ułożone na biodrach
- "krótki lub szybki oddech
- "częste powtarzanie niektórych zwrotów
- "pokazywanie palcami
- "szybka mowa
- "szybkie ruchy ciała
- "mocno zaciśnięte usta
- "wysunięta broda
- "zastygły wyraz twarzy , nachmurzona mina
- "sztywna postawa, drżenie
- "zaciśnięte pięści
- "fałszywy lub szyderczy uśmiech

Osadzony bardzo rozgniewany może wyrażać swoją złość naruszając przestrzeń osobistą drugiej osoby (dosłownie stając z nią twarzą w twarz), wysuwając szczękę czy wypinając tors, albo wpatrując się intensywnie w przeciwnika i próbując zmusić go do odwrócenia wzroku.

Gniew może przejawiać się także w przyjęciu postawy defensywnej. Osadzony przyjmujący taką postawę, może :

- "wysuwać brodę,
- "krzyżować ręce,
- "chmurzyć się,
- "albo zaciskać wargi.

Prawdopodobnie nie będą widoczne u niego gwałtowne gesty, zaczerwienienia twarzy czy przyspieszony oddech. Nie będzie też zdradzać oznak agresji wspomnianej wyżej. Będzie natomiast można dostrzec wyraźne zeszywnienie, tak jakby chciał się ochronić. Ramiona przyciągnie do ciała i ułoży je tak, że znajdą się między nim a drugą osobą. Jego twarz będzie wyglądać jak zastygła. Może spuszczać oczy, aby uniknąć kontaktu wzrokowego. Gdy gniew jest natomiast wyrażany poprzez odwrót, często można zaobserwować te same symptomy w bardziej jaskrawej wersji. Osadzony taki może unikać kontaktu, odwracając się. Umilknie, a jeśli takie zachowania nie

pomogą mu w zlikwidowaniu napięcia i będzie miał taką możliwość opuścić pomieszczenie, w którym się znajduje.

Obserwując symptomy gniewu osadzonego nie można skupiać się tylko na pojedynczych symptomach, ponieważ można się pomylić. Zaczerwienienie twarzy np. może być efektem zakończonych niedawno ćwiczeń fizycznych, a unikanie wzroku objawem zażenowania.

Inny stanem emocjonalnym, na którego pojawienie się muszą być szczególnie wyczuleni funkcjonariusze jest stan frustracji. Niemożność zaspokojenia potrzeby czy osiągnięcia celu pojawia się dosyć często w trakcie pobytu w warunkach izolacji. Frustracja pojawia się w dwóch postaciach. Gdy osadzony nadal wierzy, że uda mu się zmienić to co go denerwuje np. niekorzystną decyzję organu dysponującego – może zdradzać oznaki frustracji o zabarwieniu konfrontacyjnym i podjąć atak. W takim przypadku wiele oznak przypomina symptomy gniewu. Jeśli jednak osadzony uzna sprawę za przegraną, przyjmuje postawę zrezygnowaną – zirytowaną, lecz bierną – nie zdradzając przy tym oznak gniewu.

Do symptomów frustracji o zabarwieniu konfrontacji należą :

- "częsty, bezpośredni kontakt wzrokowy
- "powtarzanie tych samych zwrotów
- "zbytne zbliżanie się do drugiej osoby, naruszanie jej przestrzeni osobistej
- "gestykulowanie, pokazywanie palcami
- "wzruszanie ramionami

Frustracja zabarwiona rezygnacją może się zacząć od :

- "westchnień
- "nagłych wydechów
- "grymasów
- "trzymanie rąk na biodrach
- "łapania się za głowę
- "przesadnego lub zbyt melodramatycznego zachowania

W chwili całkowitej rezygnacji człowiek może :

- "przewracać oczami albo zamykać powieki

- "kręcić głową
- "machnąć ręką
- "wzruszać ramionami
- "odwrócić się i wyjść

Innymi stanami emocjonalnymi, których szybkie zaobserwowanie jest bardzo ważne z uwagi na ryzyko wystąpienia próby samobójczej są stany smutku, żalu, depresji.

Łatwo stwierdzić kiedy ktoś jest smutny kiedy smutkowi towarzyszy depresja. Ale we wczesnych stadiach popadania w przygnębienie ludzie często wypierają się go, złością się i zachowują tak jakby czegoś szukali. Ruchy ich ciała mogą się wydawać przesadne i nadmiernie ożywione. Mogą wydawać się nadpobudliwi, mówić zbyt szybko albo przeskakiwać z tematu na temat tylko po to, żeby podtrzymać rozmowę i odwrócić myśli od przyczyny swego smutku. Kiedy uważnie obserwuje się osobę, która próbuje poradzić sobie ze swoim stanem właśnie w taki sposób, można dostrzec krótkie chwile przerwy. W takich momentach pozwala ona smutkowi przedostać się na zewnątrz. Spojrzy gdzieś w dal, zapomni o próbach robienia dobrej miny, po czym szybko odzyska kontrolę nad sobą i wróci do rozmowy. Typowymi oznakami smutku bądź żalu są :

- "łzy
- "zobojętnienie
- "niezdolność do wykonywania zwykłych codziennych czynności
- "izolacja
- "apatia
- "spuszczony wzrok
- "zwiotczenie mięśni twarzy
- "bezruch albo powolne rozmyślne poruszanie się
- "symptomy depresji

Przygnębienie jakiego ludzie doświadczają od czasu do czasu próbując radzić sobie ze stresem i rozczarowaniami dnia codziennego przejawiają się nie tylko w wyglądzie i mowie ciała. Objawy przygnębienia widoczne są także w głosie i zachowaniu. Przygnębieni ludzie poruszają się inaczej, ich krokom brak sprężystości a

oczy ich nie błyszczą. Wydają się zmęczeni i apatyczni. Do symptomów przygnębienia zalicza się :

- "unikanie kontaktów z innymi ludźmi
- "słaba zdolność koncentracji
- "niezdolność planowania przyszłości
- "niski i cichy głos
- "zwiotczone i słabe ciało
- "spuszczony wzrok
- "powolne ruchy
- "zmiany apetytu
- "zaniedbanie higieny osobistej oraz stroju
- "kłopoty z pamięcią

Przygnębienie może przerodzić się w bardziej zaawansowaną postać depresji. W wyniku której, człowiek może stracić chęć do życia.

Obserwacja służy nie tylko zdobywaniu informacji o zmianach jakie następują w emocjach osadzonych. Dzięki obserwacji zachowania grupy osadzonych możemy z dużym prawdopodobieństwem wytypować tych, którzy w tej grupie dominują. Przywódcy są pewni siebie, a to oznacza, że rozpoznawanie liderów wymaga dużej wrażliwości na cechy posiadane przez osoby zdecydowane i świadome własnej wartości. Zdolności przywódcze oraz pewność siebie wcale nie muszą się wiązać z otwartą, dominującą osobowością. Niektórzy liderzy są spokojni i zdecydowani, inni zaś głośni i natarczywi. Można powiedzieć, że przywódcy :

- "przeważnie prowadzą i kontrolują rozmowy
- "zwykle otoczone są wianuszkami osób, które przyciąga ich osobowość
- "mówiąc ustawiają się w odpowiedniej odległości od innych (aby być dobrze słyszanyymi), albo naruszają przestrzeń osobistą rozmówców (gdy mają obsesję panowania nad sytuacją)
- "są dobrymi słuchaczami
- "uśmiechają się w sposób wyrażający pewność siebie
- "chodzą zdecydowanie, można powiedzieć, że kroczą dumnie, często dość

- zamaszyście poruszając ramionami
- "mają mocny uścisk dłoni
- "bardziej dbają o higienę
- "utrzymują kontakt wzrokowy
- "trzymają się prosto, dbają o wysportowaną sylwetkę

Należy jednak pamiętać, że nie wszyscy liderzy i osoby pewne siebie mają zwyczaj chodzenia w sposób zwracający na siebie uwagę. Zamknięci w sobie i powściągliwi też mogą mieć mocny uścisk dłoni i nie unikać bezpośredniego kontaktu wzrokowego. Podczas rozmowy są uważnymi i cierpliwymi słuchaczami.

Każdy funkcjonariusz SW powinien też być szczególnie uwrażliwiony na oznaki braku uczciwości ze strony współrozmówcy. Do oznak braku uczciwości zalicza się :

- "rozbiegany, chytry wzrok
- "jakiegokolwiek niecierpliwe ruchy np. wiercenie się
- "szybka mowa, zmiany w tonie głosu
- "kiwanie się w tył i przód na stojąco lub kołysanie się na krześle
- "wszelkie oznaki zdenerwowania
- "przesadzona wersję szczerego spojrzenia i zmarszczonych brwi ;
- "pocenie się
- "drżenie
- "ukrywanie oczu, twarzy lub ust np. zasłanianie dłonią ust w czasie mówienia, pocieranie nosa lub mruganie
- "oblizywanie warg
- "przesuwanie językiem po zębach
- "pochylenie się w przód
- "niestosowne demonstrowanie zażyłości, oraz zbytne zbliżanie się do rozmówcy.

Z zagadnieniem obserwacji zachowań osadzonych również jest związana postawa obserwatora. Rola obserwatora i prowadzonej przez niego obserwacji w warunkach zakładu karnego jest wyznaczana przez specyfikę tego miejsca. Możemy zatem wyróżnić :

"obserwację jawną – kiedy to osoby obserwowane, mają świadomość tego faktu, w rezultacie mogą kontrolować swoje zachowanie, a także manipulować obserwatorem

"obserwację ukrytą – która to ma miejsce wtedy, gdy osoby obserwowane nie są świadome tego faktu, w efekcie pojawia się możliwość zaobserwowania zachowań swobodnych, niekontrolowanych, spontanicznych (w warunkach np. kontrolowanie zachowań w celi, nasłuchiwanie)

Uzyskane na drodze obserwacji informacje należy przeanalizować i wyciągnąć wnioski. Wnioski te następnie konieczne zweryfikować w oparciu o informacje uzyskane za pomocą innych technik rozpoznawania środowiska. Kolejnym krokiem jest odnotowanie zebranych informacji w dokumentach ochronnych np. zeszytych spostrzeżeń znajdującym się w oddziale. Notatki z obserwacji powinny każdorazowo zawierać: datę przeprowadzenia, opis zdarzenia i jego przebieg, analizę zaobserwowanych faktów i podpis obserwatora.

Podsumowując :

Obserwacja jest podstawową techniką rozpoznawania środowiska, zjawisk społecznych.

Do podstawowych zalet obserwacji należy zaliczyć :

1. umożliwienie bezpośredniego poznania zachowań
2. możliwość weryfikowania informacji uzyskiwanych w inny sposób
3. uzupełnienie innych technik i metod
4. możliwość zdobywania informacji trudnych do uzyskania innymi technikami

Natomiast jej wada może być brak zachowania obiektywizmu podczas gromadzenia i interpretowania informacji. W pracy penitencjarnej umiejętność obserwacji jest szczególnie przydatna w rozpoznawaniu zależności podkulturowych i rozpoznania postaw, charakteru i stanu emocjonalnego osadzonych.

2. Rozmowa (wywiad) jest powszechnie stosowaną techniką rozpoznawania środowiska osadzonych. Aby dobrze rozpoznać środowisko osadzonych trzeba się do tego odpowiednio przygotować. Wykorzystując technikę rozmowy należy znacznie wcześniej zastanowić się co jest celem tego spotkania, jakie informacje chcemy uzyskać . Musimy wiedzieć jak, i o co pytać.

W pracy funkcjonariuszy działu ochrony najważniejsze jest uzyskanie informacji, które mogłyby wskazywać na nieprawidłową atmosferę wychowawczą, rozwijające się na tle podkulturowym konflikty, niekorzystne zmiany w zachowaniu i stanie psychicznym osadzonych. Sytuacje, w których najczęściej strażnicy działu ochrony rozmawiają z osadzonymi ze względów formalnych dotyczą naruszania zasad dyscypliny i porządku. Perswazja, przywoływanie do regulaminowego zachowania, egzekwowanie posłuszeństwa – stanowią podstawowe formy komunikacji między funkcjonariuszami a osadzonymi. Inne przykłady rozmów o charakterze formalnym to: np. rozmowa mająca na celu kształtowanie środowiska wychowawczego, zapobieganie naruszaniu zasad poprawnego współżycia w oddziale, zapobieganie aktom samoagresji. Rozmowy te mają za zadanie przekonać osadzonych o tym, iż ze strony funkcjonariuszy służby więziennej mogą uzyskać pomoc w wielu trudnych sytuacjach.

Oprócz kontaktów o charakterze formalnym rutynowe funkcjonowanie zakładu penitencjarnego opiera się na wielu nieformalnych oddziaływaniach. Nieformalne rozmowy z osadzonymi np. podczas doprowadzania na sale widzeń, dozoru przy pracy, w trakcie konwoju, także stwarzają możliwość uzyskania wielu cennych informacji na temat osadzonego, jego potrzeb, poglądów, funkcjonowania w warunkach izolacji, sytuacji rodzinnej, planów życiowych. Mogą też dostarczyć wiedzy na temat tego co dzieje się w celi mieszkalnej, jak układają się wzajemne relacje między osadzonymi, jakie jest nastawienie osadzonych do personelu więziennego. Uzyskane w ten sposób informacje mogą być istotniejsze od tych, które zdobywamy w rozmowie formalnej. Jedna drobna sugestia czasami powoduje odnalezienie długo poszukiwanego telefonu komórkowego bądź pozwala udaremnić plany ucieczki.

Rozmowa nie jest możliwa bez kontaktu interpersonalnego z drugim człowiekiem. A komunikacja międzyludzka to coś więcej niż same słowa. Nie można jej zaprzestać, zatrzymując mówienie. Kanał słuchowy przenosi znaczną różnorodność informacji, nie tylko słowa, ale także zróżnicowanie ich głośności, tembru, szybkości wypowiedzi, jej stylu, przerwy w mówieniu, momenty zawahania. Każdej wypowiedzi osadzonego siłą rzeczy towarzyszyć musi obserwacja. Funkcjonariusze działu ochrony

powinni zwracać uwagę na to co dzieje się z osadzonym, jak reaguje on na zadawane pytania. Jak reaguje na inne osoby wspomniane czy przewijające się „ fizycznie „ w czasie rozmowy. Rozmowa zwłaszcza ta o charakterze nieformalnym winna mieć charakter dialogu a nie przesłuchania. Czasami dobrze jest dać osadzonemu po prostu możliwość odreagowania napięć psychicznych w postaci monologu, bez specjalnego włączania się do dyskusji. Bardzo ważna jest także umiejętność słuchania, cierpliwość, zrozumienie, zwyczajna ludzka życzliwość. Poruszając trudne dla osadzonego tematy, bądź przywołując do zachowania spokoju osadzonego, który jest silnie wzburzony- należy pamiętać o panowaniu nad własnymi emocjami. Pobudzenie emocjonalne nie sprzyja trafnej ocenie sytuacji i gromadzeniu informacji niezbędnych z punktu widzenia celu rozmowy. Okazywanie znużenia, zniecierpliwienia czy irytacji przez funkcjonariusza w relacji z osadzonym świadczy o braku profesjonalizmu. Inne błędy, które mogą pojawić się podczas rozmowy i determinować uzyskiwane informacje to :

"Zły dobór miejsca i czasu rozmowy, oraz obecność podczas niej osób trzecich

"Obawa przed społecznymi konsekwencjami , przed zemstą, odwetem

"Deprymujące zachowania prowadzącego rozmowę

"Poczucie braku akceptacji (jednostronne lub wzajemne) i pojawienie się u osadzonego takich emocji jak strach czy obawa

W warunkach izolacji penitencjarnej prowadzenie rozmowy z osadzonym jest ułatwione z uwagi na urozmaicenie przez nią monotonii życia w zakładzie. Rozmowa daje więc nie tylko możliwość odreagowania ale też i oderwania od rutynowych czynności dnia codziennego.

Rozmawiając z osadzonym funkcjonariusz musi zdawać sobie sprawę z następujących faktów :

"Osadzony powinien być podczas rozmowy przekonany tym, że funkcjonariusz koncentruje się na jego problemie. Nie wskazane jest wykonywanie innych czynności, które automatycznie zrywają kontakt, np. rozglądanie się dookoła, tupanie nogą, spoglądanie na zegarek.

"Funkcjonariusz powinien pamiętać, że nie może angażować się w żadne sprawy dotyczące społeczności więziennej

"U wielu osadzonych będzie występowała podczas rozmowy postawa lękowa, obawa przed tym aby uzyskane informacje nie były wykorzystywane przeciwko niej

"Nawiązanie rozmowy ze strony osadzonego może być podyktowane względami czysto instrumentalnymi (to osadzony może chcieć podczas rozmowy uzyskać interesujące go informacje, czy korzyści dla siebie), nie można wykluczyć też próby nawiązanie nielegalnego kontaktu np. prośby o przyniesienie telefonu komórkowego czy narkotyków

"Podczas rozmowy z osadzonym należy liczyć się z możliwością wywierania przez niego presji, stosowania technik manipulacyjnych. Doskonała znajomość przepisów obowiązujących funkcjonariusza może pozwolić mu ochronić się przed wejściem , zupełnie nieświadomie w dwuznaczną lub nawet niezgodną z prawem relację z osadzonym.

Niezmiernie istotne jest weryfikowanie uzyskiwanych od osadzonego informacji poprzez : konfrontowanie ich z faktami oraz zadawanie temu samemu osadzonemu różnie sformułowanych pytań dotyczących interesującego zagadnienia.

Wszelkie uzyskiwane od osadzonych informacje należy odnotowywać w dokumentach osobopoznawczych.

Podsumowując :

Rozmowa jako technika rozpoznawania środowiska osadzonych dostarcza wielu cennych informacji dotyczących : postaw, opinii, stanów emocjonalnych osadzonych, ich wzajemnych relacji, stosunku do podkultury, stosunku do popełnionego przestępstwa, wymierzonej kary, postaw wobec przepisów regulujących wykonanie kary pozbawienia wolności.

Aby rozmowa nie dostarczała niepełnych lub zniekształconych informacji należy :

"wiedzieć co pytać

"nie dopuszczać do zmiany tematu przez rozmówcę

"dostosować się do poziomu intelektualnego rozmówcy (nie używać słów niezrozumiałych, gwary, slangu)

"nie stosować tzw. barier komunikacyjnych –np. nie oceniać, nie krytykować

poglądów, stwierdzeń wypowiedzianych przez rozmówcę, nie sugerować odpowiedzi na zadawane pytania

"uzyskiwane informacje weryfikować

Analiza dokumentów dostępnych dla funkcjonariuszy działu ochrony.

Dokumenty omówione poniżej stanowią dokumentację typowo ochronną. Zawarte tam informacje zawierają wiele cennych wskazówek co do postępowania z osadzonymi. Pozwalają ocenić stopień zagrożenia wybuchem agresji, samookaleczeniem. Dostarczają wiedzy na temat stopnia demoralizacji, podatności na oddziaływania penitencyjne. Są nieocenionym źródłem informacji o panującej w oddziale atmosferze.

"Książka przebiegu służby.

Dokument ten dostarcza wielu cennych informacji o udziale konkretnych osób w nadzwyczajnych wydarzeniach, które miały miejsce w ostatnim czasie na terenie jednostki lub w czasie konwojowania.

"Karta osadzonego niebezpiecznego

Ten dokument zawiera przesłanki zakwalifikowania osadzonego do kategorii niebezpiecznych oraz szczegółowe zalecenia dotyczące postępowania z nim. Szczególnie istotne są informacje o możliwych zagrożeniach, których może potencjalnie być on sprawcą.

"Karta identyfikacyjna

Zawiera ona podstawowe dane na temat osadzonego. Są to : dane personalne, podgrupa kwalifikacyjna, numer celi mieszkalnej, termin końca odbywania kary. Dokument ten zawiera także informacje o znakach szczególnych, które osadzony posiada tzn. : bliznach, tatuażach, znamionach.

"Zeszyt spostrzeżeń (zeszyt obserwacji)

Dokument ten znajdujący się na dyżurce oddziałowego zawiera wpisy psychologów, wychowawców, oddziałowych na temat niepokojących sygnałów pojawiających się w zachowaniu osadzonego. Znajdują się tam szczegółowe zalecenia

dotyczące postępowania z osadzonymi, informacje na temat uniemożliwienia kontaktu pomiędzy poszczególnymi osadzonymi bądź ich grupami.

Informacje wpisywane do zeszytu pozwalają na ustalenie wielu cech osobowości osadzonego, jego sposobu reagowania i przeżywania emocji.

"Karta ewidencji widzeń

Tu z kolei znajdują się ważne informacje na temat osób, z którymi osadzony utrzymuje kontakt. Dowiadujemy się kim są te osoby, co łączy je z osadzonym i jak często go odwiedzają. Analizując kartę widzeń możemy ustalić czy osadzony odmówił kiedykolwiek wyjścia na widzenie, jakie były tego powody. Czy miały miejsce przypadki przerwania widzenia przed czasem i co było tego przyczyną. Możemy także ustalić czy osadzony zabiega w jakiś szczególny sposób o możliwość uzyskania widzenia z konkretną osobą (uzyskiwanie widzeń w formie nagród).

Korupcja.

Nazwa korupcja oznacza syndrom pewnego zjawiska. Jest to nie tylko przyjmowanie korzyści majątkowych lub osobistych w związku z pełnieniem funkcji publicznych w zamian za naruszanie reguł, za realizację których funkcjonariusz państwowy jest odpowiedzialny. Na syndrom ten składa się również możliwość dalszego dysponowania, posługiwania się skorumpowanymi osobami dla różnych bezpośrednich czy przyszłych celów i trwalsze aniżeli jeden akt zaprzękanie, dyspozycyjność wobec korumpujących. Potencjalne możliwości zaistnienia korupcji są bardzo duże. Każde niemal działanie osoby pełniącej funkcję publiczną, którego wynikiem jest zainteresowany petent, rodzi problemy korupcyjne. Dzieje się tak w różnych sferach życia: gospodarczej, administracji, polityce. Więziennictwo, które jest częścią wymiaru sprawiedliwości też nie jest od niej wolne. Wystąpienie zachowań korupcyjnych w jednostkach penitencjarnych może przejawiać się w przestępstwie sprzedajności, nadużycia funkcji publicznej, ujawnieniu tajemnicy państwowej, poświadczeniu nieprawdy.

Na uwagę zasługują przede wszystkim przestępstwa „sprzedajności” i

„nadużycia władzy”, ponieważ są przestępstwami indywidualnymi, czyli mogą być popełniane wyłącznie przez osoby pełniące funkcje publiczne. Przestępstwo sprzedajności polega na przyjęciu korzyści majątkowej lub osobistej albo na jej obietnicy lub na żądaniu takiej korzyści i zagrożone jest karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat.

Przestępstwo nadużycia władzy polega na tym, że funkcjonariusz w celu osiągnięcia korzyści przekracza swe uprawnienia lub nie dopełnia obowiązku, działając na szkodę interesu publicznego lub prywatnego. Zakres uprawnień i obowiązków funkcjonariusza określa przede wszystkim ustawa o SW i akty wykonawcze do niej, ale mogą one wynikać również z aktów niższej rangi : instrukcji, zarządzeń porządkowych, regulaminów i ustalonych zakresów czynności. Za popełnienie takiego czynu funkcjonariusz podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10- ciu. Pojęcie korzyści występujące w powyższych czynach interpretowane jest szeroko. Może być to korzyść majątkowa lub osobista, dla siebie albo dla innych osób. Przez korzyść majątkową rozumie się między innymi podarunki pieniężne lub rzeczowe, pokrycie długu, udzielenie niskoprocentowanej pożyczki, bezpłatne świadczenie usług lub świadczenie ich po rażąco niskiej cenie, bezpłatne wydanie przedmiotu w użytkowanie itp. Łapówka w postaci pieniędzy daje większą gwarancję, że przestępstwo nie zostanie wykryte, a nawet w wypadku jego ujawnienia, istnieją większe szanse uniknięcia odpowiedzialności karnej, niż wówczas gdy wręczony został jakiś przedmiot łatwy do identyfikacji. Pieniądze należą zatem do najatrakcyjniejszych środków łapownictwa. W bezpośrednim kontakcie funkcjonariuszy i pracowników z osadzonymi (zwłaszcza z grup przestępczości zorganizowanej) z jednej strony znajdują się osadzeni dysponujący dużymi pieniędzmi, a z drugiej strony z roku na rok ubożący funkcjonariusze i pracownicy więziennictwa. Trudna sytuacja materialna funkcjonariuszy nie jest warunkiem wystarczającym ale może sprzyjać wystąpieniu zjawiska korupcji.

Korzyść osobista natomiast nie musi mieć charakteru majątkowego, ale posiadać inne pozytywne znaczenie dla odbiorcy. Przez korzyść osobistą rozumie się między innymi obietnicę awansu, szybszego załatwienia sprawy (np. opłacenie i załatwienie leczenia chorego członka rodziny, pomoc w dostaniu się na studia dziecka),

stałe finansowanie przyjęć towarzyskich, zakup drogich biletów na imprezę, doznanie przyjemności erotycznej (np. nieodpłatne udostępnianie usług agencji towarzyskich)

Obok korupcji dotyczącej spraw codziennych, gdzie dającym łapówkę jest zwykły obywatel, szczególnie groźna jest korupcja dużego kalibru, związana z rozwojem przestępczości zorganizowanej. W strukturach grup przestępczości zorganizowanej powołuje się specjalne komórki, których zadaniem jest właściwe rozpoznanie podatności na korupcję danego funkcjonariusza publicznego. Bada się jego sytuację materialną i rodzinną, słabości i nawyki. Poprzez rozpoznanie i szukanie słabszych punktów przygotowywany jest grunt na złożenie propozycji nie do odrzucenia.

W gronie osób zagrożonych korupcją w SW znajdują się przede wszystkim funkcjonariusze będący w bezpośrednim kontakcie z osadzonymi. Są to : oddziałowi, wychowawcy, pracownicy więziennej służby zdrowia. Pozostają oni w kontakcie z osadzonymi często bardzo dobrze sytuowanymi materialnie. Propozycje zachowań o charakterze korupcyjnym mogą zgłaszać ni tylko sami osadzeni ale i pozostające na wolności rodziny i członkowie grup przestępczych. Ograniczone zaufanie do przełożonych, chęć uniknięcia kłopotów, poczucie ,że mimo zgłoszenia faktu takiej propozycji nic się nie zmieni w odniesieniu do osadzonego, powodują, że propozycji korupcji (nawet jeśli ją odrzuca) nie ujawnia. W zamian za określone korzyści funkcjonariusze będą nakłaniani min. do przeniesienia nielegalnych informacji i korespondencji, wniesienia środków odurzających, telefonu komórkowego lub umożliwienia nielegalnego kontaktu. Od nacisków korupcyjnych nie pozostaje wolne także kierownictwo jednostek. Naciski w tym przypadku mogą dotyczyć dodatkowo wpływu na procesy decyzyjne. Na korupcję narażeni są przede wszystkim funkcjonariusze posiadający krótki staż w służbie i mało odporni na wywieraną presję i propozycje wysuwane ze strony osadzonych. Odporność na takie sytuacje osłabiają kłopoty finansowe, problemy rodzinne. Zdarza się wówczas, że funkcjonariusze „ wchodzą „ w nielegalny kontakt, nie do końca będąc świadomymi konsekwencji takiego postępowania.

Mechanizmów korumpowania jest wiele. Obok klasycznej postaci składania konkretnej propozycji, często mamy do czynienia z metodą powolnych kroków

– stopniowego osaczania i urabiania funkcjonariusza. W grupie osób korumpujących znajdują się osoby pewne siebie, przekonane o sile pieniądza. Wykorzystując swój zmysł obserwacji typują funkcjonariuszy charakteryzujących się mało zdecydowaną osobowością, bądź nie do końca rzetelnie i uczciwie wykonujących powierzone im obowiązki służbowe. Wśród funkcjonariuszy istnieje niestety grupa osób, która wykorzystując swoje doświadczenie i cwaniactwo, chce dzięki układom korupcyjnym szybko dorobić się i wzbogacić. Następnie przez różnego typu kontakty (np. rozmowy w trakcie wykonywania czynności służbowych) urabiają w celu nakłonienia do odstępowania lub zaniechania realizacji przedsięwzięć i czynności ochronnych. Drobną bezinteresowna w zamyśle przysługa, wyniesienie listu, talonu, przymknięcie oka na wykroczenie, pożyczanie paczki papierosów może być wykorzystane przez więźnia do szantażowania funkcjonariusza, dla którego owe zachowania mogą mieścić się w pojęciu właściwego tzn. ludzkiego postępowania. Osadzeni potrafią w sposób bezwzględny wykorzystać wszelkie słabości w zachowaniu funkcjonariusza, jego przywary, nałogi, niedoskonałości. Wybranie określonego sposobu wywierania wpływu na funkcjonariusza zależy od wiedzy, jaką na jego temat dysponuje osoba korumpująca. Tak np. osobom przeżywającym trudności finansowe proponuje się korzyści materialne, tym którzy mają problemy małżeńskie lub są samotni proponuje się usługi seksualne zaś cichych i spokojnych szantażuje się i zastrasza grożąc wyrządzeniem krzywdy fizycznej lub przez współników przebywających na wolności. Inna metoda stosowana najczęściej gdy funkcjonariusz nie jest podatny na korupcję, dla jej wzmocnienia bądź gdy odmawia dalszej współpracy to groźby, szantaż i zagrożenie aktem terrorystycznym. Najczęściej stosowane są przez osadzonych wywodzących się z grup przestępczości zorganizowanej. Forma groźby kierowana jest zazwyczaj wprost do funkcjonariusza, a towarzyszą jej wulgaryzmy oraz arogancki sposób zachowania. W wielu przypadkach jest ona wypowiedzana bez obecności osób trzecich, świadków. Najczęściej stosowanymi formami zastraszania są przede wszystkim groźby :

- " pozbawienia życia funkcjonariuszy
- " pobicia po wyjściu na wolność
- "uszkodzenia ciała

"złożenia wizyty w miejscu zamieszkania w celu wyrównania rachunków
"zniszczenia lub kradzieży mienia funkcjonariusza np. samochodu

ale również i takie jak:

"wywieranie presji na funkcjonariuszy pełniących służbę w jednostce lub w oddziale, w którym przebywają

"telefoniczne i korespondencyjne zastraszanie rodzin funkcjonariuszy

" wywieranie presji przez wykonywanie tzw. „głuchych połączeń telefonicznych“

"obserwacja miejsca zamieszkania

"pisanie obraźliwych słów na drzwiach mieszkań funkcjonariuszy.

W ekstremalnych sytuacjach nie można wykluczyć porwań funkcjonariuszy bądź członków ich rodzin, a także napaści zbrojnych na realizowane konwoje z udziałem członków przestępczości zorganizowanej. Inną, bardzo modną w ostatnim czasie formą zastraszania funkcjonariuszy jest kierowanie do organów wymiaru sprawiedliwości szeregu skarg, na nadużywanie zajmowanego stanowiska lub też nieludzkiego traktowania.

Najwięcej ilościowo gróźb dotyczy funkcjonariuszy działu ochrony, zwłaszcza oddziałowych. Większość gróźb ma na celu wywołanie doraźnego efektu i wynika najczęściej z chwilowego pobudzenia emocjonalnego osadzonego bądź grupy. Równie krótkotrwały jest ich skutek, a przypadkowe nawet kontakty z byłym osadzonym poza jednostką penitencjarną nie przynoszą negatywnych konsekwencji. Są jednak także zdarzenia niepokojące, kiedy forma zastraszania funkcjonariuszy przyjmuje postać lub zabarwienie aktu terroru. Szczególnie niebezpieczne są groźby dotyczące rodzin funkcjonariuszy i pracowników lub zdarzeń które miałyby mieć miejsce poza zakładem karnym i aresztem śledczym. O ile bowiem na terenie jednostek penitencjarnych funkcjonariusze są bezpieczni – znają napastnika oraz sytuacje, w których może on m zagrażać, o tyle na zewnątrz stają się wraz z rodzinami łatwym celem ataku ze strony innych członków grup zorganizowanych.

W pierwszych chwilach po wysłuchaniu groźby, wielu funkcjonariuszy zdenerwowanych

i poirytowanych myśli o skierowaniu sprawy do organów ścigania. Po kilku godzinach czy dniach, gdy emocje opadną, ustępuje również percepcja realizacji groźby, a całe zdarzenie wydaje się być typowym dla pełnionej funkcji, realizowanej roli, epizodem.

Funkcjonariusz zaczyna zdawać sobie sprawę, iż skierowanie zawiadomienia o przestępstwie groźby karalnej wymagać będzie jego udziału poza czasem służby w czynnościach procesowych, ujawnienia swoich danych osobowych, podania ich do wiadomości osadzonego. Jako świadkowie zajścia angażowani będą także jego koledzy a ponadto, co chyba najważniejsze, otrzymanie przez osadzonego wyroku skazującego, może faktycznie spowodować, że kierowane kiedyś groźby przyjmą realny kształt. Po przeanalizowaniu wszelkich za i przeciw, osadzony poniesie zwykle sankcje dyscyplinarne. A jednocześnie zyskuje wiedzę o tym, że stosowane groźby, w aspekcie psychologicznym odniosły jednak skutek.

Rzadko kiedy osadzeni wprost, formułują prośby o charakterze korupcyjnym. Częściej rozpoczynają kontakt od neutralnych tematów, a stosowane przez nich techniki manipulacyjne utrudniają funkcjonariuszowi odmowę wykonania niedozwolonej czynności.

Manipulacja jest formą zamierzonego i intencjonalnego wywierania wpływu na drugą osobę czy grupę w taki sposób aby ta realizowała – nie zdając sobie z tego sprawy – działania zaspakajające potrzeby manipulatora. Manipulacja jest jedną ze skrajnych form oddziaływania na innych ludzi. Oparta na dobrej znajomości ludzkiej natury i mechanizmów nią kierujących. Pod pojęciem manipulacja mieszczą się wszelkie formy zamierzonego sterowania jednostką ludzką czy grupą. Manipulacja ma charakter wybitnie instrumentalny. Manipulant traktuje inne osoby jako narzędzia służące osiągnięciu własnych celów. W sposób zamierzony ukrywa swoje realne intencje i cele jakie chce osiągnąć. Manipulacja ma zwykle charakter jednorazowy i doraźny. Rzadko nastawiona jest na trwałą zmianę. Jej podstawowym celem jest uzyskanie konkretnego zachowania drugiej strony.

Psychomanipulacja natomiast jest pojęciem węższym i odnosi się do takich mechanizmów wpływania, które wykorzystują podstawowe reguły psychologiczne sterujące przebiegiem ludzkiego postępowania. Reguły te odwołują się między innymi do

potrzeby bycia w porządku, swobody podejmowania decyzji, reguły wzajemności, zasady kontrastu, zasady społecznego dowodu słuszności, zasady konsekwencji.

Każdy człowiek ma potrzebę bycia w porządku oraz widzenia siebie jako przyzwoitej i uczciwej osoby. To ważny regulator ludzkiego zachowania, potocznie określanymi mianem sumienia. Potrzebne są jednak ustalone zasady i reguły – po to by przypominać człowiekowi, co to znaczy być w porządku. Jasne zasady to punkt odniesienia dla naszego zachowania. Odstępstwo od tych zasad spostrzegamy jako coś co rzuca na nas cień i negatywnie wpływa na widzenie samego siebie. Często towarzyszy temu poczucie winy i chęć zadośćuczynienia.

Nie da się ukryć, że każdy z ludzi ma coś na sumieniu, a poczucie winy to bardzo często stosowana technika manipulacji, której łatwo ulec. Poczucie winy jest odczuciem, które wpływa niekorzystnie na samoocenę i pogarsza obraz własnego „ ja”. Nawet drobne wykroczenie wobec zaakceptowanej normy moralnej wywołuje zachwianie poczucia własnej wartości i godności, zaś naturalnym dążeniem jest utrzymanie własnego wizerunku na satysfakcjonującym poziomie. Siła spełniania próśb pod wpływem poczucia winy tkwi nie tylko w chęci zadośćuczynienia za rzekomą winę. Główną rolę odgrywa tutaj potrzeba odbudowania własnego, pozytywnego wizerunku. Np. funkcjonariusz zachował się w sposób niekulturalny i niezgodny z przepisami w stosunku do osadzonego. Osadzony jednak nie pisze na niego skargi, tylko odwołując się do ludzkich uczuć funkcjonariusza prosi o przekazanie listu, do rodziny, droga nielegalną. Pod wpływem poczucia winy i chęci naprawy swego wizerunku funkcjonariusz może ulec prośbie i stać się obiektem manipulacji ze strony osadzonego.

Poczucie swobody podejmowania decyzji i kierowania własnym życiem jest dla większości ludzi podstawą dobrego samopoczucia i efektywnego funkcjonowania. Brak możliwości podejmowania decyzji i presja zewnętrzna najczęściej skutkują frustracją, nie zadowoleniem, złością. To stanowi prostą drogę do uruchomienia mechanizmu oporu i buntu. Bunt i sprzeciw dają z kolei poczucie wolności i możliwości dokonywania wyboru. Z punktu widzenia interesów osadzonych sfrustrowany funkcjonariusz, który musi wykonywać polecenia jest łatwym obiektem manipulacji. Sprzeciwiając się zasadom wykonania kary i etyki zawodowej, funkcjonariusz

manifestuje swój bunt i jednocześnie przekonuje sam siebie, że ma możliwość dokonywania wyborów, nawet w tak silnie zhierarchizowanej formacji jak SW.

Z potrzebą swobody podejmowania decyzji wiąże się reguła niedostępności. Możliwość posiadania rzeczy atrakcyjnych i mało dostępnych często jest świadectwem statusu, władzy – czyli większej możliwości dokonywania wyborów i podejmowania istotnych decyzji. Z pozoru błaha informacja na temat tego czym funkcjonariusz się interesuje lub co kolekcjonuje może być wykorzystana przez osadzonych. Będą już wtedy wiedzieć co zaoferować, w jaki sposób rozbudzić chęć posiadania. ”Białe kruki”, wyjątkowe okazy, limitowane serie np. kart telefonicznych, mają wyjątkową siłę oddziaływania. Zasada działania tego mechanizmu jest prosta: brak jakiegoś dobra powoduje poczucie, że została odebrana możliwość wyboru. Jego posiadanie staje się istotną wartością, pozwalającą przywrócić kontrolę nad tym co się dzieje.

Reguła wzajemności oparta jest o prostą prawidłowość, według której zawsze staramy się odwdziżyć za dobra, które dostarcza nam inna osoba. Poczucie zobowiązania i chęć spłacenia długu (również spodziewany rewanż), to jeden z podstawowych regulatorów stosunków między ludźmi oraz efektywna metoda wywierania wpływu i manipulacji. Siła reguły wzajemności i towarzyszące jej poczucie zobowiązania, często decydują o spełnianiu próśb, które bez tego spotkałyby się z odmową.

Z regułą wzajemności wiążą się pewne niuanse :

"poczucie zobowiązania jest niezależne od żywionych wobec drugiej osoby emocji.

Bez względu na to czy czujemy sympatię czy antypatię do swego "wierzyciela", poczucie zobowiązania do oddania przysługi, jest tak samo silne.

"często niewielkie przysługi skłaniają człowieka do znacznie poważniejszego rewanżu.

Wynika to głównie z dwóch powodów. Z obawy, że przez odmowę stracimy kontrahenta do dalszej wymiany uprzejmości, oraz z lęku przed potępieniem ze strony ogółu. Nie darzymy bowiem sympatią osób , które nie są skłonne do rewanżu. Zatem funkcjonariusz, który godzi się aby osadzony wykonał dla niego szkatułkę z zapalek, lub umył mu samochód musi liczyć się z tym że poprosi on

prędzej czy później o rewanz. Prośba ta nie będzie prawdopodobnie zgodna z obowiązującymi w zakładzie karnym przepisami.

Z regułą wzajemności wiąże się także metoda wymiany ustępstw. Rezygnacja z „większej” prośby zwykle obliguje partnera do ustępstwa w postaci spełnienia drugiej mniejszej prośby. Np. osadzony głośno domagający się od oddziałowego skorzystania natychmiast z samoinkasującego aparatu telefonicznego po stanowczej odmowie, może nagle zapytać, „cichym” głosem zapytać czy przypadkiem nie otrzyma jednej kartki w kratkę. Szansa, że otrzyma kartkę zwiększa się gdy prośba ta formułowana jest jako druga, po wcześniejszej – która nie została spełniona.

Zasada podobieństwa opiera się na psychologicznej zależności zgodnie z którą szybciej nawiązujemy prawidłowy kontakt z osobami, spostrzeganymi jako podobne do nas. Wynika to z trzech prawidłowości :

- "ludzie podobni do nas potwierdzają słuszność naszych upodobań i przekonań
- "spozstrzeżenie u innych cech podobnych do naszych sprawia, że czujemy się lepsi
- "myślimy negatywnie o osobach, które nie zgadzają się z nami w ważnych kwestiach.

W warunkach więziennych także te prawidłowości mogą być wykorzystywane jako techniki manipulacji. Funkcjonariusz może być bardziej wyrozumiały wobec osadzonego, którego zna z sąsiedztwa lub z klasy szkolnej. Łatwiej też może ulegać prośbom osób, które zna np. osadzonego – z czasów przed wyrokiem lub członków jego rodziny.

Zasada kontrastu wiąże się z tym, iż to w jaki sposób postrzegamy jakąś rzecz, zjawisko lub człowieka zależne jest od tła. Ten sam czerwony kwadrat, będziemy widzieć jako ciemniejszy na czarnym tle, niż na białym – taka jest specyfika naszego spostrzegania. Prawidłowość ta nazywana jest zasadą kontrastu i działa niezależnie od naszej świadomości. Zasada kontrastu włącza się, gdy oglądamy dwie rzeczy jedną po drugiej. Zwykle drugą rzecz spostrzegamy jako bardziej różniącą od pierwszej. Gdy przez dłuższy czas nieślibyśmy ciężką walizkę, każda następna rzecz, którą weźmiemy do ręki, wyda się nam zadziwiająco lekka. Wszystko to za sprawą kontrastu, który w automatyczny sposób zmienia nasze spostrzeżenie. Ta zasada dotyczy także postrzegania ludzi. Jeśli funkcjonariusz wykonuje czynności służbowe wobec osadzonego, który jest

wyjątkowo wulgarny, prymitywny i agresywny w swoich reakcjach – to każdy następny chociaż odrobinę spokojniejszy będzie odbierany korzystniej. A zatem istnieje większe prawdopodobieństwo spełnienia przez funkcjonariusza prośby drugiego osadzonego. Poprzez kontrast wydaje się on bowiem „dobrym”, ułożonym skazanym, któremu można okazać większą wyrozumiałość.

W myśl społecznego dowodu słuszności, o tym czy coś jest poprawne lub nie decydujemy odwołując się do tego co na ten temat myślą inni. Zasada ta szczególnie uwidacznia się w określeniu poprawności naszego postępowania. Miarą tego co słuszne jest dla ludzi to, co robi większość. Powoływanie się na opinię większości, to wielokrotny motyw działania manipulacyjnego. Często słyszymy od osadzonych np.: „no, co pan, panie oddziałowy, przecież wszyscy oddziałowi przekazują herbatę z celi do celi“, albo „inni nie są takimi służbistami jak pan“. W obliczu takiej informacji funkcjonariusze często zmieniają swoje zachowanie nawet nie weryfikując na ile jest to prawda. Zasada społecznego dowodu słuszności ma charakter zdroworozsądkowy. Działanie wbrew temu co większość ludzi uważa za rozsądne i słuszne naraża nas na opinię dziwaka lub ekscentryka. Zasada ta uruchamia się tym silniej im większa jest niepewność i bardziej nowa jest dla ludzi sytuacja, w jakiej się znajdują. To co robią inni jest ważną wskazówką, dzięki której wiemy jak się zachować. Działa ona tym silniej im bardziej ludzie podobni są do obserwowanych osób. Gdy np. podejmujemy nową pracę, przez pierwszy okres przyglądamy się zwykle innym, po to by zyskać informacje dotyczące zasad funkcjonowania w nowym miejscu. Kilka pierwszych dni, które pracodawca traktuje jako okres wdrażania się przez nas do pracy to czas kiedy zasada społecznego dowodu słuszności uruchamia się w maksymalnym stopniu. Jeżeli zatem na początku służby funkcjonariusz usłyszy od współpracowników, iż przepisy przepisami, a my robimy inaczej – to nie ma się co dziwić, że szybko przyswoi sobie złe nawyki. Jeśli natomiast w jednostce wszyscy funkcjonariusze pracują rzetelnie i zgodnie z obowiązującymi przepisami, tak samo będzie pracował nowoprzyjęty.

Potrzeba bycia konsekwentnym jest także silnym mechanizmem regulującym ludzkie zachowanie. Kiedy człowiek dokona jakiegoś wyboru lub zajmie określone stanowisko, odczuwa zarówno wewnętrzny jak i zewnętrzny nacisk na

zachowanie konsekwencji. Równocześnie swoim dalszym zachowaniem przekonuje samego siebie o słuszności wcześniej podjętej decyzji. Niekonsekwencja postrzegana jest jako negatywna cecha osobowości. Człowiek, który podejmuje działania lub wypowiada sądy ze sobą sprzeczne odbierany jest jako zagubiony lub nieszczerzy. Konsekwencja jest ceniona i kojarzona z osobami o racjonalnym podejściu do życia oraz silnym charakterze. Skłonność do bycia konsekwentnym ma charakter automatyczny, nawet jeśli określone działanie nie leży w naszym interesie. Jeśli zatem funkcjonariusz spełni drobną, acz nie do końca zgodną z przepisami prośbę osadzonego, to ten może w przebiegły sposób próbować przekonać go aby spełnił jeszcze jedną i jeszcze jedną ...prośbę. W chwili gdy ktoś namówi nas bowiem do podjęcia niezgodnego z przepisami działania to zasada konsekwencji powoduje, że :

"wzrasta – czasem wbrew logicznym przesłankom wiara w sensowność i bezkarność dalszego działania { np. nikt się nie dowie, że przenoszę , a dzięki jeszcze paru telefonom komórkowym uzbieram na nowy samochód }

"jesteśmy skłonni nadal ryzykować, inwestować swój czas i środki {np. tak zrobię, to jeszcze kilka razy }

"przekonujemy samych siebie o opłacalności swojego działania { np. naprawdę to się opłaca, to dobry interes przynosić telefony komórkowe, popracują jeszcze trochę i będę mieć zapewnioną emeryturę , po co się „szarpać” i pracować uczciwie }

"w chwili gdy proceder się wyda i poniesiemy jego konsekwencje – będziemy skłonni przekonywać siebie, że było to cenne doświadczenie życiowe.

Każdy człowiek w różnym stopniu jest podatny na manipulację. To co może go przed nią uchronić to między innymi:

"znajomość własnej osoby, szczególnie słabych stron, które stanowią najczęstszy obszar manipulacyjnego wpływu

"znajomość technik manipulacji;

Tego rodzaju wiedza stanowi w odpowiedniej sytuacji mechanizm ostrzegający. Człowiek ma wówczas możliwość wyboru – kiedy rozpozna intencje manipulatora, może dokonać świadomego wyboru i realnie zdecydować o swoim

działaniu i zachowaniu. Samo poznanie procedur manipulacyjnych uodparnia ludzi na ich działanie i pozwala skutecznie im przeciwdziałać. W przypadku manipulacji warto spojrzeć na sytuacje oczyma współ rozmówcy. Pozwala to nie tylko odtworzyć motyw, jakie mogą nim kierować, lecz także ujrzeć aspekty sytuacji, które są nam niedostępne. Człowiek staje się wówczas refleksyjny, a refleksyjność obniża wrażliwość na psychomanipulację.

Pytania kontrolne:

1. Na czym polega zjawisko korupcji w Służbie Więziennej, jak do niego dochodzi?
2. Jakie reguły psychologiczne wykorzystują manipulatorzy, próbując nawiązać nielegalny kontakt z funkcjonariuszem?

XV. ANALIZA RELACJI SPOŁECZNYCH – ze szczególnym uwzględnieniem relacji zachodzących w warunkach izolacji więziennej.

Potrzeba bycia z ludźmi jest jedną z najważniejszych potrzeb człowieka w warunkach jego normalnego funkcjonowania. Każdy człowiek od dzieciństwa żyje wśród ludzi i cała jego działalność jest uwarunkowana społecznie. Grupa społeczna to zatem zespół ludzi mający określoną strukturę, posiadający wspólny cel, normy i wartości, gdzie członkowie grupy wzajemnie na siebie wpływają. Wszyscy członkowie grupy poddani są także regułom, które rodzą się stopniowo w czasie trwania grupy albo zostały ustanowione przed jej zaistnieniem. Są grupy, które są same dla siebie celem (by zaspokoić potrzebę stowarzyszenia) inne zaś formują się dla wykonania określonego celu czy zadania np. zespoły pracownicze. Działalność grupy jest zdeterminowana przez poszczególne jednostki i odwrotnie, na zachowanie poszczególnych osób w dużym stopniu oddziałuje postawa grupy. Wpływ grupy przejawia się najczęściej nie jako presja wywierana przez jednostkę od zewnątrz, lecz jako mniej lub bardziej samorzutne przystosowanie się członków grupy do swego środowiska społecznego. Ludzie potrzebują grupy żeby zaspakajała ich potrzeby np. bezpieczeństwa i komunikacji. Godzą

się na panujące w niej prawa, by nie być ukaranym albo wykluczonym, ale przede wszystkim dlatego, że ulegają prestiżowi większości i identyfikują się z grupą, do której są przywiązani. Człowiek dostosowujący swoje zachowanie do reguł obowiązujących w grupie uznaje je za system odniesienia i według tych norm ocenia innych. W grupach społecznych bardzo ważną rolę odgrywa struktura czyli wewnętrzna budowa grupy. Każda osoba będąca członkiem grupy ma przypisaną pewną rolę społeczną. Jej ważność zależy między innymi od tego jaki wpływ wywiera ona na funkcjonowanie grupy. Z pełnioną rolą wiąże się z kolei prestiż, szacunek, uznanie jakim cieszy się dana osoba w grupie. Do jednych grup społecznych ludzie przyłączają się chętnie, do innych mniej a do jeszcze innych zupełnie nie chcą należeć. Jednym z czynników, który o tym decyduje jest atrakcyjność grupy (zdolność grupy do zaspakajania interesów swoich członków). Atrakcyjność ma także wpływ na spójność grupy. Im bardziej atrakcyjna jest grupa, tym bardziej staje się zwarta i trudno dostępna dla osób z zewnątrz. Wyróżnia się dwa rodzaje grup społecznych:

"Grupy formalne - powołane do życia niejako sztucznie z określonymi jasno parametrami działania (są to najczęściej grupy tworzone przez kierownictwo organizacji, a ich głównym celem działania jest wykonywanie określonych zadań zgodnie z celami organizacji)

"Grupy nieformalne - powstające niejako w sposób naturalny, niezależnie od roli kierownictwa. Mogą rozwijać się wewnątrz istniejącej struktury formalnej organizacji. Członkowie grup nieformalnych podporządkowują swoje interesy indywidualne grupie w zamian za co grupa popiera ich i chroni.

Grupy formalne i nieformalne funkcjonują w środowisku więziennym w społeczności osób pozbawionych wolności oraz pracującego tam personelu.

Wśród podstawowych motywów, dla których osadzeni łączą się w grupy w warunkach izolacji penitencjarnej są najczęściej :

1. Poczucie więzi terytorialnej – zjawisko określane terminem ziomkostwa, „ziomalstwa,” tendencja do skupiania się, trzymania się razem w więzieniu osób

pochodzących z jednego regionu geograficznego

2. Wspólna przeszłość przestępcza i więzienna
3. Wspólne nowe plany przestępcze
4. Wzajemne zaspakajanie potrzeb – psychicznych takich jak np. potrzeba akceptacji, uznania, bezpieczeństwa; czy też materialnych – wspólne użytkowanie posiadanych dóbr materialnych, innym przykładem wzajemnego zaspakajania potrzeb może być dobieranie się na zasadzie przeciwieństw np. biedny ale silny ze słabym, ale bogatym. Wówczas słaby ma zapewnioną ochronę a silny korzysta z dóbr konsumpcyjnych słabego.
5. Wspólne wartości- związki oparte na wyznawaniu, respektowaniu wspólnych norm, zasad, wartości.
6. Podobne doświadczenie życiowe- mieszkanie gdzieś na melinie, pobyty w domach dziecka czy innych placówkach wychowawczo- opiekuńczych, w życiu dorosłym rozpad rodziny, brak perspektyw na lepsze życie.

Podkultura przestępcza z punktu interesów administracji więziennej jest zjawiskiem wybitnie niekorzystnym. Stwarza jednak osadzonym możliwości chociaż w niewielkim stopniu zaspokojenia potrzeb materialnych i psychicznych.

Obserwując każdą grupę, w tym także grupy podkulturowe można zauważyć, że członków grup obowiązuje określone zachowanie się. Zachowanie to regulowane jest przez normy (standardy grupowe) czyli przepisy wskazujące jak powinna zachowywać się lub nie powinna zachowywać się jednostka, która jest członkiem danej społeczności. Obowiązują one wszystkich członków grupy bez względu na to jaką zajmują w niej pozycję. Jedną z istotnych funkcji norm grupowych jest umożliwienie realizacji celów grupowych. Sprawia to, że normy pozostają pod wpływem aktualnie dominujących celów i mogą ulec zmianie, rozbudowie lub likwidacji z chwilą ich zrealizowania. Normy umożliwiają również ujednoczenie poglądów, przekonań i zachowań członków grupy, a także wywieranie przez grupę nacisku w kierunku zachowań zgodnych z normami grupowymi. Wobec członków odchylających się od

normy grupowej grupa stosuje różne formy karania łagodne albo bardziej drastyczne. Patrząc na grupę można zauważyć, że poszczególni członkowie zajmują w niej różne pozycje. Wszystkie pozycje w grupie są odpowiednio wartościowane z uwagi na prestiż, ważność, jej wartość dla grupy. Ocena ta dotyczy również członków grupy zajmujących te pozycje. Z każdą pozycją związane są pewne oczekiwania wobec osób, które je zajmują. Zbiór tych oczekiwań określany jest mianem roli społecznej. Zatem rola społeczna to zbiór przepisów ustalających jak powinien zachowywać się członek grupy zajmujący określoną pozycję w grupie oraz jakie obowiązki i przywileje związane są z daną rolą. Obserwując „życie grupy” można zauważyć, że poszczególni jej członkowie pełnią w niej różne role oraz, że te same role mogą być przyjmowane przez inne osoby w różnym czasie. Ich pełnienie zależy od własnych preferencji członka grupy, a także oceny przez innych jego mocnych i słabych stron zachowania. Najczęściej spotykane role grupowe to lider, szara eminencja, kozioł ofiarny, błazen grupowy, dewiant. Także osadzeni aktywnie uczestniczący w podkulturze przestępczej wypełniają określone role grupowe.

Lider jest osobą, która rządzi. To widać i słyhać. To on aktywizuje grupę, inicjuje działania. Szarej eminencji natomiast nie widać, chociaż to właśnie osoba pełniąca tę rolę ma największy wpływ na relacje w całej grupie i działanie lidera. Szarej eminencji nie widać tak jak lidera. Szara eminencja stoi zawsze w tle za liderem i stamtąd wywiera wpływ na jego decyzje. Osoby, które pełnią w grupach podkulturowych rolę szarej eminencji nazywamy w więzieniu prowodyrami. Czasem musi upłynąć sporo czasu zanim zorientujemy się kto tak naprawdę ma decydujący głos w społeczności więziennej. Łatwiej zaobserwować aktywnych członków podkultury więziennej to znaczy osoby pełniące rolę liderów.

W warunkach izolacji penitencjarnej coraz rzadziej można spotkać liderów kierujących całym więzieniem. Najczęściej jest ich kilku mających decydujący głos w sprawach poszczególnych oddziałów lub pawilonów. Zdarza się, że nie zawsze to nie oni rządzą drugim życiem osadzonych. Bywają na usługach „białych kołnierzyków”, którzy za pomocą środków finansowych sterują zachowaniem osób pozbawionych wolności.

Mogą zatem pełnić role szarej eminencji. Silną rolą grupową w podkulturze jest rola tatuażysty. O jego względy się zabiega, z uwagi na posiadane umiejętności i możliwości tatuowania symboli grupy.

Inną rolą grupową jest rola członka grupy, wykonawcy. W podkulturze przestępczej nazwa ta jest tożsama z nazwą mąciciel. Osoba taka jest żołnierzem, wykonawcą poleceń wydawanych przez prowodyrów. Grupa podkulturowa ma także swojego „błazna grupowego”. Jest to osadzony grypsujący, (najczęściej silny fizycznie) któremu pozwala się na niekonwencjonalne zachowania, niezgodne z zasadami obowiązującymi osadzonych grypsujących. Inną rolą grupową występującą również w grupie podkulturowej jest rola dewianta. To z kolei jest często osadzony zaburzony psychicznie, nieprzewidywalny w swoim postępowaniu. Jego sposób funkcjonowania może rodzić problemy i być nieco kłopotliwy dla osadzonych grypsujących. Natomiast w momencie interwencji ze strony administracji penitencjarnej w stosunku do tego osadzonego grupa staje za nim murem, nie pozwalając na skrzywdzenie go (w ich odczuciu) przez personel więzienny. Pole spacerowe jest miejscem, gdzie najwyraźniej dostrzegalne staje się, kto wśród osadzonych, jaką rolę pełni. Obserwując zachowanie spacerujących można np. dostrzec skazanego, który podchodzi to do jednej to do drugiej grupy osadzonych. Nigdzie jednak nie zatrzymuje się na dłużej. Nikt z nim nie rozmawia, nawet na niego nie patrzy, nie podaje ręki na powitanie. To prawdopodobnie osoba, która jest w tej grupie kozłem ofiarnym. Osadzonym, który albo już został wykluczony z grupy podkulturowej, albo nastąpi to lada moment.

Tylko dobra znajomość osadzonych przebywających w danym oddziale i umiejętność obserwacji pozwalają na dostrzeżenie relacji panujących w grupie i interpretowanie zauważonych faktów.

Personel więzienny to także grupa osób. Kiedy mówimy jednak o ich pracy nie używamy pojęcia praca grupowa tylko zespołowa. Zespół różni się w sposób istotny od ludzi pracujących razem. Członków zespołu bowiem łączy wspólny cel. Wymaga to połączenia wysiłków wszystkich członków zespołu. Efekty pracy zmiany ochronnej nie zależą tylko od dowódcy, ale od wkładu poszczególnych funkcjonariuszy.

Praca w zespole wymaga podporządkowania indywidualnych interesów pracowników interesowi grupy. Zwłaszcza jest to ważne w momentach zagrożenia zdrowia lub życia funkcjonariuszy. Dobrze dobrany zespół to nie osoby, które są prawie identyczne. Każdy człowiek ma swoje mocne i słabsze strony, w pewnych dziedzinach jest lepszy od innych. Ważne jest to aby jego pożyteczne cechy zostały w zespole dobrze ulokowane. Przyjmuje się, że aby zespół był zgrany, produktywny - niezbędna jest w nim obecność osób wypełniających następujące role zespołowe :

"Roślina, (myśliciel)

"Zaradny poszukiwacz

"Koordynator

"Animator

"Obserwator

"Pracownik zespołowy

"Realizator

"Finalizator

"Specjalista

ROŚLINA

To osoba od pomysłów, często oryginalnych i radykalnych. Potrafi znaleźć rozwiązanie nawet trudnych sytuacji. Nie jest natomiast najlepsza we wprowadzaniu swoich pomysłów w życie. Szybko traci zainteresowanie, a ponieważ bardziej zajmują ją ogólne zagadnienie niż szczegóły, ma tendencję do pomijania detali i popełniania błędów wynikających z roztargnienia. Rośliny wolą na ogół pracować niezależnie, są indywidualistami, często osobami nietuzinkowymi. Zazwyczaj są introwertykami, czasami trudnymi we współpracy. Wrażliwe na krytykę i pochwały, często ignorują pomysły pozostałych i niełatwo porozumiewają się na falach innych niż własne.

Oczekują, że reszta zespołu dostosuje się do nich. Jeśli zbyt dużo roślin będzie pracować w jednym zespole nie będzie to dobre rozwiązanie. Każda z nich może obwarować się swoimi pomysłami, zaczną ze sobą rywalizować, a nawet walczyć o własne racje, nie dopuszczając innych propozycji.

ZARADNY POSZUKIWACZ

To utalentowany dyplomata i negocjator, który potrafi błyskawicznie myśleć. Jego pozytywne i optymistyczne usposobienie może mieć dobry wpływ na postawę i motywację zespołu. Poszukiwacz patrzy na zewnątrz i ma mnóstwo kontaktów poza zespołem. Umie podejmować wyzwania. Jest jednak zależny od stymulacji innych osób. Choć sam często wnosi entuzjazm, to słabnie on szybko, jeśli nie spotka się z pozytywnym odzewem pozostałych członków zespołu. Gdy pojawia się trudności, może też stracić zainteresowanie i zaniechać kontynuowania prac

KOORDYNATOR

To osoba niezwykle zdyscyplinowana i opanowana, posiadająca naturalną zdolność do koncentrowania się na wytyczonym celu. Pomaga to utrzymać uwagę całego zespołu na wspólnych dążeniach. Koordynatorzy to wielka, jednocząca siła zespołu, a współpracownicy zwykle darzą ich szacunkiem. Są dobrymi informatorami, umiejętnie przydzielają zadania poszczególnym pracownikom, potrafią też biegle wychwytywać pojedyncze talenty i angażować je do pracy na rzecz całego zespołu. Z tego względu to koordynatorzy często ustalają role i zakres pracy innych, nierzadko stając się liderami zespołu. Koordynatorzy to osoby mądre i emocjonalnie dojrzałe, nie są ani bardziej inteligentni od reszty grupy ani też szczególnie kreatywni. Ich mocną stroną jest umiejętność wydobywania owych wartości z innych pracowników dla dobra ogół zespołu. Potrafią zintegrować zespół, którego członkowie posiadają rozmaite zdolności, umieją też podsumować samopoczucie grupy i wyrazić zbiorowy punkt widzenia zespołu.

ANIMATOR

To dynamiczny typ osobowości, pełen niespokojnej energii. Jest otwarty, impulsywny i niecierpliwy, często rozdrażniony. Animatorzy uwielbiają stawiać i podejmować wyzwania, gdyż ich najważniejszym celem jest osiągnięcie konkretnych rezultatów. Pragną wyników i zmuszają każdego by je osiągnąć. Może to prowadzić do awantur, te jednak nie będą trwałe długo, a urazy zostaną szybko zapomniane. Główną funkcją animatora jest pomoc w określaniu działań zespołu. Ich niepohamowana energia nadaje sprawom bieg, z którego to powodu animatorzy często stają się kierownikami zespołów. Wydają się niezwykle pewni siebie, mimo że często wątpią we własne siły, a dowartościować mogą ich tylko konkretne osiągnięcia. Dobrze się sprawdzają w sytuacjach kłopotliwych, gdyż zwykle odsuwają problemy na drugi plan i kontynuują pracę nie bacząc na nic, nie boją się też konfrontacji, ani podejmowania trudnych decyzji.

OBSERWATOR

Obserwatorzy to ludzie inteligentni, stanowczy i introwertywni. Mogą być raczej oschli i niewzruszeni –nawet oziębli. Ich pomocną stroną nie jest poddawanie pomysłów, lecz chłodna i jasna analiza tych, które przedstawiają inni. Obserwatorzy wazą wszystkie za i przeciw, są przenikliwymi sędziami i rzadko podejmują błędne decyzje. To zwykle oni ratują zespół przed angażowaniem się w nierozważne działania. Osoby te myślą obiektywnie i nie spieszą się z wyciąganiem wniosków. Nie mają w zwyczaju krytykować bez potrzeby, robią to gdy zauważą słabe punkty planu czy argumentu. Prawie nie okazują emocji i entuzjazmu, często trudno ich przekonać, lecz ma to tę zaletę, iż ich opinie są wysoce obiektywne i rzadko zmaczone egoistycznymi względami. Obserwatorzy mogą być nietaktowni, a nawet szkodliwi dla morale zespołu, gdyż zwykle wypowiadają swoje sądy bez ogródek, są jednak uczciwi i zrównoważeni.

PRACOWNIK ZESPOŁOWY

Pracownik zespołowy jest wrażliwy, towarzyski, potrafi wesprzeć na duchu i najlepiej orientuje się w nastrojach panujących w zespole. To dobry słuchacz i dyplomata, lojalny wobec grupy, lubiany i łagodny. Jego instynktowną reakcją na nowe koncepcje jest raczej chęć rozwijania ich, niż wynajdowania niedoskonałości. Obecność pracownika zespołowego zmniejsza interpersonalne napięcia w zespole, tego typu osobowości są niezwykle cenne w tych grupach, w których często dochodzi do konfliktów. Ludzie ci są stosunkowo mało skorzy do rywalizacji, czasami niezdecydowani, lecz bardzo ważni dla samopoczucia grupy, szczególnie w sytuacjach stresowych i kryzysowych.

REALIZATOR

Jest to osoba posiadająca zmysł organizacyjny, zdrowy rozsądek i samodyscyplinę, cechy niezbędne do przekładania koncepcji i ustaleń na realne i wykonalne zadania. Realizator przekształca plany ogólne w plany działania. Dużo pracuje jest systematyczny, lojalny i nie przywiązuje wagi do własnych korzyści. Jedną z największych wartości realizatora jest to, że bardzo chętnie wykonuje każdą pracę, jaka jest do zrobienia, bez względu na to, czy lubi tego typu zadania czy też nie. Realizatorzy lubią tworzyć porządek, czują się nieswojo w obliczu nagłych zmian. Choć mogą być mało elastyczni i mieć tendencje do odrzucania wszystkiego co nowe, współpracują przy przystosowywaniu i dopracowywaniu propozycji.

FINALIZATOR

Finalizator jest z natury pełnym obaw introwertykiem. Martwi się tym co się może nie udać i jest nieszczęśliwy, póki gruntownie nie sprawdzi każdego szczegółu. Jest niesamowicie skrupulatny. U członków zespołu wywołuje poczucie pilności podczas realizacji zadań, ponieważ nie toleruje niedbalstwa. Finalizatorzy są perfekcjonistami, potrafią wykonać wszystko co obiecują. Nigdy też nie przekraczają terminów.

SPECJALISTA

Specjaliści poświęcają się zdobywaniu wysokich umiejętności i wiedzy. Tak naprawdę interesują się tylko swoją dziedziną, która z entuzjazmem zgłębiają, i która traktują niezwykle profesjonalnie. Wykazują małe zainteresowanie pracą innych osób i mogą być samotnikami, których mało zajmują inni ludzie. Specjaliści są pełni zapału, zacięcia i ograniczają się jedynie do tego, by zostać wybitnymi ekspertami w wąskiej dziedzinie. Wnoszą swój udział w prace zespołu jedynie na wąskim polu, zwykle nie dostrzegają obrazu całości.

Optymalna struktura zespołu może być zmienna w zależności od rodzaju zadania. We wczesnej fazie projektu, gdy powstają koncepcje – najbardziej w zespole potrzebna jest roślina, poszukiwacz, obserwator. Dobry koordynator będzie doskonałym prowadzącym lub kierownikiem, ułatwiając pozostałym członkom zespołu sprawną współpracę. W strukturze działu ochrony rolę koordynatora pełni najczęściej dowódca zmiany. Kiedy wypracowane koncepcje są już wprowadzone w czyn, niezbędny jest realizator wraz z pracownikiem zespołowym – zwłaszcza gdy pojawiają się problemy i kłopoty. Na kolejnym etapie podczas codziennej realizacji zadań, może być potrzebny zapał animatora, następnie przydatny okaże się finalizator, który będzie doglądał wykonania zadań.

Zatem różne role ważne są na różnych etapach wykonywania zadań i mogą zmieniać się w zależności od charakteru tegoż zadania. Niektóre osoby mogą być wręcz nieprzydatne w określonych sytuacjach. Np. wtedy, gdy trzeba działać szybko, bez zbędnych dyskusji na pewno nie sprawdzi się osoba pełniąca rolę rośliny.

Grupa podobnie jak zespół zadaniowy wywiera silny wpływ na swoich członków. Jednym z mechanizmów wywierania wpływu jest w tym przypadku identyfikacja z grupą i chęć bycia podobnym do innych osób, będących członkami tej grupy. Jeśli zatem normą grupową jest to, że wszyscy funkcjonariusze danej zmiany ochronnej spotykają się towarzysko na imprezach integracyjnych, nowo przyjęty

pracownik będzie starał się takie spotkanie zorganizować. W tej sytuacji uruchamia się jeszcze inny mechanizm wywierania wpływu tj. obawa przed wykluczeniem z grupy, na skutek złamania norm grupowych.

W relacjach między grupami istotne znaczenia ma efekt jednorodności grupy obcej, spistości grupy i hermetyczności grupy.

Efekt jednorodności grupy obcej polega na spostrzeganiu innej grupy jako jednorodnej, np. Jesteśmy my – funkcjonariusze i oni- osadzeni. W związku z tym szybko uruchamiają się stereotypy zwłaszcza w sytuacjach podejmowania decyzji czy sprawiedliwiania konkretnych działań.

Efekty spistości grupy i jej hermetyczności polegają na dążeniu do jedności poszczególnych członków oraz rozwiązywaniu wszelkich kwestii wewnątrz grupy. W skrajnych przypadkach można zaobserwować to zjawisko w zmianach ochronnych, gdzie za wszelką cenę blokuje się przepływ informacji na zewnątrz. W imię źle pojętej solidarności i rywalizacji z innymi i zmianami (my jesteśmy lepsi, bo z naszej zmiany żadne informacje nie przeciekają) może dojść do groźnych w skutkach konsekwencji. Zmiana chroniąca jednego ze swoich funkcjonariuszy, mającego problem alkoholowy – może doprowadzić do poważnego naruszenia bezpieczeństwa nie tylko w czasie pełnienia przez nią służby. Innym przykładem opacznie rozumianej lojalności wobec kolegów i obawy przed wykluczeniem i naznaczeniem etykieta donosiciela jest akceptowanie zasad „fali“ przeniesionych ze służby wojskowej (skoro wszyscy nowo przyjęci są tak traktowani to i ja się zgadzam).

Pytania kontrolne:

1. Omów jakie grupy społeczne występują w jednostkach penitencjarnych
2. Podaj w jaki sposób grupa społeczna może wywierać wpływ na swoich członków.